

**СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІКО-
ПРАВОВІ ТА ФІНАНСОВІ
ВИКЛИКИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Монографія

Братислава-Харків, 2019

SOCIAL, ECONOMIC, LEGAL AND FINANCIAL CHALLENGES IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATIONS

Monograph

Bratislava-Kharkiv, 2019

УДК 33.012.2:004.94
С 75

*Рекомендовано вченою радою
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця
(протокол № 10 від 15 липня 2019 р.)*

Рецензенти: **Кукса І.М.** – д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів, оподаткування та інформаційних технологій Луганського національного аграрного університету;
Райко Д.В. – д.е.н., професор, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту економіки, менеджменту та міжнародного бізнесу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

С 75 **Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій:** Монографія / За ред. Л. Гур'янової, В. Цибакової; Братислава – Харків: ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 188 с., укр. мова, англ. мова, рос. мова
ISBN 978-80-89654-57-4

У монографії досліджуються теоретичні та методологічні засади забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальних трансформацій. Розглянуто основні напрями реформування фіскальних механізмів на різних рівнях ієрархії в умовах впливу «шоків», проведено порівняльний аналіз ефективності фіскальної політики та здійснено оцінку реформ фінансової децентралізації. З'ясовано особливості трансформації окремих секторів економіки в умовах інтеграційних процесів. Значну увагу приділено механізмам регулювання розвитку окремих секторів економіки, концепції розвитку циркулярної економіки. Запропоновано стратегії економічного зростання, модернізації фінансової інфраструктури та розвитку правової культури для забезпечення сталого розвитку як окремих регіонів, так і держави в цілому.

Для фахівців у сфері економіки, фінансів, управління складними соціально-економічними системами, державних службовців, науковців, викладачів, аспірантів і студентів. Книга буде корисною усім, хто прагне поглибити власні знання щодо суспільно-економічних відносин.

ISBN 978-80-89654-57-4

© За ред. Л. Гур'янової, В. Цибакової, 2019
© Колектив авторів, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	10
1.1. Public finances and sustainable development: opportunities and challenges (<i>Крисоватий А. І., Десятнюк О. М., Тулай О. І.</i>)	10
1.2. Fiscal policy in Ukraine and in the world (<i>Дмитрів В. І.</i>).....	18
1.3. Особенности формирования бюджетов на различных уровнях иерархии в странах ЕС: опыт Словакии (<i>Дубровіна Н. А., Гур'янова Л. С., Неубауерова Е.</i>).....	26
1.4. Інституціоналізм і неінституціоналізм у формуванні теорії фінансів об'єднаних територіальних громад (<i>Спасів Н. Я.</i>).....	46
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	59
2.1. Віхи розвитку децентралізації в Україні (<i>Квасниця О. В.</i>)	59
2.2. Decentralization: Slovakia's experience and the realities of Ukraine (<i>Русін В. М.</i>)	67
2.3. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів України (<i>Карпишин Н. І., Булавинець В. М.</i>)	76
2.4. Освітня субвенція в контексті регулювання міжбюджетних відносин в Україні (<i>Трусова Н. В., Сидор І. П.</i>)	86
2.5. Пріоритети розвитку інституту місцевих запозичень у забезпеченні економічного зростання територій (<i>Письменний В. В.</i>).....	96

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	105
3.1. National financial markets: principles and opportunities <i>(Алексєєнко Л. М., Косович О. В., Алексєєнко М. Д.)</i>	105
3.2. Інституційна різноманітність в європейській вищій освіті: приклад Словаччини <i>(Пономаренко В. С., Пеліова Я., Дубровіна В. А.)</i>	113
3.3. Транспорт – третинний сектор розвитку економіки <i>(Карась О. С.)</i>	123
3.4. Розвиток концепції циркулярної економіки в Китаї <i>(Слюсаревська Н. М., Уніят А. В.)</i>	132
3.5. Витрати домогосподарств України: особливості та тенденції <i>(Ясинська Н. А., Коваль С. Л.)</i>	141
РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ.....	151
4.1. Використання інформаційних баз даних у діяльності органів кримінальної юстиції <i>(Банах С. В.)</i>	151
4.2. Проблеми ефективних засобів юридичного захисту в процесі гармонізації законодавства України з правовими позиціями ЄСПЛ <i>(Кравчук М. Ю., Коруц У. З.)</i>	158
4.3. Регрес та суброгація: співвідношення понять <i>(Слома В. М.)</i>	167
ДОДАТКИ.....	175

CONTENTS

INTRODUCTION.....	8
CHAPTER 1. MODERN TRANSFORMATION DIRECTIONS OF FISCAL POLICY IN THE CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES ACTIVIZATION.....	10
1.1. Public finances and sustainable development: opportunities and challenges (<i>Krysovaty A., Desyatnyuk O., Tulai O.</i>)	10
1.2. Fiscal policy in Ukraine and in the world (<i>Dmytriv V.</i>).....	18
1.3. Features of the budgets forming at different levels of the hierarchy in the EU: Slovakia's experience (<i>Dubrovina N., Guryanova L., Neubauerova E.</i>).....	26
1.4. Institutionalism and neo-institutionalism in the formation of the theory of finance of the united territorial communities (<i>Spasiv N.</i>)	46
CHAPTER 2. MAIN TRENDS FOR THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL DECENTRALIZATION MECHANISMS	59
2.1. The milestones of decentralization in Ukraine (<i>Kvasnytsia O.</i>)	59
2.2. Decentralization: Slovakia's experience and the realities of Ukraine (<i>Rusin V.</i>).....	67
2.3. Reserves for the growth of local budget revenues in Ukraine (<i>Karpyshyn N., Bulavynets V.</i>)	76
2.4. Educational subject in the context of regulation of budgetary relations in Ukraine (<i>Trusova N., Sydor I.</i>).....	86
2.5. Priorities for the development of the institution of local borrowing in ensuring the economic growth of territories (<i>Pysmennyi V.</i>).....	96
CHAPTER 3. PRIORITIES OF THE BALANCED DEVELOPMENT OF THE ECONOMY SECTORS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL TRANSFORMATION	105

3.1. National financial markets: principles and opportunities (<i>Alekseyenko L., Kosovych O., Alekseyenko M.</i>)	105
3.2. Institutional diversity in European higher education: an example of Slovakia (<i>Ponomarenko V., Peliova J., Dubrovina V.</i>).....	113
3.3. Transport – tertiary sector of economic development (<i>Karas O.</i>).....	123
3.4. Development of the concept of circular economy in China (<i>Sliusarevska N., Uniyat A.</i>).....	132
3.5. Household expenditures in Ukraine: features and trends (<i>Yasynska N., Koval S.</i>).....	141
CHAPTER 4. MAIN DIRECTIONS OF IMPROVING LEGAL CULTURE IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIAL INQUIRIES	151
4.1. The use of information databases in the criminal justice bodies’ activity (<i>Banakh S.</i>).....	151
4.2. Problems of effective legal protection in the process of harmonization of the legislation of Ukraine with legal positions of ECHR (<i>Kravchuk M., Koruts U.</i>)	158
4.3. Regress and subrogation: correlation of concepts (<i>Sloma V.</i>)	167
APPENDIXES	175

ВСТУП

В умовах наростаючої нестабільності соціально-економічних систем, пов'язаної з процесами глобалізації, появою нових специфічних загроз, особливого значення набуває вдосконалення систем управління в різних сферах і на різних рівнях ієрархії, в тому числі державному, регіональному, корпоративному, спрямованому на контроль ризиків, формування ресурсного забезпечення сталого та конкурентного розвитку економіки. Напрямками вдосконалення таких систем є розробка ефективних механізмів фінансової децентралізації, що забезпечують збалансований розвиток податкових і бюджетних систем для підвищення узгодженості функціональних і фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, підвищення якості життя населення регіонів; модернізація фінансової інфраструктури; формування адекватних механізмів регулювання розвитку окремих секторів економіки в умовах посилення інтеграційних процесів та ін.

У запропонованій читачам монографії досліджуються теоретичні та методологічні засади забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальних трансформацій, розглянуті основні напрями реформування фіскальних механізмів на різних рівнях ієрархії в умовах впливу «шоків», здійснено оцінку реформ фінансової децентралізації. Крім того, значну увагу приділено концепції розвитку циркулярної економіки, стратегіям економічного зростання, модернізації інфраструктури та розвитку правової культури для забезпечення сталого розвитку як окремих регіонів, так і держави в цілому.

У першому розділі розглядаються сучасні підходи до реформування фіскальної політики в умовах посилення інтеграційних процесів, визначені можливості та ризики реформування системи публічних фінансів для за-

безпечення сталого розвитку, проведено порівняльний аналіз ефективності фіскальної політики, розглянуті особливості формування бюджетів на різних рівнях ієрархії в країнах ЄС, інституціоналізм і неінституціоналізм у формуванні теорії фінансів об'єднаних територіальних громад.

У другому розділі здійснено аналіз основних трендів розвитку механізмів фінансової децентралізації, визначено етапи розвитку децентралізації в Україні, здійснено порівняльний аналіз ефективності реформ децентралізації в країнах ЄС і в Україні, розглянуто резерви зростання доходів місцевих бюджетів України, методи вдосконалення міжбюджетних відносин, пріоритети розвитку інституту місцевих запозичень у забезпеченні економічного зростання територій.

У третьому розділі наведено пріоритети збалансованого розвитку секторів економіки в умовах глобальних трансформацій, визначені механізми забезпечення сталого функціонування національних фінансових ринків, обґрунтовано необхідність інституційної різноманітності в європейській вищій освіті, розглянуто особливості імплементації концепції циркулярної економіки, розвитку інфраструктури, запропоновано стратегії економічного зростання.

У четвертому розділі розглядаються основні напрями вдосконалення правової культури у контексті сучасних суспільних запитів, особливості інформаційних баз даних у діяльності органів кримінальної юстиції, проблеми ефективних засобів юридичного захисту в процесі гармонізації законодавства України з правовими позиціями ЄСПЛ.

Автори монографії є учасниками міжнародної науково-практичної конференції «Social, economic, legal and financial challenges in the context of global transformations» (May 30, 2019, Bratislava, Slovakia), яка проходила на базі Вищої школи економіки, менеджменту та публічного адміністрування в Братиславі, Словаччина (VSEMVS, <http://www.vsemvs.sk>).

РОЗДІЛ 1
СУЧАСНІ НАПРЯМИ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Public finances and sustainable development: opportunities and challenges

The modern transformational processes taking place in Ukraine require a revision of the basic principles of forming a strong financial foundation of the state and achieving the maximum efficiency of the public funds funding. Today it became necessary to modernize the financing mechanism of the important branches of the social sphere: health care, which promotes the preservation and development of the physical abilities of the person; education, which ensures his/her entry into the society and prepares for the working activity; social protection and social security, which maintains the stability of the material situation of a person in the different periods of life and in the different life situations. The priority issue is the protection of the environment and the promotion of the environmental activities, the complexity and uncertainty of which as to the economic efficiency of investments requires the strengthening of the role of public finances in this process. Taking into account the aforementioned, the public finance system faced the comprehensive and resonant challenges in the context of the sustainable development ensuring.

The concept of the sustainable development was formed as a result of the obvious fact that the overcoming of the crisis situations in the field of the environmental protection is impossible at the level of the individual states, but requires the mutual understanding and active cooperation at the international level. To this end, the United Nations in 1972 (Stockholm, Sweden) held a conference on the environmental issues, which resulted in the adoption of the Declaration on Human Environment. Thus, the world community recognized the need to address the environmental problems at the international level.

In 1983, on the initiative of the Secretary-General of the United Nations, a special and independent International Commission on Environment and Development under the leadership of the famous political figure of Norway G.-H. Brundtland. In the report "Our Common Future", presented by this commission in 1987, the basic principles of the concept of sustainable development were developed. The document noted that the development is sustainable, meeting the needs of the present, but does not compromise the ability of the future generations to meet their own needs. It covers two basic concepts: 1) "need", in particular, it addresses the needs that are necessary for the existence of the poor people in the world, which should be the subject of the priority attention; 2) "constraint", due to which the state of the technological development and organization of society is predetermined by the ability of the environment to satisfy the today and future needs [1]. This means that the sustainable development is caused by two interconnected factors - the basic needs of the people and the physical constraints on the growth of the natural resources exploitation.

The conclusions made by the commission under the guidance of G.-H. Brundtland, became the basis of the work of the United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro in 1992, attended by heads and representatives of governments from more than 170 countries of the world. At this forum, the announcement of the sustainable development was a global strategy, and the states faced the challenge of developing its national benchmarks. In the Agenda-21 document it is stated that the harmonious achievement of the high quality environment is essential, ensuring a healthy economy for all people of the world, meeting the needs of people and preserving the sustainable development for a long period of time.

In 2015, in New York, 193 member states have developed the program "Transformation of our World: Sustainable Development Agenda 2030", within which there are 17 goals and 169 indicators that characterize their achievements [2]. In September 15, 2017, the Government of Ukraine presented the National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine" [3], which identified the key indicators for achieving the goals of sustainable development. The results of the adaptation of the 17 global goals of the sustainable development,

taking into account the specifics of the national development are presented in the report.

The main objective of the concept of sustainable development is based on the priorities of human life. The social paradigm of development puts people in the first place, improving the conditions of its life. Only at the expense of the positive changes in this plan, the population will be able to adapt to the existing socio-economic and environmental conditions, to master the skills of the social activity and mobility, to realize their human potential [4, p. 123-124].

Thus, the main task of the public finances towards the ensuring of the sustainable development is to meet the vital needs of people. Firstly, it is necessary to solve the problems connected with the greatest social value – the health of people and the conditions for its formation. Among the main factors that impede the effective functioning of the health care system in Ukraine, is the lack of financing; the absence of tax-incentives for the private entities, when investing into the activities of the public and communal health care institutions. Expenditures on the health care in Ukraine are allocated from the budgets of different levels. At the same time, the bulk of expenditures – from 70% to 85% – are made from the local budgets; from the State Budget of Ukraine it is allocated from 15% to 30% of funds [5].

Thanks to the effective health financing system, developed European countries have achieved the high quality and life expectancy. According to the World Bank figures [6], among the European countries, the lowest level of public expenditure (less than 60% of total industry expenditure) is observed in Ukraine. More than 60% of public funds are allocated by Israel, Switzerland, Greece, Hungary, Lithuania; in the range of 70% to 80% – Poland, Belgium, Austria, Germany, France, the Netherlands. Countries with a very high level of public health spending (over 80%) include Romania, Sweden, Croatia, Norway, Czech Republic, Denmark, and Luxembourg.

International experience, recommendations of the World Health Organization show that the only way to provide high-quality medical protection without financial stress for citizens is the transition to a compulsory health insurance model. In order to provide a stable financing of compulsory medical insurance

in Ukraine, a complex of mutually agreed legislative, organizational and methodological issues should be implemented, where a special attention should be paid to the substantiation and determination of the size of the insurance premium. This is due to an increase in the burden on the wage fund and the avoidance of the widespread use of shadow wage schemes by the employers.

Secondly, the issue on the financing of the education is topical, and can be considered in the context of the integration of two blocks – economic and non-economic. The economic function of education is to recreate the labor resource. The non-economic block is aimed at the reproducing of the spiritual and mental matrix of society.

The high educational potential of Ukraine is the driving mechanism that helps moving towards the knowledge economy. For the first time, the term "knowledge economy" was used by the Austrian and American economist F. Machlup in the work "Production and distribution of knowledge in the USA" [7]. Knowledge-based economy is an economy that creates, distributes and uses knowledge to ensure its growth and competitiveness. In such economy, the knowledge enriches all sectors, all branches and all participants in the economic processes. At the same time, it does not only use knowledge in a variety of forms, but also creates them in the form of scientific and high-tech products, innovations, highly qualified services, education and competencies. Ignoring these trends can lead to the crowding out of the market for high-tech products, which will slow down the growth of the level and improve the quality of life of the population.

In Ukraine, the bulk of expenditures on education come from the local budgets (from 55% to 90%). Under the State Budget of Ukraine, from 10% to 45% of funds were spent on satisfying the educational needs of the population [5]. In European countries, education is usually financed at the expense of the central budget [6], which is transferred to the Ministry of Education, as well as from the local budgets. In Switzerland, where the average public expenditure on education is 15.7% of the total public expenditure, there is no central government education authority. All responsible decisions regarding the structure, content and economics of education are taken at the level of individual cantons.

Thanks to the advanced education system, Norway occupies the leading place in the UNDP human development rankings. Among the total public expenditures, the share of education in this country is about 16%. Significant government investment in this area also provided Norway with high levels of accessibility to educational services. The importance of education is given in Denmark, where the average level of public expenditure is 15.1% of the total public expenditure. Denmark is one of the first European countries to start investing in nanotechnology. The Danish government has carried out a series of reforms to autonomize universities, remove obstacles to their cooperation with industry, and increase funding.

Germany spends on education an average of 10.2% of the total public expenditure. At the expense of state funds, all leading educational institutions of the country are financed. Higher education institutions are mainly financed from the land budgets. Federal allocations are usually directed at the capital construction or expansion of the institution. In addition, higher education in Germany is also financed from extra budgetary sources (German research community, various funds, and private enterprises). The average public expenditure on education in France is also 10.2% of the total public expenditure. The decisive feature of funding education is that the bulk of the funds are directed towards the development of secondary education. The state education system in this country is centralized and governed by the regulatory and legal acts of public administration. Croatia, Italy and the Czech Republic belong to the countries in which the share of the public expenditures on education is less than 10% of the national expenditures. Pre-school, secondary and vocational education in Italy is mainly funded at the expense of public funds, the higher – at the expense of the federal budget and the own funds of the universities.

In the most developed countries, there is a multi-channel financing system for the higher education. However, as a rule, the budget financing in combination with the alternative, extra budgetary sources prevails. Otherwise, it is difficult to ensure the non-economic function of education – the formation of the spiritual culture and value orientations of the society.

Thirdly, it is necessary to increase the level of the social protection of the population, including the internally displaced persons. In order for a certain part of able-bodied migrants do not become the "professional" consumers of the social transfers because of the impossibility of getting a job or failure to adapt to a new environment, it is necessary to provide them with the decent employment. Current statistics show that the employment of this category of population through the system of employment centers is insignificant for various reasons. This is explained by the difficult situation in the local labor markets; uncertainty in the length of stay of settlers in a new place; a proposal for wages and qualifications lower than in the previous place, etc.

An important problem is the impossibility of the social payments, including the pensions to residents of the occupied territories. A large number of the recipients of social benefits for the various reasons could not register and establish relationships with the territories controlled by the Ukrainian government.

Expenditures for the social protection and social security amount from 15% to 30% in the total expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine. Most of the budget funds – from 51% to 80% – are allocated from the State Budget of Ukraine, which indicates a high centralization of the social and welfare system. According to this the local budgets from 20% to 49% of the budget funds are allocated [5]. At the same time, in the developed European countries, the local governments have much wider powers in this area and have their own funding sources.

Fourthly, the actual task is to create an effective mechanism for the financial security of the environment. After all, Ukraine's membership in the EU and well-balanced environmental policy are two interconnected components of a holistic national policy of our state. The world experience confirms that a nationwide long-term environmental policy should be based on the following principles: 1) the polluter pays – in the amount that provides for the elimination of the consequences of the damage; 2) caution – the limited use of technologies, the consequences of which are not sufficiently studied for the human health and the environment; 3) "presumption of guilt" of technologies – the users and manufacturers of new the technologies and products must prove their acceptability;

4) rational use of the renewable resources; 5) minimization of the extraction of non-renewable natural resources.

Under today's conditions, there is an urgent need to focus on the ecologization of the Ukrainian economy. This process should include a system of the relevant goals: conservation and restoration of the potential of the environment; preservation and development of civilization (raising the level and quality of life of the population); optimization of economic growth.

At the same time, it should be noted that the business entities are not always interested in environmentalizing production, since their goal is to generate the profits in the short term, which, unlike the long-term profits, increases with the neglect of the environmental requirements. Therefore, the state is obliged to offer them a favorable financial model of cooperation, which, on the one hand, guarantees the benefits of the environmental protection and incentives for the use of resource and energy saving technologies, and, on the other hand, generates the financial resources for the implementation of the environmental programs and measures. An important place among the sources of the financial resources directed towards the environmental objectives is the environmental tax.

In foreign countries, environmental taxes are an incentive for the investment and innovation, and means and method for solving the problems associated with the redistribution of funds to increase the funding for the programs aimed at the sustainable use of nature and preservation of the natural environment quality.

In order to increase the efficiency of the tax regulation in the field of environmental protection, the tax targeting is necessary for solving such problems: shifting the tax burden to those sectors of the economy that cause the most harm to the environment; tax incentives for investment into the environmental protection; the introduction of the excise taxes on goods and services that have a high level of the environmental risk, and the use of these funds for the intensive implementation of the resource saving and energy saving technologies.

In recent years, the expenditures of the State Budget of Ukraine on the environmental protection have ranged from 70% to 85%, and from 15% to 30% were allocated from the local budgets [5]. Since the public funds are limited, it is

necessary to create the favorable tax, credit and investment climate in Ukraine in order to attract the funds from the international organizations, private capital, which will enable the introduction of environmentally friendly and at the same time resource-intensive and energy-saving technologies. After all, the constant growth of production, ignoring the environmental aspects, causes deepening of the global problems. People have to adapt not only to the natural conditions but to the created negative factors of the anthropogenic origin. Accordingly, the main imperative for the formation of a new social model is the idea of the sustainable development, which provides the ecologically sound economic and social development that satisfies the interests of preserving and using the environment for both present and future generations, an integral part of which is the public finances.

REFERENCES

1. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Available at: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.
2. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf/>.
3. Sustainable development Goals: Ukraine. National report, 2017. Available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf/.
4. Scientific backgrounds of Ukraine's sustainable development strategy: monograph. / IPMEER NAS of Ukraine, IH NAS of Ukraine, IPNE NAS of Ukraine. – Odesa : IPMEER NAS of Ukraine, 2012. – 714 p.
5. Report on budget fulfillment. Available at: Web-page of the State Treasury Service of Ukraine. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
6. World DataBank. The World Bank. Available at: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.
7. Machlup, F. (1962). The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. Available at: <https://archive.org/details/productiondistri00mach>.
8. Tulai, O. (2016). Public Finances and Sustainable Human Development: Conceptual Dominances and Dialectic Unity. Ternopil : TNEU.

1.2. Fiscal policy in Ukraine and in the world

The experience of the developed countries shows that their significant economic success is achieved only with introduction of an effective state policy in the sphere of fiscal policy. Ukraine's aspiration to integrate into the world economic space conditions the necessity to use fiscal instruments that will produce the desired social and economic effects and will contribute to strengthening the competitiveness of the national economy.

Fiscal policy (from the Latin "fisc" – imperial treasury (in ancient Rome), treasury (Turkic) – money repository) is the manipulation of the state budget for the purpose of fulfilling state's functions. American economists believe that fiscal policy is the regulation of government expenditures and tax proceeds to ensure full employment, price stability and economic growth.

Fiscal policy can be stimulating or restraining, depending on which development direction of the influence object the state aims to achieve. For example, when the economy is in recession or depression, fiscal policy can be stimulating if the state increases the investment opportunities of economic agents with fiscal instruments and this leads to a budget deficit or increase. In the case of economic growth, fiscal policy for controlling inflation passes into a restraining fiscal policy.

The main objective of fiscal policy is to reduce fluctuations in the levels of production, employment and prices and to direct economy in the direction of sustainable growth of production to the point that would ensure the minimization of unemployment. For example, the role of fiscal policy can be shown in its influence on periods of business cycles.

The fiscal policy of each country has its peculiarities also from the point of view that it must be influenced by the mentality of society – formed by centuries people's consciousness. The point is not that raising taxes in one country will be perceived positively and in the other – no. it is about forms and attempts to reveal a psychological reaction to fiscal actions of the state.

Today in Ukraine there is a number of factors that negatively affects the quality of tax administration. The main ones are: firstly, the imperfection and instability of tax legislation when taxpayers are not able to adequately respond to constant changes in the procedure for charging and paying taxes and providing tax accounts and some tax laws allow double interpretation; secondly, the poor financial status of a significant number of taxpayers that objectively does not allow them to pay taxes fully; thirdly, the negative attitude and distrust of taxpayers to the tax authorities, disposition to avoid tax payment and to evade taxation.

According to the Ministry of Economic Development and Trade in the period of 2002-2010 the size of the shadow economy decreased by only 8%, fluctuating almost at the same range. The reason for the sharp increase in the shadow economy in 2014 was the financial destabilization due to the emergence of a military conflict in the East of Ukraine, which manifested in the form of price destabilization, an increase in the number of loss-making enterprises, a significant fluctuation of the exchange rate of foreign currencies to the Ukrainian hryvnia, balance of payments' deficit, etc. [1].

In 2018, the shadow economy was 32%. That is 2 percent less, than in 2017. Having been analyzing these indices over the past 10 years, it can be argued that this is the lowest indicator of the shadow economy size over the past 10 years. The reason for this stabilization was the stabilization of the economy, the continuation of reforms and the preservation of a favorable situation for doing business, which allowed business entities to come back again from the “shadow” and to do business legally.

Business Insider ranked the top 29 richest countries on the basis of published IMF data. Qatar is the richest country in the world with GDP per capita at current prices of \$128,700 US dollars. The TOP-5 ranking of the richest countries also hit the Macao Special Administrative Region – \$122,490 US dollars, Luxembourg – \$110,870 US dollars, Singapore – \$98,070 US dollars, Ireland – \$79,920 US dollars. The United States took 12th place with \$62,150 US dollars of GDP per capita [2].

By 2018, the gross domestic product of Ukraine per capita is \$2,820 US dollars, in developing countries – \$5,490 US dollars, the average in the world – \$11,730 US dollars, in developed countries – \$48,970 US dollars. According to the IMF, in 2017 our country was on the 128th place in the global list – between Honduras and Laos [3].

A more precise indicator of GDP per capita is considered to be calculated on the parity of purchasing power. GDP per capita, based on purchasing power parity, takes into account the difference between exchange rates and prices.

By 2018, Ukraine's GDP per capita at purchasing power parity is \$9,210 US dollars, developing countries – \$12,510 US dollars, developed countries – \$51,420 US dollars.

According to the IMF, in 2017, in the world-wide list Ukraine's purchasing power parity ranked 114th place between Bhutan and Morocco.

Ukraine ranked third place in the list of the cheapest countries in the world and first place in it among European countries, according to the study of The Cost of Living Around the World 2018. If we compare the cost of basic services and goods in Ukraine and European countries then almost everywhere the cost of living is by 150% higher than in our country.

However, the statistical low cost of living in the country is rather deceptive if we consider that average incomes in European countries in three (Poland) and even in ten (France) times exceed the average Ukrainian.

From 2009 to 2013, the dollar earnings of the average Ukrainian increased immediately by \$150 US dollars and by the end of 2013 was \$410 US dollars. In subsequent years the average salary ranged from \$192 US dollars in 2016 to \$320 US dollars until November 2018 [4].

Conservation of salaries at several hundred dollars rate a month over many years requires a qualitative leap in the economy, reforms and innovations. Otherwise, the country risks to become finally the main supplier of skilled but cheap labour for the next closest European countries. At the same time raising the minimum wage, not based on the real growth of labour productivity, does not solve this problem, but rather exacerbates.

Today in the country's economy there is a significant problem regarding the economic migration of the population at an unprecedented scale. The Ukrainians went on to earn money to neighboring countries before. However, in recent years, threatening trends have begun to develop: one year – minus one million, just as many Ukrainians annually add to the lines of labourers from the foreign countries, who are looking for decent wages abroad. These amounts are voiced by Ukrainian officials, the actual quantity of those who leave Ukraine can be bigger.

This problem could be stopped by sharply raising the standard of living in Ukraine. A regular labourer from the foreign country earns (often by physically working very hard) for example, in neighbouring Poland about 10-15 zlotys per hour. After 250-300 hours of abnormal work, he receives from 20,000 UAH to 30,000 UAH a month. They can bring to Ukraine in average around \$700 US dollars a month (minus the cost of living, food and cup of coffee on Sunday).

Considering that in Ukraine the working month is about 160 hours (that is, almost twice less than it is necessary to work abroad), expenditure on food is less significant and living with the family does not require additional expenses, then approximately the equivalent of \$500 US dollars per month could stop economic migration in some way or could reduce it in 10 times.

Unfortunately, one more problem for the country's economy is foreign direct investments. The popular financial internet resource provides statistics on investments in Ukraine over the past 17 years. Modest \$ 700 million of US dollars in 2002 led to the explosion of the economic interest of foreigners to our country and resulted in 4-10 annual billion of US dollars in the period from 2005 to 2013. Even the global crisis in 2008 did not ruin the interest of investing into our country.

However, after more or less decent inflow of foreign investment in 2015-2016, taking into account the situation in the country, at levels of \$3 and \$3.3 billion US dollars accordingly, a marked decline began in 2017 reaching \$2.2 billion US dollars, and in the first half of 2018 the inflow reached a little over \$1 billion US dollars.

Also, the problem in the Ukrainian economy is a rather modest level of GDP growth. Given the depth of the fall and the level of poverty GDP growth simply needs to be dynamic, as it was in 2000-2004 when the country's economy grew by 5-12% annually or at least the same as in 2006-2007 when the average annual growth rate was about 7%. The failures of 2009, 2014, and 2015 are understandable and do not require any comments. However, 2-3 percent growth in 2017-2018 is clearly insufficient and condemn the country for decades of economic backwardness from all more successful European neighbours.

According to the World Bank, Ukraine's GDP has almost reached \$180 billion US dollars in 2008, after the global crisis already in 2009 GDP fell to just over \$117 billion US dollars, by 2013 GDP had exceeded record levels and amounted to over \$183 billion US dollars, but already in 2015-2016 it “went” far into the past – to 2005 and amounted to about \$90 billion US dollars. The 2017th brought not a leap but a correction to just over \$112 billion US dollars a year [5].

With such pace, Poland can be regained (almost \$510 billion US dollars of nominal GDP in 2017) only in many decades. Unfortunately, 2018th did not bring qualitative changes in the dynamics of growth, World Bank experts even predicted a slowdown in GDP growth if the necessary reforms are not carried out from the previously announced forecast of 3.5% to 3.3%.

The financial and economic situation in the world reinforces these external risk factors. The amount of money in the world financial system is decreasing. And problems of financial sectors of troubled countries are beginning to pass into the real sector. Here and there appear threats for Ukraine.

The closest geographical threat is the Turkish economy. In the IV quarter of last year its GDP decreased by 3% compared to the same indicator in 2017. It is important that the depreciation of the Turkish lyre as a spokesman for economic problems in the country began in 2010 and has gained momentum in 2015. But this did not prevent the growth of the economy, which began at the end of the global crisis of 2008-2009 and ended almost only in the end of 2018.

Today Turkey is the nineteenth economy in the world, is in a recession with the unemployment rate of about 15% [6].

This is a direct problem for our country, because last year the Turkish market was the fourth after Russian, Polish and Italian in terms of absorption of Ukrainian exports. The fall of the Turkish economy means reducing the purchasing power of the Turkish consumer and reducing Ukrainian exports to this country. Such a trend has been observed since 2018, but now it can become meaningful for us. The side effect is that Germany and China are the main trading partners of Turkey. So the problems in this country can be spread, raising the already considerable risks associated with the economies of the Eurozone and China.

Another threat is Italy. In the first quarter, its economy grew by 0.1% year-to-year, a quarter earlier the pace was zero, while in just 12 months it fell from a solid 1.8%, which it held most of 2017. Today, Italy is confidently heading towards a recession, as evidenced by a number of significant economic indicators: industrial production, retail sales and the PMI index. So far, global think tanks are not officially predicting a downturn in the Italian economy. For example, the IMF predicts that real GDP will grow by 0.1% this year. Taking into account the conservatism of the Fund's forecasts and the fact that 1.1% growth was expected a year ago, one can assume that the real result will be worse than the official forecast. By the way, IMF predicts the GDP fall by 2.5% for Turkey, that is, the recession is not predicted for it, but it is rather stated. Again, the threat to Ukraine is immediate, because as it is noted above, Italy is the third market in terms of consumption of our exports. Last year, together with Turkey, it absorbed 10.5% of the goods exported from Ukraine. In addition, it is the third-largest economy in the euro area. The problems in it are immediately transmitted to Germany and France – this is evidenced by the dynamics of the euro and economic indicators in these countries.

The problems in the real sector of Turkey and Italy will have a negative impact on Ukraine's balance of payments and the hryvnia exchange rate. It is about the direct factor of aggregate demand, so the consequences will spread not

only to the financial sector but also to the production. We can observe some hints about it already: in the first quarter the Ukrainian index of industrial production decreased by 0.9% year-to-year. Such a low drop is difficult to interpret unambiguously, but the fact of the absence of growth in industrial production is alarming and makes you think.

In the process of reforming the tax system, the state tries to create conditions under which the taxpayer himself would realize the need for their payment. Only then the concrete mechanisms of cooperation can be used which will be a part of the general system of tax administration and will facilitate their voluntary payment.

After the adoption of the Tax Code of Ukraine, the general level of tax burden in Ukraine has not significantly decreased, although this legislative act provides a reduction in the rates of basic budget-forming taxes.

The lowering of rates is attractive for economic agents, besides, it should help to reduce the level of the shadow economy, stimulate the development and business activity of entrepreneurial structures, which is the basis of the financial potential of the country. However, on the other hand, given the fact that tax revenues provide more than 80% of the revenues of the consolidated budget of Ukraine, a question about the compensation of budget losses from such a reduction in rates arises.

Taking into account the best practices of the EU member states regarding the application of differentiated rates of value added tax depending on the social weight of goods and services, four tax rates can be proposed:

- 0%, on which export transactions will continue to be taxed;
- reduced rate – for the taxation of operations for the purchase and sale of goods of basic necessities (agricultural products, bakery products and other food products);
- the increased rate – for the taxation of sales transactions for luxury goods (jewelry, elite vehicles, fur and leather goods, novelties of technology, etc.);

– the basic rate (at the level of 20%) – for the taxation of all other operations for the purchase and sale of goods and services.

We believe that the application of such differentiated tax rates will contribute to the balance of budget revenues from VAT administration and will comply with the principle of social tax targeting.

It would also be rational to introduce a progressive system of taxation of personal incomes (the basic rate of personal income tax is 18%), at a higher rate the income of wealthy people will be taxed.

REFERENCES

1. Інформація з офіційного сайту Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: урядовий портал. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>.
2. Інформація з офіційного сайту Business insider [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.businessinsider.com/>.
3. Інформація з офіційного сайту International Monetary Fund [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/index.htm>
4. Топ-10 червоних карток для економіки України [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://dt.ua/business/tak-zhiti-ne-mozhna-291510_.html
5. Інформація з офіційного сайту Світового банку в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
6. Економіка: хмари на горизонті [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://tyzhden.ua/Economics/230494>

1.3. Особенности формирования бюджетов на различных уровнях иерархии в странах ЕС: опыт Словакии

В Украине проводятся реформирование системы государственных и местных финансов, нацеленное на развитие механизмов финансовой децентрализации и институциональной поддержки органов местного самоуправления. В связи с этим представляет научный и практический интерес изучение опыта государственных и местных финансов в связи с развитием концепции фискального федерализма и особенностями применения различных подходов к реформированию финансовых систем в различных странах. Проблемами государственных и местных финансов занимаются многие ученые в разных странах, рассматривая теоретические и практические аспекты данной проблемы [1, 2, 4, 6, 9, 10, 16, 17, 18]. В книге М. Фальзона, М. Перетти-Стахла, А. Вердера подробно рассмотрены механизмы системы местных финансов пятнадцати ведущих стран ЕС, представлены особенности межбюджетных трансфертов и дотаций, виды различных местных налогов и платежей [4]. Многие из вопросов теории государственных и местных финансов на примере США были рассмотрены в книге Р. Фишера [5]. В работах В. Махлера, Е. Марковской, А. Маятовой, Л. Гурьяновой, И. Колупаевой рассматривались вопросы анализа и оценки финансового федерализма и децентрализации на примере развитых стран и стран ЕС [2, 9, 10, 11], исследования Е. Гони, Й. Лопеса и др. были связаны с анализом вопросов перераспределения доходов и трансфертов на примере стран Латинской Америки [6]. Следует отметить, что достаточно много работ посвящено применению различных экономико-математических методов и моделей для исследования проблем финансовой децентрализации и налогово-трансфертного механизма. Так, в исследованиях П. Охотницкого на основе эконометрического анализа проводилось изучение влияния различных макроэкономических факторов на показатели фискальной устойчивости на примере Словакии [15]. Анализ взаимосвязей между основными видами налогов и социальными трансфертами на основе эконо-

метрической модели с фиксированными эффектами для стран ЕС, построенной на основе панельных данных, приведен в работах Н. Дубровиной, Я. Пелиовой и Э. Неубауеровой [3], результаты построения фискально-институциональной функции для стран ЕС представлены в исследованиях Л. Гурьяновой, Я. Пелиовой и др. [2].

Проведение сравнительного анализа механизмов государственных и местных финансов в различных странах ЕС, их фискальных систем, налогово-трансфертных механизмов доказывают значительное разнообразие представленных моделей управления и подходов в формировании и перераспределении финансовых потоков на различных уровнях в этих странах [1, 2, 3, 4, 16, 17]. В тоже время, есть определенные подобные черты в различных механизмах развития финансовой децентрализации, особенно в странах, прошедших трансформацию от административно-командной экономики к рыночным отношениям, что сопровождалось усилением демократии, независимости и самоуправления в различных сферах экономики и общества. В связи с этим для совершенствования процессов реформирования системы государственных и местных финансов в Украине целесообразно рассмотреть опыт Словакии.

Целями исследования в данной работе было изучение особенностей формирования бюджетов в Словакии и динамики их показателей на региональном и локальном уровнях, анализ структуры налоговых поступлений и трансфертов в бюджетах на региональном и локальном уровнях, проведение анализа показателей, характеризующих финансовую устойчивость агрегированных бюджетов на региональном и локальном уровнях.

Основными данными послужили законодательные и нормативные документы, регулирующие механизмы финансовой децентрализации в Словакии, отчеты Министерства финансов Словакии за 2012-2017 гг., научные статьи и монографии по данной проблематике [7, 8, 12, 13, 14, 17]. В работе были использованы методы синтеза, сравнительного анализа и экономической статистики.

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Действующий в настоящее время механизм перераспределения налогов в Словацкой Республике основан на результатах внедрения реформ в административной и фискальной областях, которые стали фундаментом проведения реформ фискальной децентрализации, что оказало существенное влияние на развитие регионов в Словакии после 1993 г.

На основании Акта Национального Совета Словацкой Республики № 211/1996, определяющего принципы территориально-административного деления Словацкой Республики (СР), с 24 июля 1996 г. административными единицами СР стали регионы (края), разделенные на районы (окресы) [7, 14]. В связи с классификацией территориальных статистических единиц (NUTS) при подготовке вступления Словакии в ЕС вся территория Словацкой Республики, представляет собой уровень NUTS 1. Уровень NUTS 2 отвечает условному делению Словакии на Братиславский край, Западную часть, Центральную часть и Восточную часть. Уровень NUTS 3 состоит из 8 регионов (Братиславский край, Нитрянский край, Трнавский край, Тренчинский край, Жилинский край, Банскобыстрицкий край, Прешовский край, Кошицкий край), уровень LAU 1 (бывший NUTS 4) представлен 79 районами (окресами), а уровень LAU 2 (бывший NUTS 5) по состоянию на 31 декабря 2002 года состоял из 2891 муниципалитета (общин) [14].

С 1 января 2004 года была создана новая структура специализированного государственного управления, благодаря чему произошел значительный сдвиг в компетенциях государственного управления и усиление развития органов самоуправления. Административные функции районов (окресов) были отменены. Районы (окресы) остаются в качестве территориальных единиц только для статистических целей. Согласно Конституции Словацкой Республики, муниципалитеты (общин) являются основной единицей территориального самоуправления [7]. Уровень регионального самоуправления формируется высшими территориальными единицами (VÚC или краями). Территориальное разграничение высших территориальных единиц идентично территориальному делению регионов. Эта ре-

форма была очень важной предпосылкой для осуществления фискальной децентрализации в Словакии, как указывает В. Нижнянский [14].

Основными целями проведения реформ фискальной децентрализации в Словакии являлись: обеспечение независимости регионов; их ответственности за формирование бюджетов, уровня их доходов и расходов; укрепление национальной, региональной и местной законодательной и институциональной базы; прозрачность финансирования региональной и местной политики, стабильность регионального и местного развития [7, 12, 13, 14].

Современная организация территориального самоуправления в Словацкой Республике включает в себя: 2887 муниципалитетов и 8 территориальных единиц – краев (VÚC) или регионов (NUTS 3), наделенных полномочиями самоуправления.

Процесс фискальной децентрализации в Словакии осуществлялся в несколько этапов, в течение которых постепенно были реализованы соответствующие административные и политические реформы, а также приняты изменения в законодательстве [7].

Фискальная децентрализация сопровождалась передачей полномочий от органов государственного управления муниципалитетам и вышестоящим территориальным единицам (VÚC), которые постепенно передавались полномочия органов самоуправления в период с 1 января 2002 года по 1 января 2004 года. Этот период характеризовался как первый этап децентрализации государственного управления [14]. Предпосылками для фискальной децентрализации были: передача административных полномочий (2002-2004 гг.) и новая налоговая система (2004 г.) [7, 12, 13, 14].

Второй этап процесса децентрализации начался в 2005 году. В 2004 году Министерство финансов Словацкой Республики подготовило новую систему финансирования муниципалитетов и вышестоящих территориальных единиц, которые представляли региональный уровень самоуправления. В этой системе основной эффект заключался в перераспределении

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

налоговых сборов между муниципалитетами и высшими территориальными единицами (VÚC) на территории в 2004 году [14].

Фискальная децентрализация касалась способов финансирования муниципалитетов и высших территориальных единиц. Компетенции, осуществляемые муниципалитетами и вышестоящими территориальными единицами, которые соответствовали ранее различным направлениям работы государственной администрации, все еще финансировались из субсидий из государственного бюджета согласно соответствующим статьям бюджета [8, 14]. Новая система финансирования усиливала независимость и подотчетность региональных правительств краев, наделенных функциями самоуправления, при принятии решений об использовании государственных средств для оказания услуг гражданам. В то же время это способствовало стабилизации доходов местного правительства на более длительный период и возможности устойчивого развития территорий.

Ключевым элементом реформы в 2005 году было определение единой ставки подоходного налога с физических лиц. Высшие территориальные единицы (VÚC или края) также получали свою часть налоговых поступлений посредством системы перераспределения, через доли центрального налога. До 31 декабря 2012 года налоговые поступления перераспределялись следующим образом: 70,3 % поступали в муниципалитеты, 23,5 % налоговых поступлений передавались в VÚC или края, а поддержка государственного бюджета составляла 6,2 %. Законодательно это разделение налоговой базы было закреплено в Законе №.564/2004 «Об определении поступлений подоходного налога в бюджеты территориального самоуправления и о внесении изменений и дополнений в некоторые акты, а также в постановлении правительства № 668/2004 «О распределении подоходного налога по территориальному самоуправлению» [12, 13, 14].

Постепенные исправления Постановления Правительства № 531/2010 и Постановление правительства № 415/2012 «О внесении изменений в Постановление правительства № 668/2004 по распределению подоходного налога по территориальному самоуправлению», привели к

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

изменениям нормативов разделения налоговых поступлений для отдельных уровней управления. В 2013 году государство финансировало региональные бюджеты в размере 12,7 % от доходов, муниципалитеты получали 65,4 %, а регионы (VÚC) - 21,9 % [8].

В результате воздействия кризиса, а также в связи с изменениями в распределении налоговых поступлений от владельцев автотранспортных средств в 2015 г. были проведены изменения в распределении налоговых поступлений между бюджетами различных уровней. Чтобы компенсировать потерю доходов от налога на автотранспортные средства в бюджетах регионов (VÚC), в 2015 г. норматив налоговых поступлений в бюджеты регионов стал составлять 29,2%, а 68,5% налоговых поступлений получали муниципалитеты.

Не менее важным было установление преемственности при использовании критериев перераспределения налоговых поступлений в связи с расширением компетенцией местных органов власти. Критерий «население», который применялся до 2004 года, был изменен характеристиками муниципалитетов, такими как категория размера муниципалитета и уровень над высотой моря, поскольку Словакия – страна, где достаточно большую часть территории занимает горная местность и у жителей этих территорий более высокие расходы на отопление, на социальные услуги, на приобретение продуктов питания и одежды и т.д. Кроме того, на территориях горной местности отмечается низкая плотность населения. Также одними из критериев, используемых при перераспределении налоговых поступлений, являются количество учеников в школах и школьных учреждениях, а также удельный вес населения старше 62 лет. Последние два критерия связаны с соответствующими полномочиями муниципалитетов, такими как дошкольное, начальное и неполное среднее образование, а также социальная и амбулаторная медицинская помощь для пожилых людей и стариков. Для регионов VÚC, наделенными полномочиями самоуправления, были использованы еще следующие критерии: количество жителей в регионе, протяженность дорог II и III класса, плотность населе-

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ния, доля населения в возрасте 15-18 лет и населения старше 62 лет. Как и в случае муниципалитетов, для регионов VÚC, применяемые критерии соответствуют критериям регионального уровня самоуправления [12, 14].

В настоящее время, на 2019 г. действуют четыре критерия перераспределения для муниципалитетов, при этом основное внимание уделяется характеристикам населения муниципалитетов, которые отражают общие потребности населения. Эти четыре критерия представлены в виде весовых коэффициентов при определении объема совокупных налоговых поступлений для данного муниципалитета:

а) 23% в зависимости от норматива, связанного с количеством жителей муниципалитета, постоянно проживающих на данной территории на 1 января предыдущего календарного года. При расчете данного норматива учитываются также коэффициенты, характеризующие категории высотности центров муниципалитетов, определяемые на основе уровня над морем;

б) 32% в зависимости от норматива, рассчитанного с учетом количества жителей, постоянно проживающих на территории муниципалитета на 1 января предыдущего календарного года, с учетом категории размера муниципалитета;

в) 40% в зависимости от норматива, связанного с числом учеников начальных школ и школьных учреждений, входящих в основную компетенцию муниципалитета, по состоянию на 15 сентября предыдущего календарного года;

г) 5% в зависимости от норматива, определяемого на основе количества жителей муниципалитета, достигших возраста 62 лет, с постоянным проживанием в муниципалитете на 1 января предыдущего календарного года.

Для регионов VÚC были установлены шесть критериев, на основании которых доходы от налоговых поступлений от доходов физических лиц должны быть перераспределены. Эти критерии были в основном получены из трех основных компетенций региона: компетенции в области

среднего образования, социальной помощи и автомобильного транспорта.

Критерии для разделения дохода от этого налога следующие:

а) 15% от норматива, рассчитанного с учетом количества резидентов, проживающих на территории данного региона на 1 января предыдущего года;

б) 9% от норматива, обратно зависящего от плотности населения, проживающего на его территории по состоянию на 1 января предыдущего года;

в) 9% от норматива, рассчитанного с учетом площади VÚC;

г) 15% от норматива, рассчитанного с учетом числа жителей VÚC, проживающих на территории данного региона на 1 января предыдущего года;

д) 32% от норматива, рассчитанного с учетом числа жителей VÚC, достигших возраста 62 лет и проживающих на территории данного региона на 1 января предыдущего года;

е) 20% от норматива, рассчитанного с учетом длины дорог II и III класса, принадлежащих VÚC на 1 января предыдущего года.

Следует отметить, что подобный подход к определению как нормативов, так и весовых коэффициентов, используемых при расчетах объемов налоговых поступлений в региональные и местные бюджеты, является дискуссионным, поскольку в полной мере анализ эффективности распределения финансовых потоков в связи с изменениями компетенций регионов и муниципалитетов не проводился.

Представим основные макроэкономические показатели, характеризующие динамику социально-экономического развития Словакии за период 2012-2016 гг. (табл. 1).

Как видно из данных табл. 1, за период 2012-2016 гг. в Словакии наблюдался устойчивый экономический рост, в 2016 гг. ВВП увеличился более, чем на 11% по сравнению с 2011 г. Численность населения была практически постоянной, за период 2011-2016 гг. этот показатель увеличился менее, чем на 0,5%. Отмечался значительный положительный при-

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

рост мигрантов, более 13% за период 2012-2016 гг. В тоже время сократилась более чем на 2% доля населения в трудоспособном возрасте и на 14% увеличилась доля населения старше 62 лет. Доля экономически активного населения за период 2012-2016 гг. оставалась практически на одном уровне, средняя заработная плата выросла за период 2012-2016 гг. на 17%, а уровень безработицы снизился с 14% в 2012 г. до 9,7% в 2016 г., т.е. на 4,3 процента.

Таблиця 1

Основные макроэкономические показатели в Словакии за 2012-2016 гг.

Показатели	2012	2013	2014	2015	2016	2012-2016, %
ВВП, млн. евро	72703,51	74169,87	76087,79	78896,44	81153,97	11,62
Численность населения, чел.	5410836	5415949	5421349	5426252	5435343	0,45
ВВП на душу населения, евро	13448,06	13702,17	14042,07	14550,25	14943,27	11,12
Естественный прирост, чел.	3098	2734	3687	1776	5206	68,04
Прирост за счет миграции, чел.	3416	2379	1713	3127	3885	13,73
Общий прирост, чел.	6514	5113	5400	4903	9091	39,56
Население в возрасте до 15 лет	830576	829925	830181	832043	840228	1,16
Население в возрасте старше 15 лет, но моложе 62 лет	3870038	3852888	3834289	3810273	3780456	-2,31
Население в возрасте старше 62 лет	710222	733136	756879	783936	814659	14,7
Доля экономически активного населения, %	59,2	59,3	59,4	59,7	60,1	0,9
Средняя заработная плата за месяц, евро	881	891	957	993	1034	17
Уровень безработицы, %	14	14,2	13,2	11,5	9,7	-4,3

Источник: составлено авторами на основе данных, представленных на официальном статистическом сайте Словакии: www.statistics.sk

Рассмотрим показатели динамики сводного бюджета, рассчитанного на основе данных Министерства финансов, для регионов и муниципалитетов Словакии за 2011-2016 гг. В таблице 2 представлены показатели ос-

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

новных разделов сводного бюджета для регионов и муниципалитетов Словакии.

Таблица 2

Структура и динамика сводных бюджетов регионов и муниципалитетов
Словакии (тыс. евро)

Раздел бюджета	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходы, всего	5313828	4883005	5115308	5385532	5944762	5775284
Текущие доходы	3841470	3899438	4294638	4432535	4769833	4986485
Капитальные поступления	144996	600647	484209	397100	628602	124304
Доходы от финансовых операций	1327362	382920	336463	555897	546327	664495
Расходы, всего	5098568	4688975	4871037	5150270	5604882	5271445
Текущие расходы	3572071	3637092	3964820	4118322	4303289	4392114
Капитальные расходы	983917	800138	684017	677899	1015899	569702
Расходы, связанные с финансовыми операциями	542580	251745	222200	354049	285694	309629
Сальдо бюджета, Доходы – Расходы	215260	194030	244272	235263	339880	503839

Источник: расчеты проведены авторами по данным отчетов Министерства финансов Словакии

Как следует из данных таблицы 2, за период 2011-2016 гг. сводный бюджет регионов и муниципалитетов был профицитным, о чем свидетельствуют положительные значения сальдо бюджетов, показатели доходов и расходов в 2016 г. заметно выросли по сравнению с 2011 г. Однако более точно динамику показателей, представленных в сводном бюджете, могут охарактеризовать темпы прироста или падения за соответствующий календарный период (табл. 3).

Как видно из табл. 3, в 2012 г. еще отмечалось заметное влияние глобального экономического кризиса: величина доходов сводного бюджета в 2012 г. снизилась на 8,11% по сравнению с 2011 г., а расходы уменьшились на 8,03% соответственно. Период 2012-2015 гг. характеризовался устойчивым нелинейным ростом величин доходов и расходов, однако в 2016 г. вновь произошло снижение объемов доходов и расходов на 2,85% и 5,95% соответственно с уровнем 2015 г. В целом, за период 2011-2016 гг. величи-

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

на доходов сводного бюджета регионов и муниципалитетов выросла на 8,7%, а расходы увеличились всего лишь на 3,4%.

Таблица 3

**Показатели темпов прироста сводных бюджетов регионов
и муниципалитетов Словакии (%)**

Раздел бюджета	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2011/2016
Доходы, всего	-8,11	4,76	5,28	10,38	-2,85	8,68
Текущие доходы	1,51	10,13	3,21	7,61	4,54	29,81
Капитальные поступления	314,25	-19,39	-17,99	58,3	-80,23	-14,27
Доходы от финансовых операций	-71,15	-12,13	65,22	-1,72	21,63	-49,94
Расходы, всего	-8,03	3,88	5,73	8,83	-5,95	3,39
Текущие расходы	1,82	9,01	3,87	4,49	2,06	22,96
Капитальные расходы	-18,68	-14,51	-0,89	49,86	-43,92	-42,1
Расходы, связанные с финансовыми операциями	-53,6	-11,74	59,34	-19,31	8,38	-42,93
Сальдо бюджета, Доходы – Расходы	-9,86	25,89	-3,69	44,47	48,24	1346,6

Источник: расчеты проведены авторами по данным отчетов Министерства финансов Словакии

Текущие доходы сводных бюджетов регионов и муниципалитетов характеризовались тенденцией роста, за весь период 2011-2016 гг. показатели темпов приростов текущих доходов были положительными, а общий прирост текущих доходов за период 2011-2016 гг. составил почти 30%. Текущие расходы примерно увеличивались такими же темпами, как и текущие доходы, темп прироста текущих расходов за период 2011-2016 гг. составил 23%. Капитальные поступления и капитальные расходы за период 2011-2016 гг. не отличались какой-либо устойчивой тенденцией, в отдельные периоды эти показатели значительно увеличивались или снижались. В

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

целом, за период 2011-2016 гг. капитальные поступления снизились на 14% по сравнению с 2011 г., а капитальные расходы на 42%. Неустойчивой динамикой характеризуются также показатели доходов и расходов от финансовых операций, однако в 2016 гг. их объемы более, чем на 40% были уменьшены по сравнению с 2011 г.

В таблице 4 приведены показатели сводных бюджетов регионов и муниципалитетов на душу населения.

Таблица 4

**Структура и динамика сводных бюджетов регионов и муниципалитетов
Словакии на душу населения (тыс. евро)**

Раздел бюджета	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходы, всего	984,34	902,99	944,94	993,89	1096,05	1063,43
Текущие доходы	711,6	721,11	793,34	818,01	879,43	918,19
Капитальные поступления	26,86	111,08	89,45	73,28	115,9	22,89
Доходы от финансовых операций	245,88	70,81	62,15	102,59	100,73	122,36
Расходы, всего	944,46	867,11	899,81	950,47	1033,39	970,66
Текущие расходы	661,69	672,59	732,41	760,03	793,41	808,74
Капитальные расходы	182,26	147,97	126,36	125,1	187,3	104,9
Расходы, связанные с финансовыми операциями	100,51	46,55	41,05	65,34	52,67	57,01
Сальдо бюджета, Доходы – Расходы	39,87	35,88	45,12	43,42	62,66	92,77

Источник: расчеты проведены авторами по данным отчетов Министерства финансов Словакии

Приведенные расчетные показатели сводных бюджетов регионов и муниципалитетов в расчете на душу населения являются удобными характеристиками для проведения сравнительного анализа, как по регионам Словакии, так и для оценки ситуации в сравнении с другими странами.

В таблице 5 представлена структура составляющих показателей сводных бюджетов регионов и муниципалитетов, рассчитанная в процентах.

Структура и динамика сводных бюджетов регионов и муниципалитетов
Словакии на душу населения (%)

Раздел бюджета	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходы, всего	100	100	100	100	100	100
Текущие доходы	77,3	85,99	88,55	84,34	89,64	89,39
Капитальные поступления	5,48	6,89	5,45	4,05	4,43	2,97
Доходы от финансовых операций	17,22	7,12	6	11,61	5,93	7,65
Расходы, всего	100	100	100	100	100	100
Текущие расходы	77,5	85,71	87,2	83,1	87,87	88,09
Капитальные расходы	9,79	11,72	8,99	6,99	9,63	8,39
Расходы, связанные с финансовыми операциями	12,71	2,56	3,81	9,91	2,5	3,52

Источник: расчеты проведены авторами по данным отчетов Министерства финансов Словакии

Как видно из результатов расчетов, представленных в табл. 5, основной составляющей в формировании общих доходов сводных бюджетов регионов и муниципалитетов Словакии являются текущие доходы, доля которых колебалась от 77,3% в 2011 г. до 89,39% в 2016 г. Доля текущих расходов составляла от 77,5% до 88,08%. В 2016 г. доля капитальных поступлений в величине общих доходов составила менее 3%, в то время как доходы от финансовых операций составили 7,65%. Доля капитальных расходов в общих расходах, хотя и изменялась в течение 2011-2016 гг., но в пределах от 6,99% в 2014 г. до 11,72% в 2012 г. В 2016 г. доля капитальных расходов составила 8,39% от величины общих расходов. Расходы, связанные с финансовыми операциями в 2011 г., составляли значительную часть общих расходов сводных бюджетов регионов и муниципалитетов Словакии, почти 13%, однако к 2016 г. их уровень не превышал 3,6%.

Проведем анализ структуры текущих доходов региональных и муниципальных бюджетов, как наиболее весомой составляющей, при формировании общих бюджетов, которые состоят из трех частей: текущие бюджеты, капитальные бюджеты и бюджеты финансовых операций. Текущие доходы, как региональных бюджетов, так и муниципальных бюджетов, скла-

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

дываються из следующих составляющих: доходы от налоговых поступлений (DP), неналоговые поступления (ND), гранты и трансферы (GaT).

Основу налоговых поступлений для регионов (VUC) представляли часть налоговых поступлений от налогов на доходы физических лиц, предназначенная этим регионам в соответствии с приведенными выше критериями, а также, до 2015 г. – налоговые поступления от владельцев автотранспортных средств.

На рис. 1 приведена динамика структуры налоговых поступлений в регионы (VUC), наделенными функциями самоуправления.

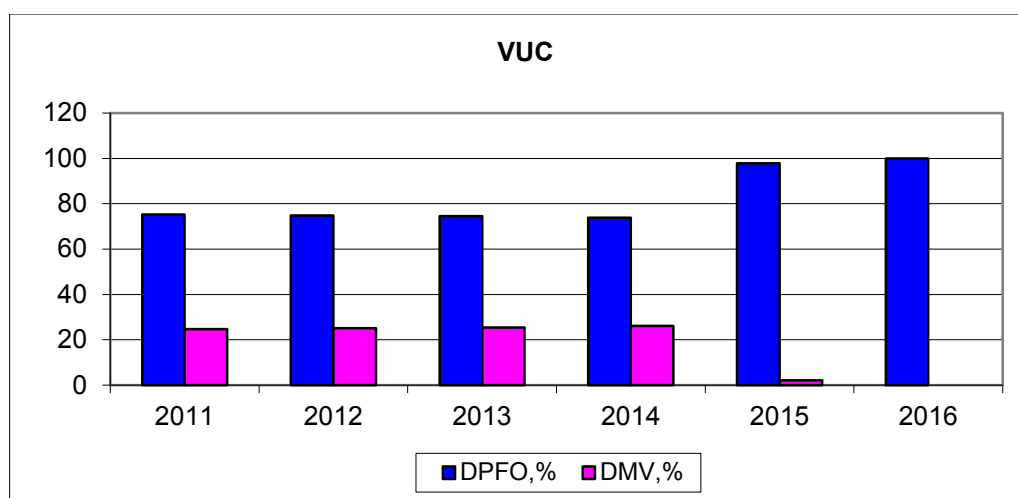

Рис. 1. Структура налоговых поступлений в регионы (VUC) за период 2011-2016 гг.

Источник: построено авторами на основании расчетов по данным отчетов Министерства финансов

На рис. 2 приведена динамика структуры налоговых поступлений в муниципалитеты (OBCE). Налоговые поступления в муниципалитеты формируются из части налоговых поступлений от доходов физических лиц, предназначенных муниципалитетам с учетом приведенных выше критериев, а также местных налогов. Из рис. 2 видно, что в структуре налоговых поступлений муниципалитетов незначительно увеличилась доля налогов от доходов физических лиц и немного сократилась доля местных налогов.

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

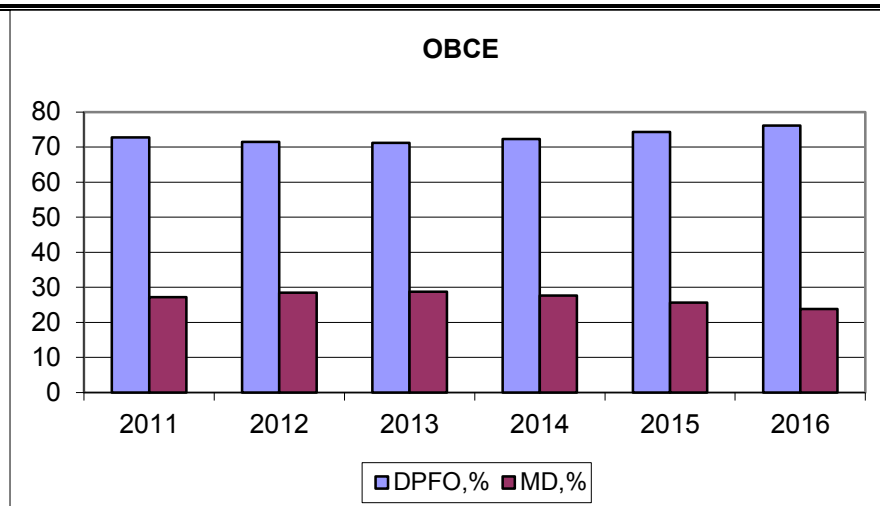

Рис. 2. Структура налоговых поступлений в регионы (VÚC)
за период 2011-2016 гг.

Источник: построено авторами на основании расчетов по данным отчетов
Министерства финансов

На рис. 3 представлена агрегированная структура текущих бюджетов регионов Словакии, где приведены динамика показателей доли налоговых поступлений (DP, %), неналоговых поступлений (NP, %) и грантов и трансфертов (GaT,%) за период 2011-2016 гг.

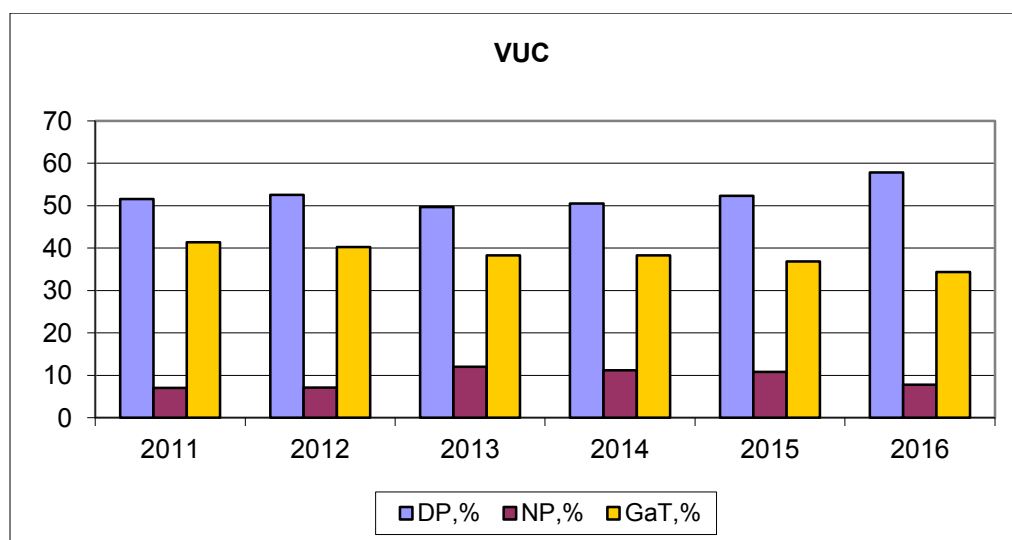

Рис. 3. Структура текущих бюджетов регионов (VÚC)
за период 2011-2016 гг.

Источник: построено авторами на основании расчетов по данным отчетов
Министерства финансов

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Как видно из рис. 3, к 2016 г. повысилась доля налоговых поступлений в текущие бюджеты регионов и соответственно снизилась доля неналоговых поступлений и грантов и трансфертов.

На рис. 4 представлена агрегированная структура текущих бюджетов муниципалитетов Словакии, где приведены динамика показателей доли налоговых поступлений (DP, %), неналоговых поступлений (NP, %) и грантов и трансфертов (GaT, %) за период 2011-2016 гг.

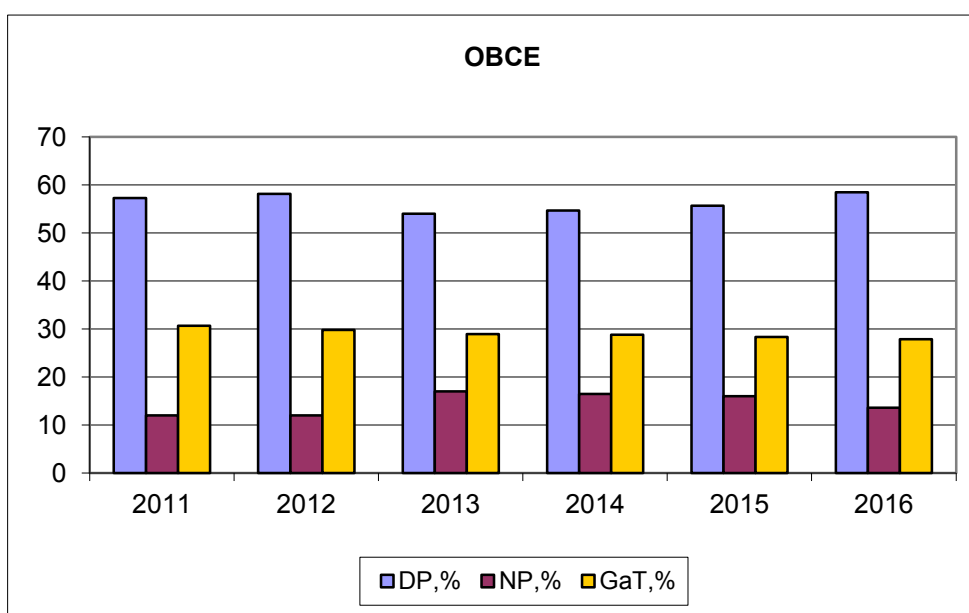

Рис. 4. Структура текущих бюджетов муниципалитетов (OBCE) за период 2011-2016 гг.

*Источник: построено авторами на основании расчетов по данным отчетов
Министерства финансов*

Как видно из рис. 4, к 2016 г. структура агрегированных текущих бюджетов муниципалитетов за период 2011-2016 гг. оставалась достаточно стабильной, незначительно повысилась доля налоговых поступлений в текущие бюджеты муниципалитетов, доля грантов и трансфертов за период 2013-2016 гг. практически не изменялась, а доля неналоговых поступлений немного снизилась.

Для простой оценки показателей финансовой устойчивости бюджетов регионов и муниципалитетов используют два коэффициента: показатель меры самодостаточности доходов (MSE) и показатель меры самофи-

нансирования (MSA). Показатель меры самодостаточности доходов (MSE) рассчитывается как отношение собственных текущих доходов к текущим или общим доходам, таким образом можно определять два варианта значений MSE: MSE_1 – как отношение собственных текущих доходов к текущим доходам; MSE_2 – как отношение собственных текущих доходов к общим доходам. Значения показателей MSE_1 и MSE_2 – положительны и не превышают 1, при этом MSE_2 меньше MSE_1 или равен его значению, если в общем бюджете капитальные поступления и доходы от финансовых операций были равны 0. Чем больше значение показателя MSE, тем в большей мере бюджет является устойчивым за счет собственных доходов, которыми в значительной степени могут управлять регионы и муниципалитеты. Показатель меры самофинансирования (MSA) рассчитывается как отношение собственных текущих доходов к текущим расходам. MSA может принимать значения, большие 1, если собственные доходы превышают текущие расходы; равен 1, если собственные текущие доходы совпадают с текущими расходами; принимать значения, меньшие 1, если собственные доходы меньше, чем текущие расходы. Считается, что с точки зрения сбалансированности бюджета, значение MSA должно стремиться к 1.

На рис. 5 приведена динамика значений показателей MSE_1 и MSA для агрегированных бюджетов регионов (VÚC) за период 2011-2016 гг.

Как видно из приведенных на рис. 5 графиков динамики показателей MSE_1 и MSA, наблюдался стабильный рост значений данных показателей для агрегированных бюджетов регионов (VÚC) за период 2011-2016 гг., что характеризует повышение финансовой устойчивости бюджетов регионов, особенно за период 2014-2016 гг.

На рис. 6 приведена динамика значений показателей MSE_1 и MSA для агрегированных бюджетов муниципалитетов (OBCE) за период 2011-2016 гг.

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

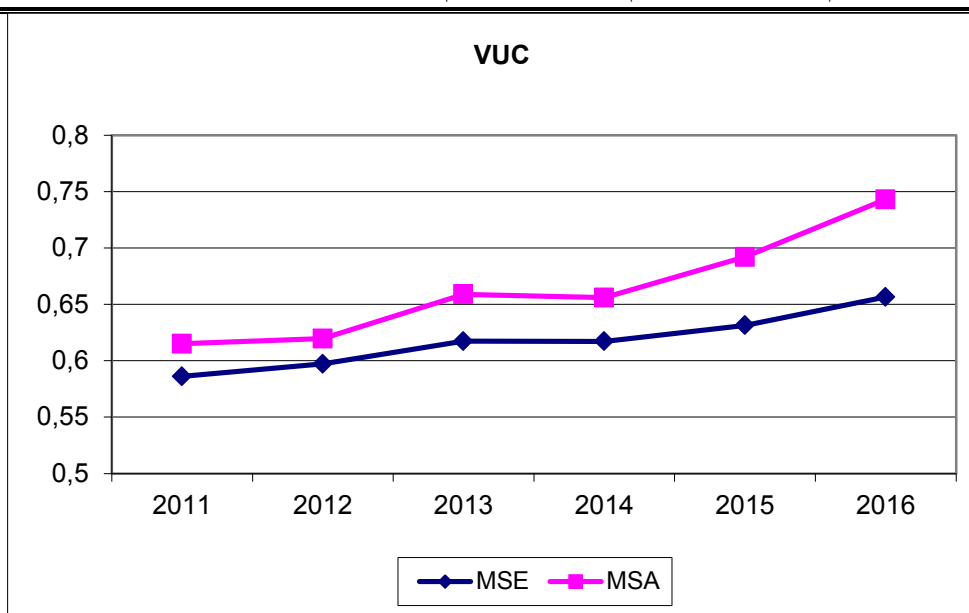

Рис. 5. Динамика показателей финансовой устойчивости для агрегированных бюджетов регионов (VUC) за период 2011-2016 гг.

Источник: построено авторами на основании расчетов по данным отчетов
Министерства финансов

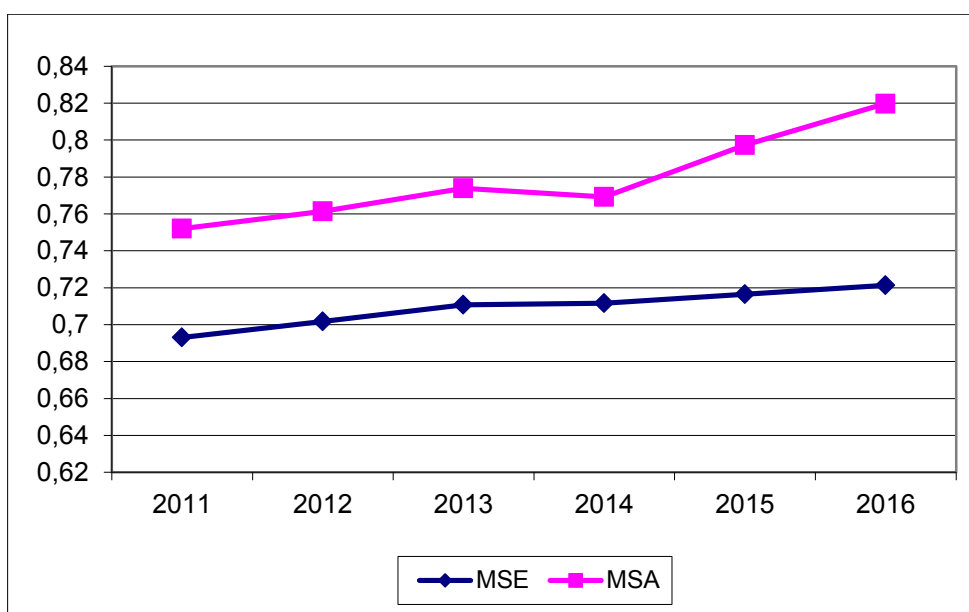

Рис. 6. Динамика показателей финансовой устойчивости для агрегированных бюджетов муниципалитетов (OBCE) за период 2011-2016 гг.

Источник: построено авторами на основании расчетов по данным отчетов
Министерства финансов

Как видно из приведенных на рис. 6 графиков динамики показателей MSE_1 и MSA , наблюдался стабильный значительный рост значений MSA , характеризующий меру самофинансирования агрегированных бюджетов муниципалитетов (ОВСЕ) за период 2011-2016 гг., в то время, как показатель MSE_1 (показатель меры самодостаточности доходов) хотя и возрастал, но гораздо более медленными темпами по сравнению с показателем MSA . Таким образом, для агрегированных бюджетов муниципалитетов также отмечалось повышение финансовой устойчивости бюджетов, причем также за период 2014-2016 гг.

Таким образом, проведенные реформы по развитию механизмов финансовой децентрализации в Словакии представляют практический интерес для анализа ситуации реформирования системы государственных и местных финансов в Украине. За последние несколько лет возросла финансовая устойчивость агрегированных бюджетов регионов и муниципалитетов в Словакии, хотя необходимо проводить более детальный анализ бюджетов каждого региона $VÚC$ и исследовать ситуацию агрегированных бюджетов муниципалитетов по районам (окресам) в каждом из 8 регионов Словакии. Принимая во внимание достаточно большое количество районов (79 окресов) и муниципалитетов (2887 обще), для количественного анализа местных бюджетов и проведения исследований, связанных с причинно-следственным анализом факторов, влияющих на налоговую базу местных бюджетов, их расходы и доходы, необходимо использовать аппарат пространственной эконометрики с визуализацией результатов расчетов на административно-территориальных картах. Такие исследования позволят более объективно проводить государственную политику по совершенствованию механизмов самоуправления и развития финансовой децентрализации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Реформування системи державних фінансів: завдання, пріоритети, механізми: монографія / За ред. І. В. Колупасової – Харків: Видавництво ПП Іванченко, 2018. – 211 с.

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2. Гурьянова Л. Моделирование развития механизмов финансовой децентрализации на основе производственно-институциональных функций / Л. Гурьянова, Т. Клебанова, Я. Пелиова, Н. Дубровина / Digital economy and digital society. Edited by Tetyana Nestorenko, Magdalena Wiezbik-Stronska – Katowice: Wydawnictwo Wyzszej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. – 319 p., PP. 43-57
3. Dubrovina, N., Péliová, J., Neubauerová, E. 2016. Analysis of the relationship between taxes and social benefits and transfers in the EU. In European financial systems 2016. International scientific conference. European financial systems 2016: proceedings of the 13th international scientific conference: June 27-28, 2016 Brno, Czech Republic. – Brno: Masaryk university, 2016., p. 125-132.
4. Falzon, M., Peretti-Stahl, M.-P., Verdier, A. 2002. Local finance in the fifteen countries of the European Union. Paris. Dexia. Second Edition. 2002. 312 p.
5. Fisher, R. 2007. State and local public finance. Thomson. Mason. USA. 2007. 716 p.
6. Goñi, E., López, J.H., Servén, L. 2008. Fiscal Redistribution and Income Inequality in Latin America. Policy Research Working Paper 4487. Washington DC, World Bank.
7. Hamalová, M., Belajová, A., Gecíkova, I., Papcunová, V. 2014. Teoria, riadenie a organizácia verejnej správy. Bratislava. Wolters Kluwer. VSEMVS. 2014. 454 s.
8. Konečná Veverková, I. 2017. Rozpočet obce a vyššieho územného celku. Bratislava. Wolters Kluwer. 2017. 150 s. ISBN 978-80-8168-700-6.
9. Maaytová, A., Ochrana, F., Pavel, J. 2015. Verejné finance v teorii a praxi. Praha, Grada Publishing. 208 s. ISBN 978-80-247-5561-8.
10. Mahler, V.A., Jesuit, D.K. 2006. Fiscal redistribution on in the developed countries: New insights from the Luxembourg Income Study. In Socio-Economic Review, Vol. 4, No. 3, pp. 483-511
11. Markowska-Bzducha, E. 2006. Samodzielność finansowa samorządów terytorialnych w dwudziestu pięciu krajach Unii Europejskiej. In: Fundusze Europejskie. Nr 6(13). 2006. – S.18-21.
12. Neubauerová, E., Borza, M. Financovanie obcí a regiónov Slovenskej republiky v nových ekonomických podmienkach. In Nová ekonomika: vedecký časopis Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave. – Bratislava : Národohospodárska fakulta EU, 2011, Marec 2011, roč. 4, č. 1, s. 5-16.
13. Neubauerová, E., Dubrovina, N. 2014. Územná samospráva a rozpočtové určenie daní v Slovenskej republike. In Financie a riziko 2014. Medzinárodná vedecká konferencia. Financie a riziko 2014 : zborník príspevkov zo XVI. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie : 24 – 25 november 2014, Bratislava, Slovensko : časť 2. – Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. s. 160-165
14. Nižňanský, V., Cibáková, V., Hamalová, M. 2014. Tretia etapa decentralizácie verejnej správy na Slovensku. Wolters Kluwer. VSEMVS. 2014. 231 s.
15. Ochotnický, P. 2012. Fiškálna udržateľnosť. Bratislava, Iura Edition. 2012. 134 s.
16. Owsiak, S. 2005. Finanse publiczne. Teoria i praktyka. Warszawa. PWN. 2005.838 s.
17. Sivák, R. 2007. Verejné finance. Bratislava. Ekonomia. 2007. 312 s.
18. Swianiewicz, P. 2004. Finanse lokalne. Teoria i praktyka. Warszawa, Municipium SA, 2004.

1.4. Інституціоналізм і неоінституціоналізм у формуванні теорії фінансів об'єднаних територіальних громад

У кінці ХХ – початку ХХІ ст. неокласична методологія наукового пізнання економічних явищ, у тому числі місцевих фінансів, зазнала суттєвих змін, пов'язаних із зародженням і розвитком інституціональної та неоінституціональної теорій, які забезпечивши подолання певних обмежень неокласицизму, зробили вагомий внесок у розвиток теорії фінансів ОТГ. Так, реалії функціонування місцевих фінансів, їхня трансформація за здійснення фінансової децентралізації, бюджетної та податкової реформ і зміни територіальної організації влади сформували новий підхід у розумінні фінансів об'єднаних територіальних громад, призвівши до концептуальної невизначеності в системі інститутів суспільства та зумовивши необхідність проведення наукових досліджень у процесі інституційних змін. Як слушно зауважують вітчизняні науковці, «...аналізуючи розвиток країн постсоціалістичного простору протягом останніх років, складно пояснити їхні досягнення лише з позицій неокласики» [1], а фундаментальні економічні теорії, які протягом багатьох десятиліть були орієнтирами для економічних і фінансових систем, не формують відповідного понятійно-категоріального апарату [2]. Саме це виводить на перший план інституціональну теорію, яка «...висвітлює фінанси з позицій функціонування суспільних інститутів та інституцій» [3].

Інституціоналізм як наукова течія виник завдяки дослідженням Т. Веблена, вкорінившись, отримав обґрунтування у наукових постулатах Дж. Коммонса, Р. Коуза, Д. Норта, О. Вільямсона, Е. Феруботна, Р. Ріхтера, У. Гамільтона, Д. Фролова, О. Іншакова, А. Чухна, А. Гриценка, Ю. Коваленко. Інституціоналізм – це провідний напрям економічної науки, який швидкими темпами проникає у всі сфери наукового знання та наукової діяльності. «Інституціоналізм, як стверджують О. Іншаков і Д. Фролов – є універсальним, хоча й аспектним підходом до пізнання соціально-економічної дійсності» [4]. Точку зору названих науковців повністю

поділяємо. Неокласична теорія тому і втратила актуальність, оскільки фактично знехтувала аналізом діяльності інститутів, які мають вагоме значення для результатів функціонування економіки. Їх завжди необхідно брати до уваги і ретельно вивчати [5]. Відповідно зазначене актуалізує обґрунтування категоріально-понятійного апарату інституціонального підходу в контексті дослідження фінансів ОТГ.

Термін, як зазначає Е. Майбруд, «інституціоналізм» заснований на поняттях «інституція» та «інститут» [6]. Проте трактування цих базових категорій є дискусійним питанням, і потребує чіткого визначення й уніфікації, оскільки «...жодна галузь наукових досліджень не може бути розвинена, якщо учасники не поділяють загального уявлення про ключові терміни цих досліджень» [7].

На початку ХХ ст. термін «інститут», використовує У. Гамільтон для опису групи суспільних звичаїв. Інститути, на думку вченого, означають переважний та постійний спосіб мислення, який є звичкою для групи або звичаєм для народу [9]. Д. Норт вважає, що інститути – це «...правила гри у суспільстві, ...сформовані людиною обмеження, які організують взаємовідносини між людьми..., задаючи структуру спонукальних мотивів людської взаємодії» [10; 11]. За Д. Нортом, ці правила гри мають формальні (конституції, закони, норми, правила і звичаї) та неформальні (внутрішні принципи, норми поведінки) обмеження. Окрім цього існують механізми, які дають змогу контролювати їхнє дотримання. Саме вони формують орієнтири економічної поведінки суб'єктів у ринковому середовищі.

Аналогічним є розуміння сутності інститутів Е. Фуруботна і Р. Ріхтера, які визначають їх як сукупність формальних і неформальних правил [8].

В. Каспер стверджує, що інститути насамперед встановлюють певні правила людської поведінки, які за можливістю обмежують опортуністичну та безладну індивідуальну поведінку, визначаючи у такий спосіб її більшу передбачуваність [12].

Враховуючи вищезазначене, поділяємо точку зору Е. Попова і А. Сергеева, що чітке визначення інститутів як правил і норм – це перший необхідний крок у побудові категоріального апарату інституційної теорії [13].

Водночас поділяючи думку М. Блауга, який вважає, що інституційна теорія має містити аналіз норм та звичаїв, які викристалізувались у вигляді економічних інституцій [14], виокремимо певні догматичні визначення та викристалізуємо сутність окресленої дефініції.

Так, неправильно, на нашу думку, визначають категоріальний апарат В. Зотов, В. Пресняков і В. Розенталь, які інституціями вважають «...звичаї, традиції, правила і норми соціальної поведінки, згідно з якими люди діють у різних сферах життя суспільства (у тому числі в економічній) саме через свою причетність до інститутів», а інститути розглядають як «...специфічні функціональні й організаційні форми колективної діяльності, які є сталими структурними формуваннями» і забезпечують реалізацію системних функцій економіки [15].

О. Іншаков і Д. Фролов стверджують, що «...інституція виступає об'єктивно необхідною рушійною силою будь-якої конкретної діяльності й є базовою категорією інституціональної теорії», тоді як «інститути – складніше явище, ніж інституції» [4]. Науковці переконані, що саме інститути формують «...абстрактну функціональну модель конкретних організацій, що фіксує їхній видовий статус і найзагальніші інституційні риси», і їх можна розглядати «...як системи соціальних правил і норм взаємодії агентів, об'єднаних у сталу структуру на основі ефективного розподілу функцій у процесі спільної діяльності» [4]. Відповідно, вчені термін «інститут» ототожнюють із терміном «організація», що апріорі неправильно, згідно з їхньою етимологією. Так, згідно тлумаченням, поданим у Великому тлумачному словнику сучасної української мови за ред. В. Бусела, «...інститут – сукупність правових норм у якій-небудь сфері суспільних відносин; організована система соціальних ролей, яка є постійним і значним елементом суспільства і яка зосереджується на основних потребах і

функціях людини» [16]. Відповідно «...організація – це об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін.; компанія, установа, їхні підрозділи чи об'єднання, які виконують самостійні функції та мають адміністрацію; особливості будови чого-небудь; структура; комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи» [17]. На думку К. Ерроу, організація – це група індивідів, яка прагне досягти певних спільних цілей або максимізувати цільову функцію [18]. О. Вільямсон організацією також вважає сукупність людей, які структурно відокремлені в межах упорядкованих процесів отримання і переробки інформації, прийняття рішень з деякого набору питань, пов'язаних з використанням обмеженості ресурсів [19]. К. Менар зазначає, що організацією є економічна одиниця координації, яка має доступні для визначення межі та функціонує більш-менш неперервно для досягнення цілі або сукупності цілей, що поділяються членами (учасниками) [20]. Б. Мільнер стверджує, що організація є свідомо координованим соціальним утворенням з визнаними межами, що функціонує на відносно постійній основі для досягнення спільної цілі або цілей [21].

Ю. Коваленко вважає, що поняття «інституція» слід розуміти передусім як «...сукупність певних обмежень (правил, норм тощо) із застосуванням механізму примусу щодо їхнього виконання...» [22]. Науковець пропонує визначати інституцію як систему, що охоплює «...тверді (офіційні) обмеження (правила і характеристики примусу), м'які (неофіційні) обмеження (стандарти поведінки і стереотипи мислення) і інтуїцію, які забезпечують досягнення оптимальної організації, координації та стимулювання поведінки економічних суб'єктів (домогосподарств, корпорацій, держав та інших організацій) і приводять до скорочення трансакційних витрат» [22]. Відповідно автор інституцію визначає як сукупність правил, що, на нашу думку, відповідає за змістом сутності інституту. Адже, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що «...інституція – це установа, заклад; частина, підрозділ установи, закладу» [23]. Аналогічно в «Економічній енциклопедії» визначено, що інститу-

ції (лат. «*institutio*» – «настанова») – це установи, заклади, а інститут (лат. «*institutum*» – «устрій, установа») – це «...сукупність норм права у будь-якій сфері суспільних відносин» [24]. В Словнику іншомовних слів термін «інститут» також тлумачиться з цієї позиції [25]. Отже, як зазначає О. Іншаков, вчені доволі часто не звертають увагу на відмінності вихідних категорій інституціоналізму й інколи підмінюють інституцію організацією, організацію визначають як інститут, а останній трактують як інструмент, орган чи механізм [26]. Це відповідно призводить до змістової неузгодженості й некоректності вживання термінів і вносить дихотомію у категоріально-понятійний апарат інституціональної теорії.

Диспут науковців продовжимо тезою Д. Норта, що інституціональний розвиток економіки відбувається за взаємодії інститутів й організацій, коли інститути визначають «правила гри», а організації структурують відносини між людьми і є «гравцями» [10]. Відповідно солідаризуємось з О. Кнейслер, яка наголошує, що «інституція» та «організація» є тотожними поняттями, тоді як «інститут» та «організація» мають суттєві відмінності [27]. Підтвердженням цієї думки також є і теза С. Львовчкіна, В. Опаріна та В. Федосова, що інститут – це форма суспільного устрою, тоді як інституція – це реальна юридична особа [28]. Поняття «інститут», як стверджує З. Мацук, є значно ширшим, тоді як термін «інституція» віддзеркалює лише його організаційно-функціональний аспект [29].

Основні постулати інституціональної теорії суттєво вплинули на формування місцевих фінансів. Так, В. Кравченко першим серед вітчизняних науковців розкриває змістове наповнення місцевих фінансових інститутів як «...сукупність норм права, звичаїв, традицій, культурних зразків», з одного боку, а з іншого – як «...сукупність організаційних структур, які забезпечують функціонування місцевих фінансових систем» [30], що, на нашу думку, є суперечливим, оскільки саме друга частина визначення висвітлює сутність місцевих фінансових інституцій. Серед місцевих фінансових інститутів, сформованих на території України, вчений виокремлює такі: самостійні місцеві бюджети, позабюджетні, валютні та цільові фонди

органів місцевого самоврядування, комунальну форму власності, місцеві податки та збори, комунальний кредит, комунальні платежі, фінанси комунальних підприємств, інститут громадських послуг [30]. О. Кириленко, визнаючи інститутами місцевих фінансів сукупність форм організації фінансових відносин, що виникають в ОМС з іншими суб'єктами з приводу мобілізації та ефективного використання фінансових ресурсів відповідних органів, до місцевих фінансових інститутів зараховує: місцеві бюджети, місцеві податки і збори, цільові фонди місцевого самоврядування, місцеві запозичення, комунальний кредит, об'єкти комунальної власності та інші фінансові ресурси, які надходять у розпорядження місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством [31]. Відповідно вчений акцентує, що інститути місцевих фінансів регулюють фінансові взаємовідносини на місцевому рівні. На думку С. Булгакової, у структурі місцевих фінансів слід виокремити такі місцеві фінансові інститути: валютні та цільові фонди органів місцевого самоврядування, місцеві податки і збори, комунальний кредит, комунальні платежі, фінанси комунальних підприємств [32]. Наголосимо, що ні визначень дефініції «місцеві фінансові інститути», ні критеріїв віднесення перелічених складових до переліку місцевих фінансових інститутів автори не подають.

В. Федосов зауважує, що в Україні з 1990-х р. розпочався процес правового та організаційного закріплення фінансів місцевих органів влади, формування відповідних традицій, звичаїв і норм політичної та загальної культури. У системі місцевих фінансів сформувались і розвиваються такі інститути, як самостійний місцевий бюджет, позабюджетні, валютні й цільові фонди, комунальна власність, місцеві податки та збори, комунальний кредит, комунальні позики, комунальні платежі, поточні видатки і видатки розвитку, поточний бюджет і бюджет розвитку тощо [33]. Відповідно перелік інститутів місцевих фінансів у всіх виокремлених підходах однотипний, що є наслідком централізованого способу їхнього формування. На наш погляд це порушує один із принципів Європейської хартії місцевого самоврядування щодо забезпечення надання гнучкості місцевим фінансо-

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

вим системам і врахування ними територіальних особливостей і потреб місцевих громад, оскільки основним призначенням місцевих фінансових інститутів є сприяння соціально-економічному розвитку кожної територіальної одиниці. Відповідно в умовах реформування системи місцевого самоврядування і територіальної організації влади та створення ОТГ формується теоретична парадигма фінансів ОТГ, яка, згідно з основними постулатами інституціонального підходу, потребує інституційного забезпечення та розробки теорії інституціонального розвитку. З огляду на інертність наукової спільноти до цієї проблеми, це дасть змогу глибше і точніше розкрити інституційно-організаційні та методологічні засади функціонування фінансів ОТГ. З огляду на викладене, неабиякий інтерес становить дослідження фінансів ОТГ як новітньої форми організації економічних відносин у системі місцевих фінансів, його інституціональної структури та методології розвитку.

Важливою для інституціональної теорії, на наш погляд, є концепція базисних інститутів, яку сформулювали В. Якубенко, В. Савчук, що дає змогу вести у науковий обіг як категорію економічної теорії поняття як «базисні економічні інститути» [34]. Основними базисними інститутами фінансів ОТГ є інститут держави, інститут місцевого самоврядування та інститут місцевих фінансів. Поряд із базисними інститутами, формуються похідні інститути. Вони характерні лише для фінансів ОТГ і «...формують основу його цілісної інституціональної інфраструктури з власним упорядкуванням, організаційно-правовим забезпеченням відносин» [27]. До похідних інститутів належать такі: бюджет ОТГ, місцеві позики, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ. Враховуючи постулати інституціональної теорії, можна стверджувати, що фінанси ОТГ – це сукупність інститутів, які поєднують інституційні одиниці (ОТГ, ОМС ОТГ) та їхні особливості функціонування у межах «...визначених формальних (нормативно-правова база) і неформальних (договірні та контрактні відносини, норми поведінки) правил» [27]. Відповідно «...інститути визначають характер «поведінки» і «правила гри» його учасників – інституційних оди-

ниць у контексті формування інституціональної інфраструктури» [27]. Отже, інституційними одиницями є об'єднані територіальні громади, члени яких мають єдине бачення майбутнього розвитку і функціонують як ціле, та органи місцевого самоврядування цих територіальних громад, які забезпечують їхню фінансову спроможність. Як вказує Д. Норт, чим різноманітніші інтереси, тим менша ймовірність, що особи, які мають будь-який інтерес, зможуть забезпечити його за наявності їхньої більшості в громаді. Зростає відповідно ймовірність появи складних форм об'єднань пошуку нових форм вирішення проблем, пов'язаних зі створенням коаліцій [10]. Відбувається також визначення формальних правил, які обслуговують об'єднання територіальних громад. Це насамперед нормативно правове забезпечення функціонування фінансів об'єднання територіальних громад, інформація щодо соціально-економічного стану ОТГ, матеріального забезпечення, демографічної ситуації. Водночас формуються неформальні правила – традиції, цінності, освіта, культура поведінки, релігійна належність, політичні переконання, вплив правлячих еліт тощо.

Базуючись на основних постулатах теорії інституціоналізму, можна стверджувати, що інституційне забезпечення фінансів ОТГ як систем інститутів визначає формування раціональної координації фінансової поведінки її членів. При цьому домінантна функція інститутів фінансів ОТГ – це формування адекватного фінансового середовища для реалізації векторів розвитку фінансів ОТГ за узгодження інтересів усіх членів об'єднання. За змістовим наповненням інституційне забезпечення фінансів ОТГ визначається сукупністю інститутів (до яких зараховуємо традиції, цінності, релігійну приналежність, політичні переконання, вплив правлячих еліт тощо) та інституцій (ОТГ, ОМС ОТГ), які формують їх, забезпечуючи фінансову спроможність територіальної громади, а також характеризується способом комунікації цих інститутів та інституцій між собою. Комунікуючи, інституції за участю інститутів формують інституційне забезпечення фінансів ОТГ на основі формальних правил і неформальних норм, які, «...виникаючи як засіб координації стійких форм людської взаємодії, ... є

продовженням, розвитком та модифікацією формальних правил; соціально санкціонованими нормами поведінки; внутрішніми, обов'язковими для виконання, стандартами поведінки» [34]. При цьому інституційне забезпечення фінансів ОТГ формують державні й недержавні інституції, які продукують формальні та неформальні правила.

Інституційне забезпечення ґрунтується на інституційній структурі, яка є системою підтримки цих формальних і неформальних правил та норм, за якими функціонують інституції. Інститути ж забезпечують оптимальний рівень розвитку фінансів ОТГ, впорядковуючи дії їхніх членів, здійснюючи контроль за дотриманням правил і норм, щоб фінансові інтереси членів територіальних громад, які входять до складу ОТГ, не призвели до сецесії. Інституційну структуру формують також організації – ОТГ та ОМС ОТГ, які забезпечують реалізацію інститутів в інституціональному середовищі, тобто виконання «...сукупності правил і норм (політичних, юридичних, економічних, організаційних), що створюють умови для функціонування» [27] фінансів ОТГ та їхнього розвитку. На думку А. Олейника, інституційне середовище (економічна конституція, інституційна структура економіки, інституційні межі) – це характеристики зовнішнього середовища, які є значущими для економічної діяльності, сукупність цінностей, формальних і неформальних норм, що впливають на співвідношення стимулів у діяльності й зумовлюють необхідність досягнення мінімальної згоди між людьми [35].

Вітчизняні науковці інституційну структуру називають інституційною архітектонікою, під якою розуміють структуру інститутів, яку складають правила, норми, стереотипи, традиції, установи та інші соціальні утворення у їх співвідношенні із сутністю та загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи [36]. Окрім інституційної структури, на думку О. Вільямсон, існує також інституційна впорядкованість, яка відображає сукупність прав, які формально закріплені в контрактах, а також у численних неформальних угодах і механізмах підтримання репутації. Інституційна впорядкованість має забезпечувати єдині правила і механізми,

які дають змогу вносити зміни у закони та є передусім результатом зміцнення нових етичних і правових норм фінансових відносин [37]. Інституційна впорядкованість у фінансах ОТГ виявляється у механізмі формування показників бюджетів ОТГ, розподілу видатків їхніх бюджетів, а також солідарної відповідальності за фінансові наслідки прийнятих рішень ОМС ОТГ.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що інституціональну архітектуру фінансів ОТГ формують базисні (інститут держави, інститут місцевого самоврядування та інститут місцевих фінансів) та похідні (бюджет ОТГ, місцеві позики, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ) інститути, які в інституціональному середовищі під дією формальних (нормативно-правова база) і неформальних (договірні та контрактні відносини, норми поведінки) правил визначають поведінку інституцій (ОТГ, ОМС ОТГ), забезпечуючи їхній розвиток на засадах інституційної впорядкованості.

Безумовно, рівень розвитку інституціональної архітектури є імперативом ефективності функціонування фінансів ОТГ. Адже відсутність надійних інститутів, домінування неформальних правил та перманентна зміна формальних негативно впливає на розвиток усіх елементів його структури. До того ж вітчизняний науковий доробок характеризується фрагментарним і не системним підходом до розуміння сутності інститутів, ознак їх організації та засад функціонування. Зазвичай їх або штучно імплементують у практику, або ж деформують і спотворюють на початковій стадії їх формування, що вимагає інституційних змін. Саме інституційні зміни в частині їх «обґрунтованості та логічної впорядкованості визначають швидкість соціально-економічного розвитку, тому що саме інститути генерують увесь спектр організаційних, економічних та правових інновацій, проникаючи в усі сфери відтворювального процесу в період загальних системних перетворень» [38]. Цими інституційними змінами у контексті нашого дослідження є реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, фінансова децентралізація, добровільне об'єднання тери-

торіальних громад, поява фінансів ОТГ. Саме в умовах інституційних змін формування досконалого інституційного забезпечення дозволить забезпечити фінансову спроможність ОТГ, а відтак і соціально-економічний розвиток країни в цілому. До того ж, інститути продукують формальні і неформальні правила, встановлюючи комунікаційні зв'язки та впорядковуючи відносини в інституціональному середовищі, що організовує фінанси ОТГ в єдину систему, роблячи її більш прогнозованою та стійкою до негативних впливів саме внаслідок подальших інституційних змін. Проте не слід забувати, що, виходячи із постулатів теорії інституціоналізму Д. Нортон, інституціональні зміни відбуваються тільки за спорідненості інтересів із правлячими елітами.

Отже, використання інституціонального підходу в контексті теоретико-методологічного обґрунтування фінансів ОТГ, дозволяє виокремити сукупність реальних проблем та розкрити причини їх не дієздатності в окремих конкретних умовах у певний часовий континуум.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що теорія місцевих фінансів внаслідок еволюції економічної та фінансової науки, видозмінювалася, доповнювалася, віддзеркалюючи реалії суспільного економічного життя. І відповідно тільки вихідні методологічні домінанти інституціональної та неоінституціональної теорій здатні максимально висвітлити та глибинно дослідити фінанси ОТГ як каталізатора соціально-економічного розвитку як окремих територіальних одиниць, так і держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конт О. Курс положительной философии. Философия и общество. 1999. № 1. С. 200–209.
2. Schumpeter J. A. History of Economic Analysis [Text]. London: GeorgeAllen&Unwin, 1955. P. 12
3. Спиркин А.Г. Методология. БСЭ. Т.16. С. 162
4. Іншаков О. В., Фролов Д. П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. URL: http://etet.org.ua/docs/ET_11_1_52_uk.pdf
5. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. Львів: Літопис, 2002. 196 с., с. 82

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

6. Авалов З.Д. Децентрализация и самоуправление во Франции / З. Авалов. Санкт-Петербург, 1905. 347 с., с. 154
7. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / за наук. ред. В. М. Федосова. Київ: Либідь, 2000. 654 с., с. 243
8. Фуруботн Э. Г. Институты и экономическая теория. Санкт-Петербург: Издат. дом Санкт-Петерб. гос. ун-та, 2005. 702 с.
9. Hamilton W. H. Institutions. Encyclopedias of the Social Science. 1932. Vol. 73. №4. P. 565.
10. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Н. Нестеренко. Москва: Фонд экономической книги «Начала», 1997. С. 18.
11. North D. Economic Performance through Time. The American Economic Review. 1994. №3. P. 360.
12. Kasper W. Institutional economics: social order and public policy. Edward Elgar Publishing, 1998. P. 30.
13. Попов Е. Современный российский институционализм: к продолжению дискуссии. Вопросы экономики. 2010. № 2. С. 103–116, С. 106
14. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Москва: Дело Лтд, 1994. С. 657
15. Зотов В. В., Пресняков В. Ф., Розенталь В. О. Институциональные проблемы реализации системных функций экономики. Экономическая наука современной России. 2001. № 3. С. 53
16. Іншаков О. В., Фролов Д. П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. URL: http://etet.org.ua/docs/ET_11_1_52_uk.pdf
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с., с. 499
18. Arrow K. I. Essays in the Theory of Risk-Bearing. Amsterdam: North Holland, 1970. P. 24
19. Williamson O. Mechanisms of Governance. New York: Oxford University Press, 1996. P. 112.
20. Менар К. Экономика организаций. Москва: ИНФРА-М, 1996. P. 22.
21. Мильнер Б. З. Теория организаций: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2000. С. 12.
22. Коваленко Ю. М. Інституціоналізація фінансового сектору економіки: моногр. Національний університет ДПС України. Ірпінь, 2013. 608 с., С. 167
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с., С. 499
24. Економічна енциклопедія. URL: <http://studentbooks.com.ua/content/view/47/39/1/33/#130946>
25. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1977. 776 с., С. 285
26. Іншаков О.В. Экономические институты и институции: к вопросу о типологии и классификации. СоцИс. 2003. № 9. С. 42-53 URL: [ecsocman.hse.ru\data/178/727/1712/004/INSHAKOV.pdf](http://ecsocman.hse.ru/data/178/727/1712/004/INSHAKOV.pdf)

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

27. Кнейслер О. В. Ринок перестраховання України: теоретико-методологічні доміанти формування та пріоритети розвитку: Монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 416 с. С. 18
28. Львовичкін С., Опарін В., Федосов В. Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи. Економіка України. 2008. №11. С. 63
29. Мацук З.А. Фінансові послуги на ринку цінних паперів України: теорія та практика: моногр. Київ: КНЕУ, 2018. 367 с., С. 128
30. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. Київ: Знання, 1999. 487 с.
31. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закладів. Тернопіль: Астон, 2004. 192 с.
32. Бюджетна система України: навч. посіб. / За заг. ред. С. О. Булгакової. Київ: Київський національний торгово-економічний університет, 2002. 228 с.
33. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 576 с., С. 283
34. Савчук В. С. Базисні економічні інститути і напрями аналізу їх парних взаємозв'язків / В. С. Савчук, В. Д. Якубенко // Економічна теорія. – 2005. – № 2. – С. 49-63
35. Олейник А. Институциональная экономика: Учеб. Пособие. Москва: ИНФРА-М, 2002. 416 с.
36. Гриценко А. А. Институциональная архитектура: предмет, основные законы, методология. Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Донецк :ДонНТУ, 2006. Вып. 103-1. С. 31-37, с. 32
37. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Рынки, фирмы, «отношенческая» контракция. СПб.: Лениздат, 1996. 702 с.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Віхи розвитку децентралізації в Україні

Децентралізація (від латин. de – заперечення, centralize – середній, центральний) означає «знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення прав низових органів управління» [1, с.164]. Теорія децентралізації (виникла під назвою decentralization) передбачає поділ усіх адміністративних прав на такі, що відносяться або до компетенції держави, або до компетенції локальних територіальних громад [2, с.61].

Згодом децентралізацію стали розглядати як розширення компетенцій органів місцевого самоврядування, що діють у межах своєї компетенції самостійно та незалежно від центральної влади.

Децентралізація у розумінні розширення владних повноважень на місцевому рівні призводить до вищої ефективності публічного управління на нижчому рівні, а також підвищенню ефективності й якості надання суспільних послуг. Однак перенесення значних владних повноважень і функцій з державного на місцеві рівні без відповідного фінансового забезпечення може призвести до негативних фінансових результатів. Тому важливим є пошук оптимального варіанту між обсягом наданих повноважень та їх підтримкою відповідними фінансовими ресурсами [3].

Під бюджетною децентралізацією розуміють процес передачі повноважень (функцій, компетентності, відповідальності) і фінансових ресурсів на їх виконання від центральних органів влади до місцевих. Іншими словами, це є перерозподіл функцій і повноважень єдиної державної влади між відповідними органами державної влади з одного боку, і органами регіонального (місцевого) самоврядування з іншого боку [4, с. 56]

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Урядовці називають децентралізацію найбільш успішною з усіх реформ останніх років. Об'єднані територіальні громади успішно розвиваються, збільшують бюджети в рази та беруть на себе відповідальність.

Кожен мешканець села чи міста має право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги, гарні дороги, чисті й освітлені вулиці. Проте, люди можуть впливати на якість цих послуг лише тоді, коли відповідальні за їх надання знаходяться наближено до їх кінцевого споживача. Найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні міські ради та їхні виконкоми. Отже саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі питання місцевого значення і нести за це відповідальність, тому саме для цього в Україні відбувається децентралізація.

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності.

Перший етап децентралізації припав на 2014-2018рр. У квітні 2014 року Уряд схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Після цього був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі.

З 2014 року відповідно до Конституції України та її спрямування до децентралізації Уряд розпочав реформу децентралізації. Відтак, було сформовано основний пакет нового законодавства та запроваджено першочергові законодавчі ініціативи:

Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація: місцеві бюджети за 2014-2018 роки зросли на 165,4 млрд. грн.: з 68,6 млрд. грн. в 2014 до 234 млрд. грн. в 2018 році (рис. 1).

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Таке збільшення місцевих бюджетів стало можливими завдяки розширенню повноважень і підвищенню зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, реалізації заходів щодо залучення резервів їх наповнення та підвищення ефективності адміністрування податків і зборів.

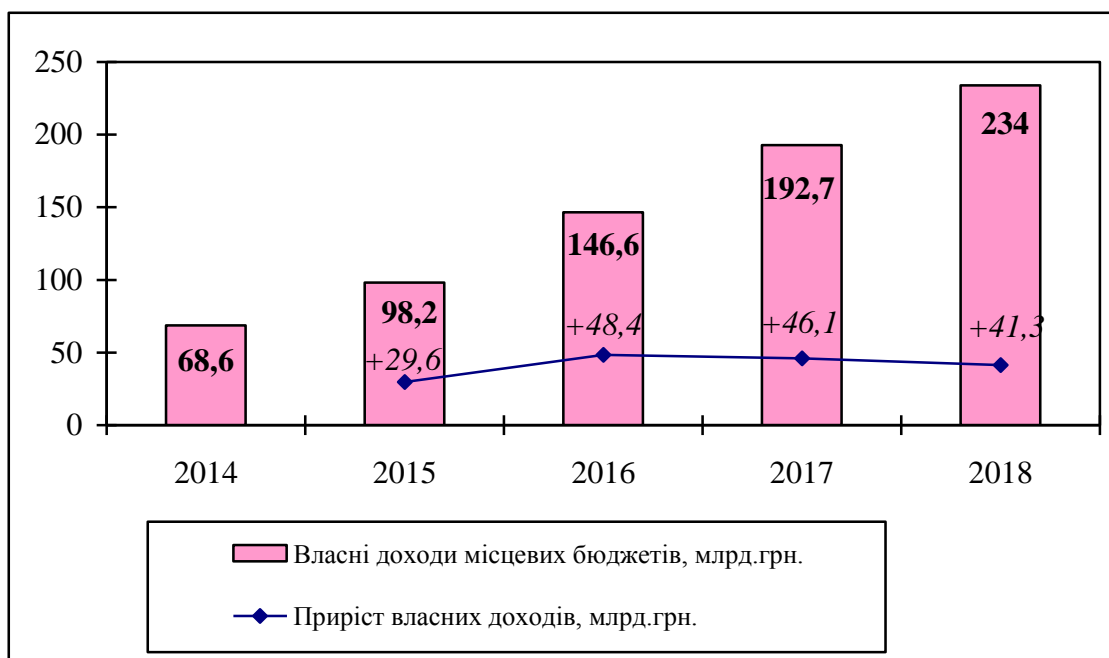

Рис. 1. Власні доходи місцевих бюджетів, млрд. грн. [5].

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] надав змогу розпочати формування спроможного базового рівня місцевого самоврядування. З 2014 по 2018 роки в Україні створено 899 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) (рис. 2). До складу цих ОТГ увійшли більше 4000 колишніх місцевих рад.

Проживають в об'єднаних територіальних громадах 27% від загальної чисельності населення. За 2018 рік 9,5 млн. людей проживають в ОТГ. Такі темпи міжмуніципальної консолідації за міжнародними стандартами вважають дуже високими.

Об'єднані територіальні громади охоплюють 38 % площі України (217,5 тис. м²), що становить 42,5 % від запланованих показників Уряду на цей період.

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

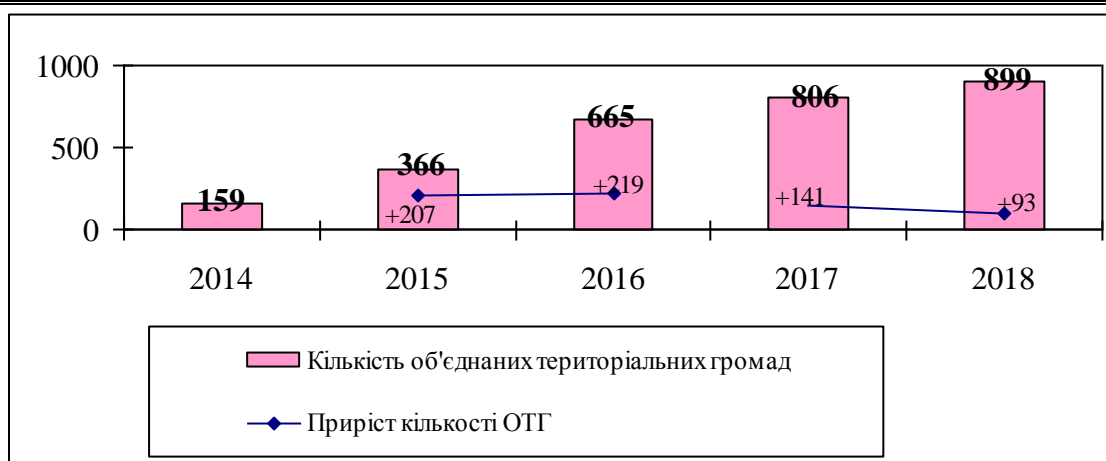

Рис. 2. Кількість об'єднаних територіальних громад за 2014-2018рр. [5].

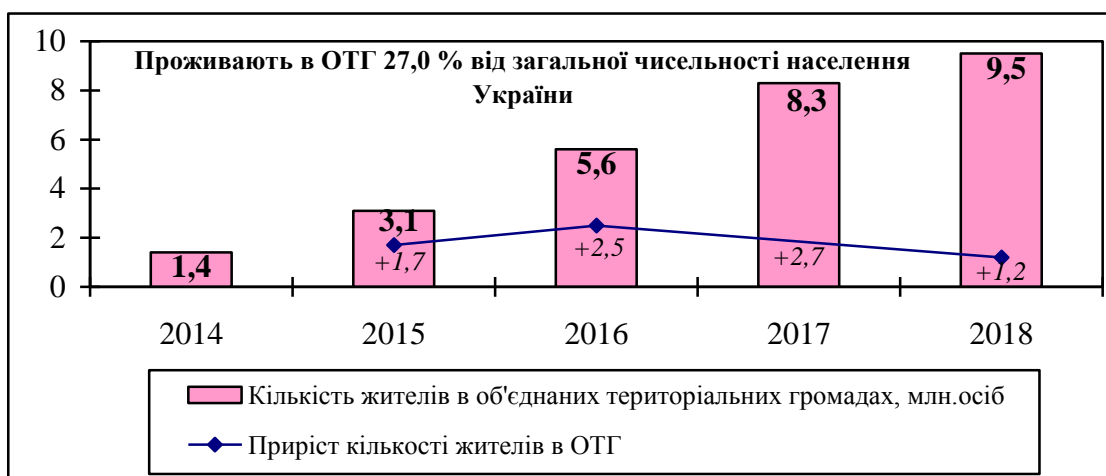

Рис. 3. Кількість жителів в об'єднаних територіальних громадах за 2014-2018рр. [5].

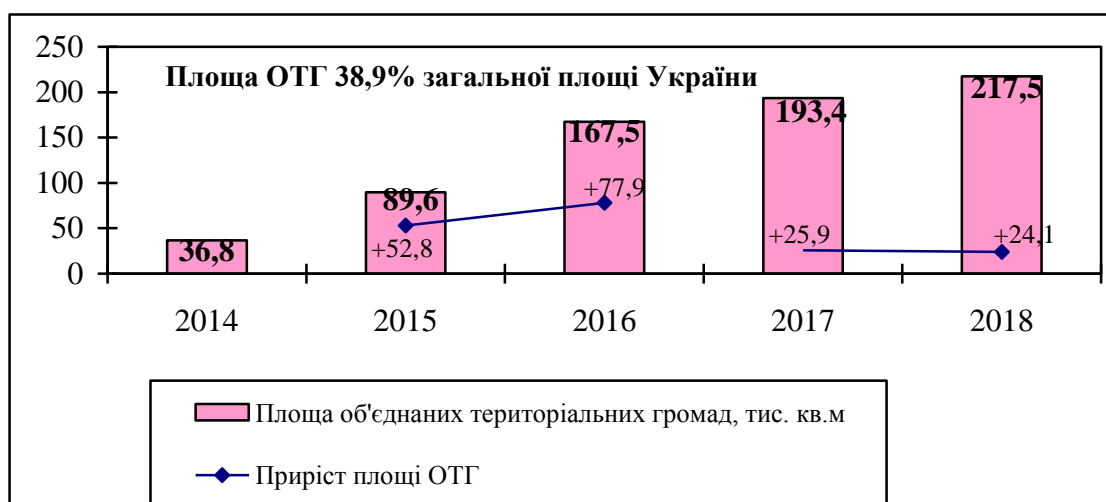

Рис. 4. Площа об'єднаних територіальних громад за 2014-2018 рр. (тис. кв. м.) [5].

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] також запровадив інститут старост в об'єднаних територіальних громадах, які представляють інтереси сільських мешканців в раді громади. В селах об'єднаних територіальних громад працюють вже 786 старост, ще майже 1,7 тисяч осіб виконують обов'язки старост.

У 2018 році об'єднані громади отримали у комунальну власність майже 1,5 млн. га земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів.

Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014р. [7] створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо. На кінець 2018 року реалізується вже 325 договорів про співробітництво, відтак цим механізмом скористалися 975 громад.

Із прийняттям Закону України «Про засади державної регіональної політики» [8] від 05.02.2015р. державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час реформи зросла у 39 разів: з 0,5 млрд. в 2014 до 19,37 млрд. грн. у 2018 році. За рахунок цієї підтримки в регіонах та громадах реалізовано у 2015-2018 роках більше 10 тисяч проєктів. Варто зазначити, що за 2016-2018 рік в об'єднаних територіальних громадах побудовано близько 3000 об'єктів інфраструктури та 646 ОТГ отримали у власність приблизно 1,5 млн. га землі поза межами населених пунктів.

Також було прийнято пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг, що дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо.

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Нова законодавча база значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Також вже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію і незалежність від державного бюджету.

Успіхи реформи на першому етапі свідчать, що Україною обрано правильний шлях і продовжувати реалізацію процесів децентралізації..

Другий етап децентралізації в Україні розпочався в 2019 році і триватиме до 2021 року. Урядом визначено підтримку реформи децентралізації в Україні одним з пріоритетних завдань, що сприятиме розвитку місцевого самоуправління і економічного розвитку країни в цілому. Відзначимо, що у 2019 році повинні впорядкуватися ключові питання формування базового рівня місцевого самоврядування, зокрема більшість існуючих малочисельних місцевих рад повинні об'єднатися та стати спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це створить стійке підґрунтя для наступних кроків реформи місцевого самоврядування, а також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах.

23 січня 2019 року Кабінет Міністрів України ініціював перехід до нового етапу реформи децентралізації, який передбачає закріплення вже набутих успіхів і формування спроможних громад, зміну територіального устрою на рівні районів та громад, чітке розмежування повноважень та функцій контролю різних рівнів управління, а також розвиток форм місцевої демократії.

Щодо подальшого розвитку законодавчої бази щодо децентралізації, то потрібно внести зміни до Конституції України, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення.

У цьому контексті необхідно прийняти ряд важливих законів:

- Про засади адміністративно-територіального устрою України. В рамках чинної Конституції України визначає засади, на яких має ґрунтуватися адміністративно-територіальний устрій України, види населених пунктів, систему адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань адміністративно-територіального устрою, порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів України та ведення їх Державного реєстру.

- Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Дасть змогу усунути існуючі недоліки регулювання містобудівної діяльності, унеможливить нецільове використання та розподіл земель.

- Прийняти нову редакцію Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», що забезпечить рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування, підвищить престижність служби в органах місцевого самоврядування, мотивацію місцевих службовців до розвитку громад та власного розвитку.

Відзначимо, що децентралізація істотно впливає на розвиток місцевого самоврядування і змінює: функції органів місцевого самоврядування; процес розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів між усіма ланками бюджетної системи; розподіл повноважень органів влади; нормативно-законодавче коло і сприяє проведенню ефективних бюджетних реформ.

Реалізація заходів щодо бюджетного реформування в контексті децентралізації сприятиме забезпеченню стійкої дохідної бази місцевих бюджетів, а також підвищенню ступеня їх фінансової спроможності, прозорості та ефективності використання бюджетних коштів, результативного вирішення питань соціального та економічного розвитку регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарлупа. - К.: Наукова думка, 2000. - 680 с.
2. Буряк М.І. Адміністративно-фінансова децентралізація як фактор розвитку субрегіональних територіальних громад / М.І. Буряк// Вісник ДДФА. Економічні науки. - 2014. - №1. - С. 58–65.
3. Долженко І.І. Розвиток бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні / І.І. Долженко/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2014/797-1409307253.pdf>.
4. Василик О. Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. К.: Центр навчальної літератури, 2004. -544.
5. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування (станом на 10 травня 2019 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main-info>
6. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 04.09.2015 р. № 676-VIII/ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
7. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» 17.06.2014р. № 1508-VII/ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>
8. Закон України «Про засади державної регіональної політики» 05.02.2015р. № 156-VIII/ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

2.2. Decentralization: Slovakia's experience and the realities of Ukraine

Each era of development of society is characterized by challenges that are global. One of these challenges in the late nineteenth and early twentieth centuries became the necessity of reforming the system of public administration. In many countries, where the fullness of power and financial resources concentrated in the center, were inevitably the implementation of reforms, in the context of which for solving specific problems the power was passed to the levels of power that are closest to the needs of the people. It is the decentralization reform that involves the transfer of powers to local development, the provision of public services to local people and financial resources for the realization of these powers to the territorial communities.

For almost all of the twentieth century, Slovakia and Ukraine did not have the opportunity to build local self-government, which would provide the public with public services. Mass student demonstrations in Czechoslovakia forced the Communists to withdraw from the government. In June 1990, the opposition leader Vaclav Havel, who resigned in 1992, was elected president of the republic. Then, representatives of the largest parties decided to divide Czechoslovakia into two separate states, as a result, the Slovak Republic becoming independent on January 1, 1993. Ukraine gained independence as a result of the collapse of the USSR. The formation of an independent Ukrainian state took place on August 24, 1991, when the Verkhovna Rada of the Ukrainian Soviet Socialist Republic solemnly proclaimed the independence of Ukraine.

As follows, after the collapse of the socialist regime, Ukraine and Slovakia gained independence and faced inevitably the implementation of democratic reforms, one of which is decentralization. However, after gaining independence, both countries could not immediately develop independent and independent local self-government institutions that would be able to ensure the development of communities and communities with an proper level of public services. For many years financial resources and most of the powers continued to

concentrate on the level of state power. Many problem points remain unresolved today, which makes the relevance of research in this direction.

The purpose of the research is to study the experience of implementing the decentralization reform in Slovakia, to find out its positive and negative aspects and to determine the possibilities of using this experience in the current realities of the decentralization reform in Ukraine.

The discussion of the appropriateness of decentralization on the territory of Slovakia took place during 1990-1991, when the country was still part of Czechoslovakia. Politicians were ready to transfer authority to provide administrative services at the local level (to municipalities and higher territorial units). On the sub-national level, the former three-level system of national committees in which state power and administration as well as part of local self-government was concentrated, was abolished in 1990. Under Act No. 369 / 1990 Coll. on Municipal Administration, local self-government was established with approximately 2850 municipalities as territorial and administrative units. The first municipal elections were held in 1990 [1]. In this way, a dual community-based public sector model was recreated. However, further discussion of decentralization was suspended in 1992 in connection with the political decision to break up Czechoslovakia into two independent countries. In the first years of the independence of Slovakia, the focus was on changes in the Government.

In 1996, the People's Council of the Slovak Republic passed the Law "On the territorial and administrative division of the Republic of Slovakia". In accordance with this Law, in Hungary, 8 administrative territorial units (counties) and 79 districts were formed in Slovakia [2]. The edges were named after their administrative center.

After the independence of Slovakia, decentralization reform was not supported by the majority of the country's political forces, which made local self-government reform slowed down and was problematic. Only the 1998 elections of the new Slovak government restored the question of the necessity of reforming the public administration system. The result was the Strategy for the Reform of Public Administration of the Slovak Republic, passed by the Government of

Slovakia in 1999. As one of the first steps in reforms, Slovakia signed the European Charter of Local Self-Government with reservations in the same year. In 2000, the Government of Slovakia passed the Concept of decentralization and modernization of public administration in the Slovak Republic, which became the basic document on the basis of which the redistribution of powers, responsibilities and budget funds between the state, territorial communities and territorial units of a higher level was carried out. The government of the country did not submit this concept to the National Council of Slovakia, because of the fear that it might not be supported. Thus, the Government assumed full responsibility for the implementation of the reform.

Slovakia has chosen European integration as a strategic priority, envisaging the acceptance of European legislation and principles. In accordance with the European Statistical Agency (EUROSTAT) developed in 1988, the European Union's unified system of territorial units, the Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) has established a five-level hierarchical classification that separates three regional levels (NUTS 1- 3) both local (NUTS 4-5). European Commission Decision 2001/0046 of 14 February 2001, the European Classification of NUTS has been granted the status of a standard for the territorial division of the European Union for statistical purposes, and in 2003 the new Regulation of the European Parliament and the Council of Europe introduced this classification system, which requires Member States to It is desirable to introduce the regional system NUTS 1, 2, 3 and the local NUTS 4, 5 on a voluntary basis. The unified statistical system of administrative and territorial units provides an opportunity to provide a unified, transparent and effective model of statistical monitoring in the countries of the European Union and, on the basis of this, implement and improve the flexible regional policy [3]. In Slovakia, which aspired to join the European Union, the amendments were made to the Constitution, which provided for the existence of a grassroots level of self-government - municipalities, and the second one – the administrative regions of the "Territorial units of a higher level". The new system of the territorial state system began to operate on January 1, 2002.

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

After the completion of the administrative-territorial reform in Slovakia, about three thousand settlements (towns and villages) were formed and 8 edges were created, which are divided into 79 districts. The districts make up 2891 communities (Table 1). Among the communities, 130 are cities, others are rural communities. The cities of Bratislava and Kosice have a separate status, which is defined by separate laws - "On the capital of the Slovak Republic of Bratislava" and "On the city of Kosice". Both cities are also divided into districts and city districts (*mestská časť*), in which their own mayors and councils are elected, while at the same time there is one general measure and council in the city.

Table 1

Administrative division of Slovakia

№	Region (edges)	Districts	Communities	Area, км ² , (place)	Population, ths. (place)
1	Bratislava	8	2891	2,053 (8)	599,015 (7)
2	Trnava	7		4,148 (7)	550,103 (8)
3	Trenčin	9		4,501 (6)	605,582 (6)
4	Nitra	7		6,343 (5)	713,442 (3)
5	Zhilina	11		6,788 (3)	692,332 (4)
6	Banska Bystrica	13		9,455 (1)	662,121 (5)
7	Presov	13		8,993 (2)	789,968 (1)
8	Kosice	11		6,753 (4)	766,012 (2)
Totally	8	79	2891	49,035	5 378,575

The reform transferred a massive set of responsibilities to local and regional self-governments, but did not introduce other important elements of decentralization, mainly real fiscal decentralisation (new responsibilities were financed by grants and not from own revenues of self-governments). To remove the shortcomings, the Project of Further Public Administration Decentralization for 2003 – 2006 was accepted by the national government, focusing on two main aspects: Fiscal decentralization and Changes of the state administration system [1]. At the same time, about 400 powers of the central government were transferred to the local level of villages and territorial units of the highest level [4].

The powers of local government in Slovakia can be conditionally divided into two groups. The first group consists of the so-called primary competences of the self-government (or own authority): local communications, public transport, housing, water supply, sewage, land use and garbage disposal, landscaping, environmental protection, preschool and other educational institutions (music schools, art schools), some categories of social institutions, polyclinics and certain categories of hospitals, local cultural institutions, local police, collection of local taxes and fees, etc. The second group is the delegated authority, that is, the competence in the field of public administration, which can be more effectively performed by local self-government bodies from the standpoint of state interests. The state delegates relevant powers to local self-government, however, it is responsible for the quality of services, which are provided, management of delegated services, as well as for their financing. Bodies of local self-government carry out delegated powers on behalf of the state. Often, local self-government bodies are delegated certain powers in the field of education, the registration of civil status acts, the issuance of building permits, etc. [3]. For the realisation of delegated powers, the state grants them targeted transfers from the state budget.

More than 70% of the expenses of the municipalities of Slovakia are provided at the expense of own sources of revenues, and the rest are targeted subsidies from the state budget. The main source of income is the corporate income tax, of which 70.3% is transferred to local self-government bodies, 23.5% remains the budget of higher territorial units and only 6.2% is transferred to the state treasury. At the heart of the redistribution of this tax is a formula containing four parameters: the population of a permanent residence (officially registered); number of preschool children; percentage of inhabitants who have reached the age of 62 years; category of the size of the settlement [5].

As a result of the reforms, decentralization in Slovakia has reached such a level that municipalities realize their own authority independently without state intervention. The state also does not control the use of funds when implementing these powers of local self-government. The influence of the state on the influ-

ence of local self-government bodies is possible only through the adoption of legislative acts. The state does not have any administrative influence tools in its competence.

Almost 70 % of all Slovak municipalities have less than 1,000 inhabitants, and only slightly more than 16 % of the total population of Slovakia lives in them. Furthermore, several years ago, the smallest municipality, Prikra, had only seven inhabitants, (nowadays it has 12) but according to the relevant legal provisions it has the same competence as the largest Slovak municipalities / towns [1]. The average number of municipalities in Slovakia is one of the lowest in the member states of the European Union. Because of this, separate functions can be implemented jointly by municipalities. First of all it concerns large infrastructure projects, including water supply, waste disposal, maintenance. Such cooperation can be implemented through the creation of joint ventures, which, in addition to municipalities, may include private investors. In addition, municipalities are actively engaged in commercial activities, within the framework established by law. This gives you the opportunity to get additional funds to the budget. This problem solves the problem of the limited capacity of small municipalities.

The decentralization reform in Slovakia was under some external pressure, in particular from the side of the European Union. Decentralization in Slovakia is described as one of the best in world practice. However, the fragmentation of the municipalities limits the possibility of fulfilling its own and delegated by the state powers.

In Ukraine, local self-government was formed a bit faster than in Slovakia. In 1997, the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" was passed. In addition, the European Charter for Local Self-Government has been ratified in Ukraine for 2 years before Slovakia. However, local self-government bodies did not have the opportunity to carry out a wide range of powers independently and, accordingly, they were not able to form their own financial resources for the realization of their powers independently. In Ukraine there were almost 12 thousand territorial communities, the effectiveness of which in the

vast majority was rather low. More than 6 thousand communities have a population of less than 3 thousand people, in particular 4809 communities have fewer than 1,000 people and there are less than 500 people in 1129 communities [6].

A new stage in the reform of local self-government in Ukraine, directed at decentralizing governance, started in 2014. In April this year, the Government of Ukraine approved the "Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine". The result of amendments, which were added to the Budget and Tax Code of Ukraine was financial decentralization. A notable event in the process of decentralization was the adoption of the Law of Ukraine on February 5, 2015, "On voluntary association of territorial communities", which regulates relations that arise in the process of voluntary association of territorial communities of villages, settlements, cities. Adoption of this law made it possible to consolidate the basic territorial-administrative units in Ukraine.

In 2015, the first 159 voluntary united territorial communities were formed. They were consisted of 794 village, town and city councils. From 2015 to May 2019, in Ukraine were created 899 united territorial communities (UTC) [7] (Fig. 1). These UTCs are consisted of more than 4,000 former local councils. 9.5 million people live in UTC. Those volunteered communities have a wide range of local-level powers and also have a much larger list of revenue streams than their unions. The main source of income for united communities in Ukraine, as in Slovakia, is the personal income tax, which accounts for about 70% of all its own revenues.

On January 23, 2019, the Cabinet of Ministers of Ukraine initiated a transition to a new stage of decentralization reform, which means consolidating the progress already made and building up capable communities, changing the territorial structure at the district and community level, clearly delineating the powers and control functions of different levels of government, and developing forms of local democracy.

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

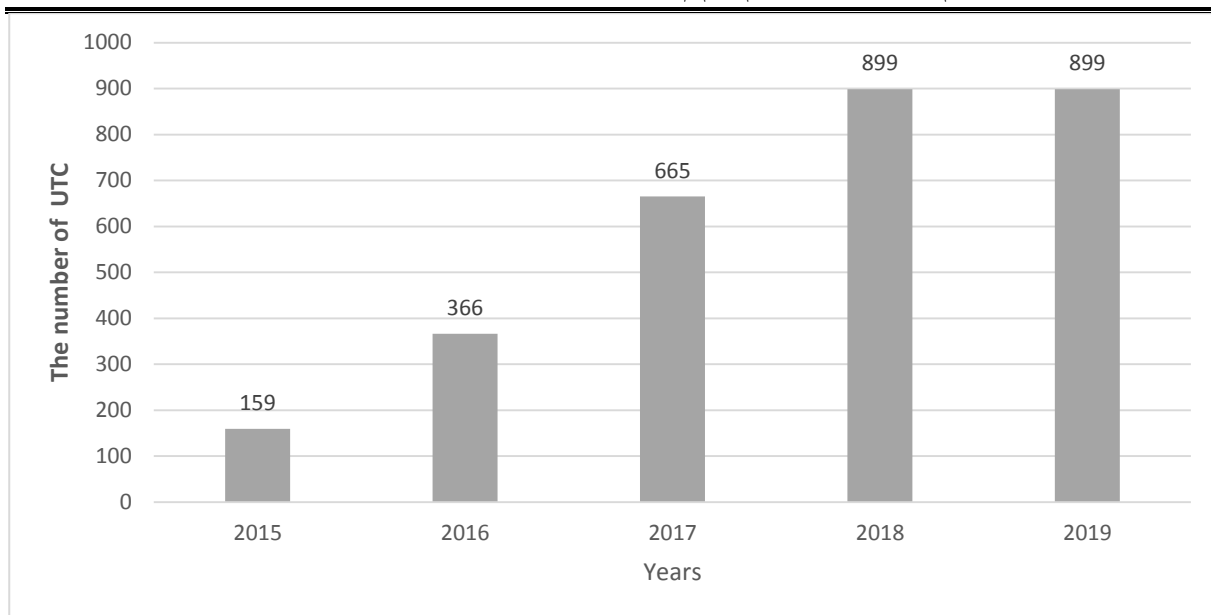

Fig. 1. The number of formed united territorial communities in Ukraine in 2015 - May 2019

In the context of the study of the experience of the implemented decentralization reform in Slovakia and the realities of the implementation of this reform in Ukraine, we note that both countries have almost simultaneously gained independence and embarked on democratic reforms. However, Slovakia managed to build an effective model of the functioning of local self-government faster. For today, the main disadvantage of the decentralization reform in Slovakia is the excessive fragmentation of the municipalities. However, the level of independence achieved in the issues of the formation and use of financial resources, as well as the experience of co-operation in inter-municipal cooperation in the sphere of implementation of powers, deserves praise.

In Ukraine, the decentralization reform is not complete yet. The successes of the reform at the first stage show that Ukraine has chosen the right path and it is necessary to move on further. First of all, it is necessary to complete the administrative-territorial reform at the state level. For further reform and its completion, it is necessary to amend the Constitution on decentralization. In the context of Slovakia's experience, communities should be united in efforts to implement joint projects.

REFERENCES

1. Nemes, J. (2018). Public Administration Reforms in Slovakia: Limited Outcomes (Why ?). NISPAcee Journal of Public Administration and Policy. Volume 11: Issue 1. P. 115–134. Available at: <https://doi.org/10.2478/nispa-2018-0005>.
2. On the Territorial and Administrative Arrangement of the Slovak Republic: Act of the National Council of the Slovak Republic №221 of 3 July 1996. Available at: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1996-221>.
3. Kovbasyuk, Y., Orlaty, K. (2015). The administrative-territorial structure of the countries of the European Union: Teach. manual. K.: NAPM. 628 p.
4. Gladiy, V. (2015). Reforming the system of local self-government: the experience of the Visegrad Group. Grani. № 12(1). P. 57-63. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_12\(1\)__12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_12(1)__12).
5. The Process of Fiscal Decentralization. Available at: <https://www.finance.gov.sk/en/finance/public-finance/fiscal-decentralization/the-process-fiscal-decentralization/>.
6. Rusin, V. (2016). Financial aspects of the united territorial communities. World of finance. №4 (49). P. 20-29.
7. Monitoring of the process of power decentralisation and local self-government reform (10 May 2019). Available at: <https://decentralization.gov.ua/en/mainmonitoring>.

2.3. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів України

Українські місцеві громади, отримавши в результаті децентралізації додаткові джерела доходів і владні повноваження, намагаються ефективно використовувати надані їм можливості і проявляють більшу зацікавленість у зростанні обсягів власних доходів. Важливим аспектом діяльності місцевих органів влади стає моніторинг доходів, який дозволяє побачити слабкі місця, віднайти резерви та допомагає приймати ефективні фінансові рішення з питань наповнення дохідної частини місцевих бюджетів.

Незважаючи на децентралізацію бюджетних ресурсів, власні доходи місцевих бюджетів досі не стали основою фінансової незалежності місцевого самоврядування. Домінуючу роль в структурі доходів місцевих бюджетів продовжують займати міжбюджетні трансферти – 53,2% в 2018 р. Однак, абсолютний обсяг власних доходів щорічно зростає і в 2019 р. становитиме 267,0 млрд. грн., що майже в 4 рази більше ніж у 2014 р. (рис. 1).

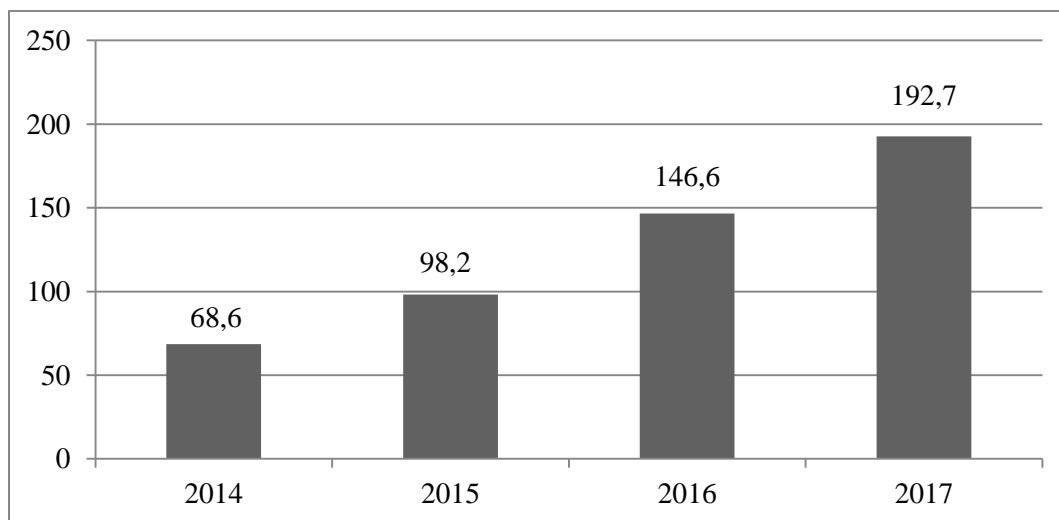

Рис. 1. Власні доходи місцевих бюджетів України, млрд. грн.*

* розраховано автором за даними [3]

Податкові надходження займають більше 88% в структурі власних надходжень місцевих бюджетів України. А податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є основним податком місцевих бюджетів, поступлення від якого займають майже 60% (рис. 2).

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

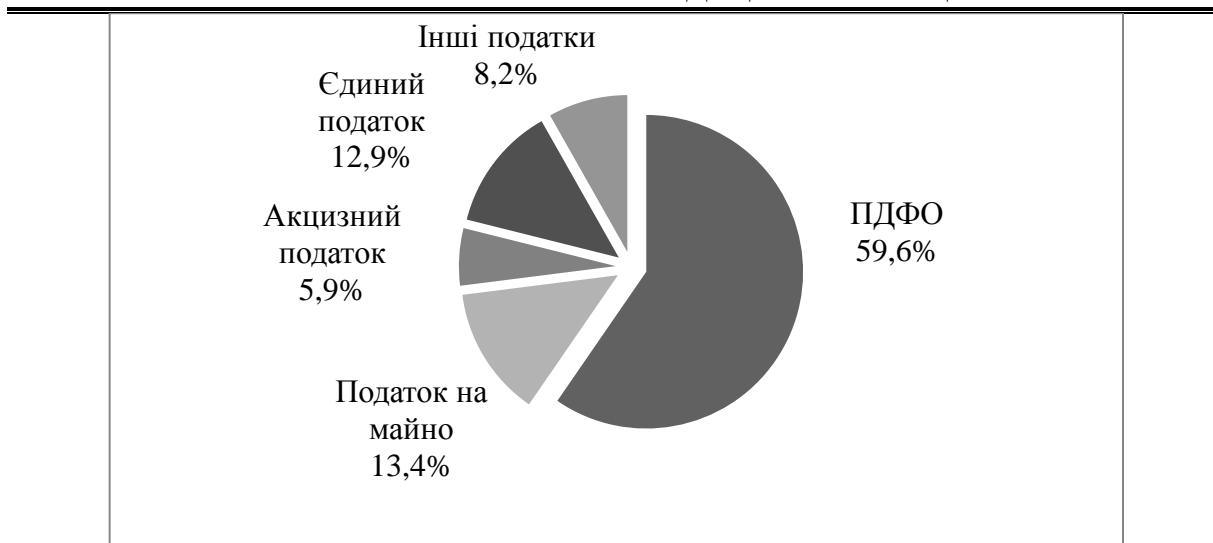

Рис. 2. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України в 2018 р.*

* розраховано автором за даними [3]

ПДФО – це податок пов’язаний з доходами громадян, одержаними як у вигляді заробітної плати, так і інших доходів – від здійснення незалежної професійної діяльності, здійснення підприємницької діяльності, від спадщини, доходів від продажу нерухомого та рухомого майна, подарунків тощо. У 2018 р. надходження від ПДФО до місцевих бюджетів України зросли у 2,5 рази порівняно з 2015 р., що зумовлено, перш за все, підвищенням рівня мінімальної заробітної плати (рис. 3).

Основними резервами зростання ПДФО в доходах місцевих бюджетів є:

1. Вирішення проблеми «тіньової» зайнятості і легальної виплати заробітної плати, через яку місцеві бюджети недоотримують значну частину ПДФО. Для цього, місцевій владі слід скористатися делегованими повноваженнями з контролю за додержанням законодавства про працю. Асоціацією міст України спільно з Державною службою України з питань праці розроблено методичні рекомендації, які допомагають органам місцевого самоврядування створити такий орган контролю, визначити посадові обов’язки інспектора праці, здійснювати підготовку та проведення інспекційного відвідування тощо [4].

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

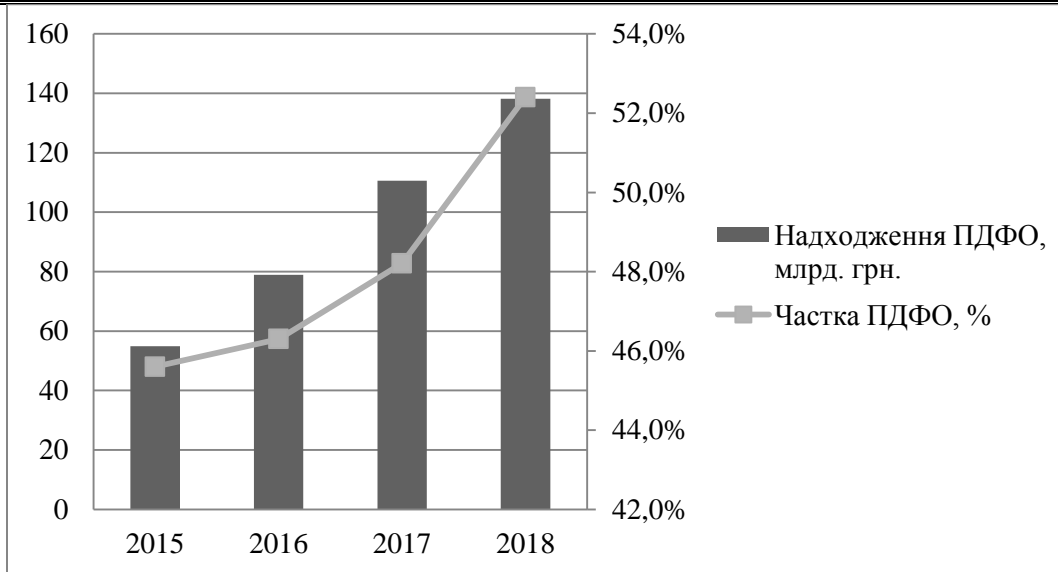

Рис. 3. Динаміка та частка надходжень ПДФО в доходах місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів)*

* розраховано автором за даними [3]

2. Здійснення органами місцевого самоврядування постійного моніторингу показників, які впливають на обсяг доходів місцевого бюджету від ПДФО із заробітної плати. Зокрема, використовуючи дані «Звіту із праці», який юридичні особи та їх підрозділи подають в територіальний орган ДССУ, проводити аналіз розміру фонду оплати праці штатних працівників, які перебувають у трудових відносинах із підприємствами та працюючих за цивільно-правовими договорами; розміру фонду оплати праці фізичних осіб-підприємців, які оподатковуються за загальною системою оподаткування; розміру фонду оплати праці найманих осіб, які працюють у фізичних осіб-підприємців тощо. Це дасть можливість для точнішого прогнозу надходжень податку та аналізу тенденцій з виплат та розміру заробітної плати в регіоні.

3. З метою зростання надходжень від ПДФО, який сплачують податкові агенти з доходів платника податку інших ніж заробітна плата, органи місцевої влади зобов'язані володіти інформацією про кількість зареєстрованих договорів оренди землі між фізичними особами та суб'єктами господарювання; кількість зареєстрованих договорів оренди майна між фізич-

ними особами та суб'єктами господарювання; термін дії договорів оренди; розмір орендної плати за користування землею; розмір орендної плати за користування майном. Особливу увагу місцевій владі слід приділяти вирішенню питання адекватного розміру орендної плати за землю, який є вкрай низьким і нерідко не відображає реальної вартості земельних паїв. За підрахунками Всеукраїнської асоціації пайовиків розмір орендних платежів має бути не нижчим мінімальної заробітної плати за 1 га на рік, тоді як в реальності він в рази менший. Місцеві органи влади повинні допомагати мешканцям громади у питаннях землеволодіння та захисту прав на землю.

4. Проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи про негативні наслідки одержання зарплати в «конвертах» та необхідність сплати ПДФО за результатами річного декларування (відсутність страхового стажу, трудових і соціальних гарантій, лікарняних, недофінансування суспільних благ з місцевого бюджету). Фізичні особи – жителі громади зобов'язані самостійно сплачувати ПДФО до місцевого бюджету з доходів, одержаних від здачі в оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення, земельної частки (паю), майнового паю іншій фізичній особі або фізичній особі - підприємцю – виробнику сільськогосподарської продукції, який відноситься до 4 групи платників єдиного податку, житлової та нежитлової нерухомості тощо. Втрати місцевих бюджетів від неповного декларування фізичними особами таких доходів є значними, тому робота місцевих органів влади в цьому напрямку має бути посилена.

Другим за величиною в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України є податок на майно – 13,4% в 2018 р., який складається з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, земельного податку і транспортного податку (рис. 4).

Основними резервами зростання податку на майно в доходах місцевих бюджетів України є:

1. Місцевим органам влади слід активніше формувати системи реєстрів житлової і нежитлової нерухомості власників-фізичних осіб на території громади і повніше використовувати потенціал даного податку для

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

наповнення місцевого бюджету. Адже надходження від податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки в місцеві бюджети є незначними – у 2018 р. всього 3,6 млрд. грн., з яких 75% сплачено юридичними особами.

Рис. 4. Структура податку на майно у 2018 р.

** розраховано автором за даними [3]*

2. На місцях потрібно проводити активну інформаційну кампанію для платників «нерухомого» податку у формі письмових звернень, повідомлень на сайтах, в місцевих газетах, соціальних мережах тощо. Наприклад Чугуївській міській раді вдалось налагодити тісну співпрацю з органами ДФС і провести успішне інформування громади, результатом чого, стало збільшення в 2017 р. надходжень податку від фізичних осіб-власників житлової нерухомості майже в 4 рази, а від власників нежитлової нерухомості – у 8 раз порівняно з 2016 р. [5].

3. Щодо земельного податку, то органам місцевого самоврядування необхідно оперативніше працювати над оформленням та реєстрацією договорів оренди земельних ділянок, оскільки затягування цих процедур призводить до втрат місцевого бюджету. Слід вчасно переглядати розміри орендної плати по раніше укладених договорах оренди земельних ділянок у зв'язку із затвердженням нової грошової оцінки земель населених пунктів та вести оперативний облік орендарів земельних ділянок і роботу з бо-

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

ржниками по орендній платі за землю. В посадові обов'язки спеціалістів-землевпорядників доцільно включити функцію контролю за дотриманням умов укладених договорів оренди землі.

Єдиний податок є джерелом стабільного наповнення місцевих бюджетів України. Основна сума податку надходить від фізичних осіб - підприємців – майже 68% від загальної суми сплаченого єдиного податку в місцеві бюджети України (рис. 5).

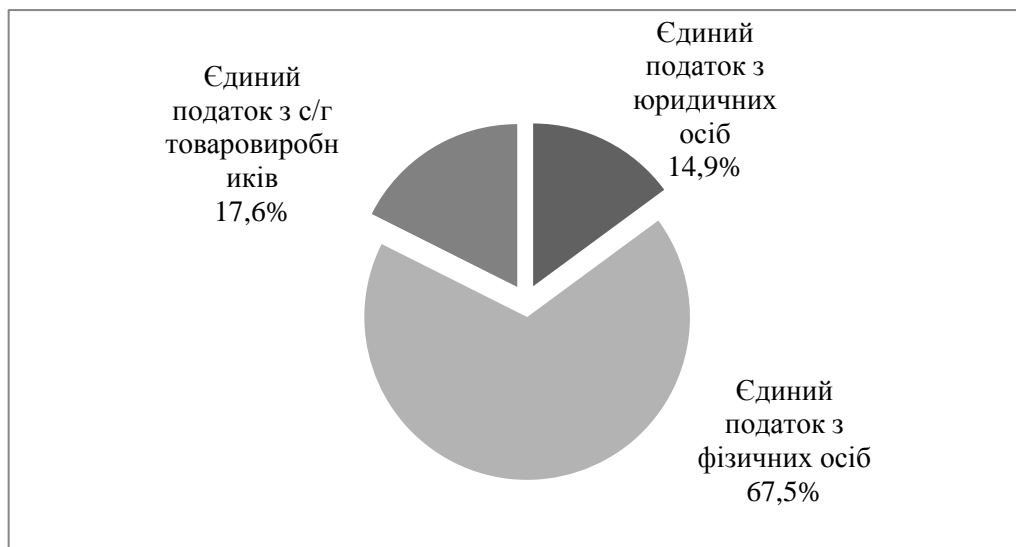

Рис. 5. Структура єдиного податку в 2018 р.

* розраховано автором за даними [3]

Надходження єдиного податку залежать не лише від виваженості фінансової політики органів місцевого самоврядування в сфері підтримки малого підприємництва, сприяння самозайнятості населення та створення додаткових місць в регіоні, а й сумлінного ставлення представників малого бізнесу до сплати даного податку як системного джерела фінансування життєдіяльності територіальних громад.

Основними заходами з удосконалення адміністрування єдиного податку та можливими резервами його зростання в доходах місцевих бюджетів є:

1. Органи місцевого самоврядування повинні бути зацікавлені у економічному обґрунтуванні таких ставок єдиного податку, які б одночасно стимулювали розвиток підприємництва в громаді і не зменшували суми

надходжень єдиного податку до місцевого бюджету. В цьому контексті слід використовувати диференційований підхід при встановленні ставок єдиного податку за видами діяльності, які б відповідали річним доходам підприємців, особливо для фізичних-осіб підприємців I і II груп платників єдиного податку. Все це позитивно впливає на підприємницьке середовище в громаді і частково вирішує проблему ухилення від сплати єдиного податку.

2. Місцевій владі слід приділяти більше уваги питанню комунікації і налагодженню відкритих відносин з бізнесом і громадськістю (забезпечити рівний доступ до місцевих ресурсів для різних категорій підприємців, зменшити бюрократизацію адмінпослуг тощо). Можна запровадити відкриту регуляторну платформу, яка допомагає створювати, обговорювати і швидко та ефективно вирішувати проблеми, які знижують інвестиційну привабливість регіону і стримують розвиток малого та середнього бізнесу. Позитивний досвід функціонування такої платформи існує в Львові і Вінниці [6].

3. Щодо покращення адміністрування єдиного податку, то органам місцевої влади слід приділяти більше уваги контролю за своєчасною реєстрацією орендарями-платниками єдиного податку четвертої групи договорів оренди земельних паїв, що належать фізичним особам. Оскільки саме через несвоєчасне реєстрування таких договорів, місцеві бюджети недоотримують значні суми податку.

Одним з податків, який також суттєво поповнює місцеві бюджети є акцизний податок. Дохідна частина загального фонду місцевих бюджетів формується з таких видів акцизного податку: 13,44% акцизного податку з виробленого в Україні пального; 13,44% акцизного податку з ввезеного на митну територію України пального; 100% акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів (ставка податку – 5% для пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну).

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Суми надходжень акцизного податку до місцевих бюджетів України щорічно зростають (рис. 6).

Акцизний податок наповнює місцеві бюджети у таких пропорціях: в 2018 р. найбільшу суму акцизного податку становив податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів – 46%, 43% – акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (пальне) та 11% – з вироблених в Україні підакцизних товарів (пальне).

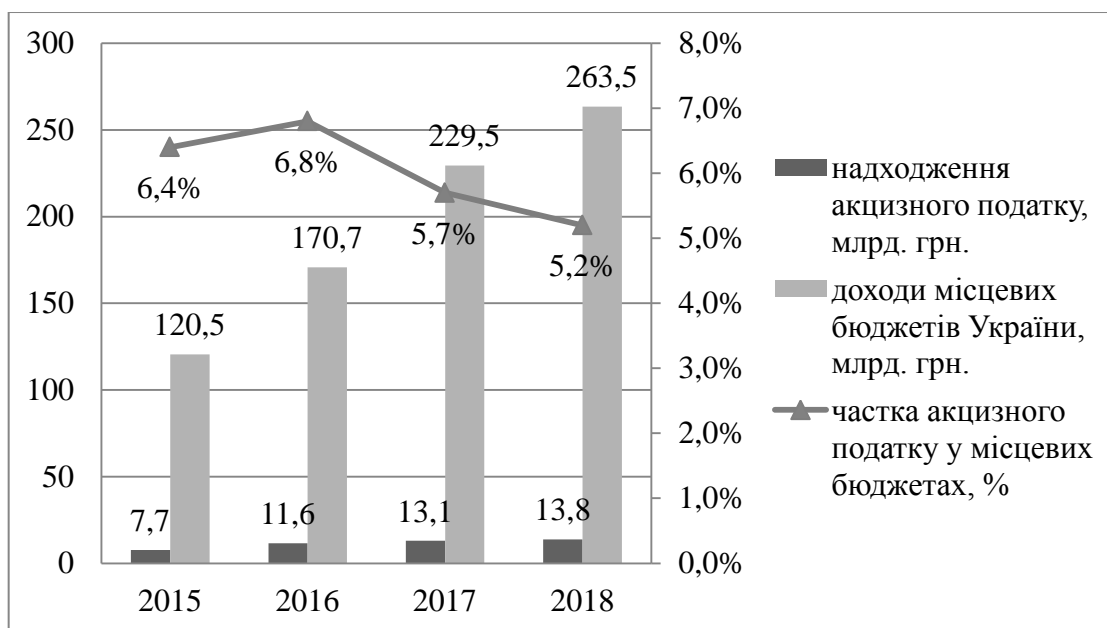

Рис. 6. Динаміка та частка надходжень акцизного податку в доходах місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів)*

* розраховано автором за даними [3]

Однак, на поступлення акцизного податку з пального місцеві бюджети можуть розраховувати лише до 2019 року включно, оскільки в 2020 році 100% акцизного податку з пального буде надходити до Державного дорожнього фонду, який створено в складі спеціального фонду Державного бюджету України і видатки якого спрямовані на фінансування робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом і утриманням автомобільних доріг загального користування.

Що ж стосується акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, то поступлення від нього

будуть поступово зростати, оскільки до 2025 року передбачено підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби, а саме, якщо в 2017 році мінімальна сума акцизу, що включалась до ціни однієї пачки сигарет, складала 11,92 грн., то на початок 2025 року складатиме 55,41 грн. Тому важливим напрямком діяльності органів місцевого самоврядування має стати навчання громади у здійсненні громадського контролю при купівлі алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Інформаційно-роз'яснювальна робота органів місцевого самоврядування повинна спрямовуватись на те, щоб навчити мешканців громади обов'язково просити чек при купівлі будь-якого алкоголю чи цигарок, оскільки це є гарантією того, що 5% від суми їхньої покупки суми надійде в місцевий бюджет. Також органи місцевого самоврядування можуть організовувати виїзні рейди з метою виявлення порушень та зустрічі з власниками підприємств роздрібної торгівлі. У першу чергу увагу слід звертати на великі заклади, де багато відвідувачів, однак сплата акцизного податку відносно невелика. А також на тих платників, які сплачують менше 1 тис. гривень акцизного податку з роздрібною торгівлю алкоголем і тютюном на місяць. Адже в такому разі цей бізнес для них мав би бути збитковий, бо ліцензія коштує дорожче, ніж дохід від таких обсягів реалізації

Отже, на сучасному етапі органи місцевого самоврядування, які зацікавлені в розвитку своєї територіальної громади, можуть віднайти резерви зростання дохідної частини місцевих бюджетів і максимально використати всі можливості, надані їм децентралізаційною реформою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України № 2456-VI: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Податковий кодекс України: Закон України. № 2755-VI: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Звіти про виконання місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2014-2018 рр. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
4. Методичні рекомендації «Здійснення органами місцевого самоврядування контролю за додержанням законодавства про працю» URL: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/334/metodychka_po_praci_web_0.pdf

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

5. Адміністрування «нерухомого» податку: напрям руху місцевих рад URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/september/issue-9/article-30486.html>
6. Що таке «відкрита регуляторна платформа», та чому саме Вінниця? URL: <https://stina.org.ua/novyny-spilky/nezabarom-u-vinnytsi-zapratsyuye-regulyatornyj-hab/>
7. Місцеві бюджети і акцизний податок: законодавчі новації і тенденції сплати. URL: <http://km.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-339122.html>

2.4. Освітня субвенція в контексті регулювання міжбюджетних відносин в Україні

Важливу роль у формуванні бюджетної політики і організації бюджетного процесу займає міжбюджетне регулювання, метою якого є перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами для забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами за відповідними бюджетами та фінансових ресурсів, які мають забезпечувати їх виконання.

Об'єктивна необхідність регулювання державою міжбюджетних відносин зумовлена наявністю різних фіскальних дисбалансів, спричинених дією природно-кліматичних, історичних, географічних, соціально-демографічних, економічних та багатьох інших чинників. З правової точки зору міжбюджетні відносини передбачають:

- законодавче розмежування повноважень держави та місцевого самоврядування щодо надання соціальних послуг;
- установлення сфери їх спільних повноважень;
- визначення видатків державного та місцевих бюджетів, якими фінансуються суспільні послуги;
- розподіл доходів між державним та місцевими бюджетами;
- установлення переліку делегованих повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування;
- визначення політики держави у сфері фінансового вирівнювання [1, с. 271].

Упродовж різних етапів українського державотворення однією з гострих проблем, з якою стикалася місцева влада, була невідповідність між дохідними можливостями та видатковими зобов'язаннями. Її усунення потребувало або пошуку нових джерел доходів, або перегляду видатків, хоча найчастіше для покриття бюджетних розривів використовувалися дотації та субвенції. Дотації та субвенції є міжбюджетними трансфертами, які ви-

ступають основним джерелом формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування для здійснення делегованих державних повноважень.

Як бачимо з даних динаміки офіційних трансфертів, їх частка у доходах місцевих бюджетів є досить значною і має тенденцію до збільшення, що відображено у таблиці 1. Так, за останні 8 років обсяг міжбюджетних трансфертів зріс більше як у 3 рази або на 205,6 млрд. грн. (з 93,3 млрд. грн. у 2011 р. до 298,9 млрд. грн. у 2018 р.). Темпи зростання міжбюджетних трансфертів за аналізованими роками є різними. Найбільші з них відмічено у 2012 р. проти 2011 р. – 131,2 %; у 2015 р. проти 2014 р. – 133,2 % та у 2017 р. проти 2016 р. – 139,5 %. Слід відмітити, що зростання обсягів міжбюджетних трансфертів за період 2011-2018 рр. відбувалося вищими темпами, ніж зростання обсягів доходів місцевих бюджетів. Це свідчить про недостатність власних фінансових ресурсів у місцевих бюджетах і їх залежність від трансфертів з державного бюджету.

Питома вага міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів коливається в межах 52,3 % – 59,1 %. Досвід європейських країн вказує, що частка трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів становить до 50 %.

Органи влади на місцях надають перевагу дотаціям, які мають широкую гнучкість використання і здатність швидко адаптуватися до тих чи інших вимог. Натомість субвенції підривають фінансову автономію територій, через що втрачається певний ступінь свободи реалізовувати власну бюджетну політику. Загалом же субвенції спрямовуються на стимулювання розвитку програм і заходів конкретного регіону.

Субвенції як елемент міжбюджетних трансфертів дають змогу вилучити фіксовану суму коштів із бюджету вищого рівня для збалансування бюджету нижчого рівня у разі перевищення видатків над доходами. Більшість із них є соціальними та спрямованими на забезпечення приблизно однакового рівня суспільних благ і послуг у різних регіонах.

Таблиця 1

Динаміка показників міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України за період 2011-2018 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 / 2011 рр.
Доходи місцевих бюджетів, млрд. грн.	178,1	225,9	220,8	231,5	294,5	366,1	502,1	562,4	384,3
Обсяг міжбюджетних трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, млрд. грн.	93,3	124,7	115,7	130,6	173,9	195,4	272,6	298,9	205,6
Темпи зростання обсягів міжбюджетних трансфертів, %	122	131,2	93,1	112,7	133,2	112,3	139,5	109,6	89,8
Темпи зростання доходів місцевих бюджетів (без урахування трансфертів), %	107,4	116,6	104,3	96,1	119,2	141,5	124,2	114,5	106,6
Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, %	52,3	55,2	52,4	56,4	59,1	53,4	54,3	53,1	101,6

Таблиця 2

Динаміка показників міжбюджетних трансфертів в розрізі їх видів за період 2011-2018 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 / 2011 рр.
Обсяг міжбюджетних трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, млрд. грн., в тому числі:	93,3	124,7	115,7	130,6	173,9	195,4	272,6	298,9	205,6
Дотації	48,1	60,6	61,2	64,4	7,27	6,83	21,99	25,17	-22,9
Субвенції, з них:	46,7	63,8	54,6	66,17	166,7	188,56	250,6	273,8	227,1
Освітня субвенція	–	–	–	–	44,1	44,5	51,5	60,4	16,3
Частка освітньої субвенції у структурі міжбюджетних трансфертів, %	–	–	–	–	25,35	22,77	18,9	20,2	-5,15
Частка освітньої субвенції у структурі субвенцій загалом, %	–	–	–	–	26,45	23,6	20,6	22,1	-4,35

Примітка. Складено авторами за даними джерела [5; 6]

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У період 2011-2014 рр. співвідношення дотацій і субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам вказує на їх близькі значення, а в окремі роки більших осяг трансфертів припадав саме на дотації (2011 р. та 2013 р.).

З 2015 р. запроваджено нову модель міжбюджетних відносин, яка кардинально змінює механізм нарахування дотацій та субвенцій місцевим бюджетам. Так, серед дотацій виділяють базову і реверсну, які відрізняються вертикальними напрямками спрямування коштів: з державного до місцевих – базова і навпаки – реверсна.

Серед субвенцій запроваджено: освітню, медичну субвенції, субвенції на здійснення програм соціального захисту населення, субвенції на виконання інвестиційних проектів, субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження. Так, якщо у 2014 р. субвенції займали лише 50,67 % усіх міжбюджетних трансфертів, то у наступних 2015-2018 рр. субвенції становили більше 89 %.

Динаміка абсолютних показників субвенцій місцевим бюджетам у 2011-2018 рр. вказує на їх зростання з 46,7 млрд. грн. до 273,8 млрд. грн. або на 227,1 млрд. грн. зростання відбулося майже у 6 разів. Особливо суттєве зростання відбулося у 2015 р. проти 2014 р., що пов'язано із скороченням виділення дотацій. Дана ситуація обумовлена зменшенням фіскальної ролі дотацій і відповідно зниження впливу місцевої влади на економічний і соціальний розвиток територій. Проблема полягає в тому, що субвенції призначаються урядом на конкретну мету, яка найкраще може бути відома тільки органам влади на місцях. Крім того, упродовж року можуть виникнути більш нагальні питання, що потребуватимуть фінансової допомоги із центру.

Найвищими абсолютними показниками у складі субвенцій характеризуються: освітня субвенція, медична субвенція, субвенція на надання пільг і житлових субсидій, субвенція на виплату допомоги сім'ям з дітьми (див. рис. 1 та табл. 2).

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Надання освітньої і медичної субвенцій розраховуються відповідно до формули, затвердженої Кабінетом Міністрів України. Показники, які враховуються у формулі при розрахунку освітньої субвенції між місцевими бюджетами наведено на рис. 2.

Освітня субвенція спрямовується на оплату праці з нарахуваннями педагогічних працівників у навчальних закладах.

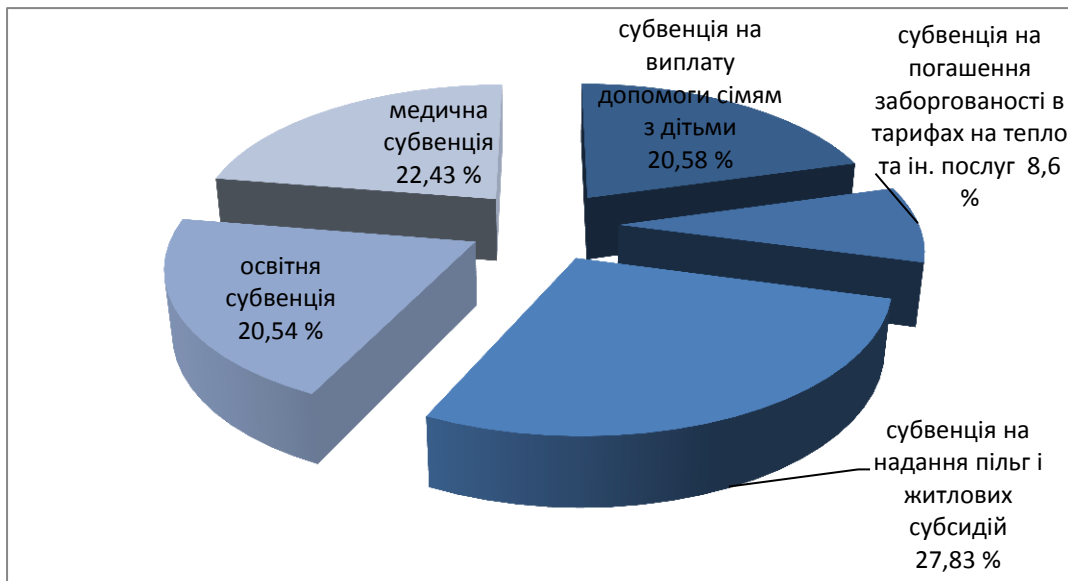

Рис. 1. Структура субвенцій місцевим бюджетам за їх видами у 2018 р.

Примітка. Складено авторами за даними джерела [5]

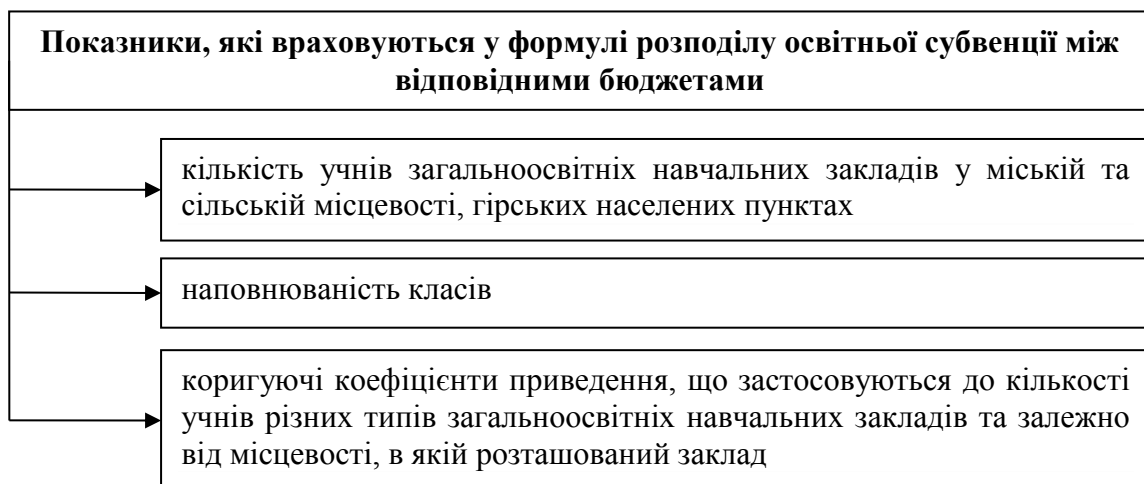

Рис. 2. Показники, які враховуються у формулі розрахунку освітньої субвенції для місцевих бюджетів [7]

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Залишки коштів за освітньою субвенцією на кінець бюджетного періоду зберігаються на рахунках відповідних місцевих бюджетів і використовуються у наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції та на оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів. Залишки можуть спрямовуватися, зокрема, на такі видатки [7]:

- придбання шкільних автобусів;
- оновлення навчальної та матеріально-технічної бази загальноосвітніх навчальних закладів;
- придбання підручників і посібників для загальноосвітніх навчальних закладів;
- оснащення загальноосвітніх навчальних закладів засобами навчання з фізики, хімії, біології, географії, математики, навчальними комп'ютерними комплексами з мультимедійними засобами навчання (інтерактивна дошка, мультимедійний проектор, під'єднаний до комп'ютера вчителя, учнівське комп'ютерне обладнання, програмне забезпечення, електронні підручники, комутаційне обладнання тощо);
- підключення загальноосвітніх навчальних закладів до Інтернету, насамперед у сільській місцевості;
- здійснення заходів у сфері енергоефективності та енергозбереження.

Динаміка поступлення освітньої субвенції у період 2015-2018 рр. демонструє зростання з 44,1 млрд. грн. до 60,4 млрд. грн. або на 16,3 млрд. грн. Питома вага освітньої субвенції у структурі усіх субвенцій місцевим бюджетам у 2018 р. становила 22,1 %, а у структурі міжбюджетних трансфертів – 20,2 %, тобто п'ята частина усіх міжбюджетних трансфертів припадає на освітню субвенцію.

Основне призначення освітньої субвенції полягає у забезпеченні в повному обсязі видатків на оплату праці педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів усіх ступенів, шкільних відділень навчально-виховних комплексів, спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів,

вечірніх шкіл, загальноосвітніх навчальних закладів для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, професійно-технічних навчальних закладів у частині забезпечення видатків на здобуття повної загальної середньої освіти [3, с. 56].

Освітня субвенція є елементом нової моделі фінансування і міжбюджетних відносин та спрямовується до місцевих бюджетів. Завдяки новаціям навчальні заклади, споживачі послуг незалежно від регіону будуть у рівних умовах. Здавалося, що такий підхід є виправданий, хоча не дає змогу здійснити капітальні видатки навчальних закладів і оновити їх матеріально-технічну базу.

За період 2015-2018 рр. обсяг освітньої субвенції зріс на 16,3 млрд. грн. (з 44,1 млрд. грн. до 60,4 млрд. грн.). Окрім того, у 2017 -2018 рр. урядом передбачено додаткову дотацію у сумі майже 15 млрд. грн. на освіту, медицину і культуру для виконання повноважень місцевих органів влади у сфері освіти; збільшення інвестицій дало змогу підняти соціальний статус учителів, підтримати професійну освіту [2, с. 81]. Збільшення видатків значною мірою продиктовано потребами реформ, основою для яких є новий Закон «Про освіту» та старт «Нової української школи», що передбачає забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти (для таких цілей місцевим бюджетам виділяється субвенція з держбюджету в розмірі 1,37 млрд. грн.).

Обсяги освітньої субвенції для обласних і районних бюджетів, міських (м. Києва та міст обласного значення) бюджетів і бюджетів об'єднаних територіальних громад затверджуються щорічно в Законах про Державний бюджет України.

Деякі фахівці модель освітньої субвенції називали виправданою, адже вона «створює можливості для того, щоби районний чи міський бюджети отримали певну суму грошей і самі розподілили їх між школами» [4]. Доповнюючи це, висувається гіпотеза, що освітня субвенція не вигідна для фінансування малокомплектних шкіл через витрачання власних доходів місцевих бюджетів. Відповідно до ст. 103-2 Бюджетного кодексу

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

кесу України, цей трансферт розподіляється між бюджетами на основі формули, яка враховує кількість учнів, наповнюваність класів та коригуючі коефіцієнти. Водночас у її складі передбачається резерв коштів, але не більш, ніж 1% від загального обсягу субвенцій. Розподіл резерву освітньої субвенції та визначення напрямів використання здійснює Кабінет Міністрів України за погодженням із Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету.

Слід позитивно оцінити збереження залишків коштів за освітньою субвенцією на рахунках відповідних місцевих бюджетів на кінець бюджетного періоду та можливість використання в наступному році з урахуванням цільового призначення субвенції або на оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів. Однак останнє положення не логічне хоча б через те, що за наявності коштів у вільному доступі їх розпорядники змушені чекати до закінчення бюджетного періоду, аби використати на здійснення капітальних видатків.

Разом зі зростанням доходів місцевих бюджетів органи місцевого самоврядування отримують і нові повноваження. Зокрема, з 2016 р. фінансування професійно-технічної освіти здійснюється за рахунок власних доходів місцевих бюджетів, що є цілком виправдано з економічного погляду:

по-перше, на місцях більше можливостей привести у відповідність кількість підготовлених кадрів та перелік спеціальностей до потреб місцевих роботодавців;

по-друге, одним із напрямів оптимізації державних видатків може бути використання як бази навчання для ПТУ старших класів середньої школи. Щодо інших суб'єктів, то фрагментарна інформація про обсяги підготовки кадрів, підвищення кваліфікації персоналу та середній розмір витрат підприємств на одного працівника свідчить про те, що не всі керівники усвідомлюють доцільність та ефективність соціальних інвестицій.

Таким чином, з внесенням змін до Бюджетного кодексу України місцеві бюджети отримали освітню субвенцію, основне призначення якої полягало у забезпеченні видатків на оплату праці. Такий підхід не дає змоги

здійснити капітальні видатки закладів освіти, оновити їх матеріально-технічну базу. Зміна механізму фінансування видатків цієї галузі практично не враховує регіональних особливостей окремих територій. У зв'язку з впровадженням в Україні освітньої реформи потребує усунення практика кошторисного фінансування, що ґрунтується на бюджетному утриманні, а покриття витрат має здійснюватися відповідно до обсягів реально наданих освітніх послуг.

За словами глави групи радників з питань освіти ЮНЕСКО, голови Європейської асоціації освітнього права і політики професора Жана де Груфа (Бельгія): «Освіта – це не лише відповідальність держави, але й відповідальність громадянського суспільства, тому воно не є ексклюзивним правом держави, а, в першу чергу, правом і відповідальністю батьків за навчання та виховання своїх дітей» [8, с. 136].

Механізми реалізації принципу «кошти ходять за дитиною»:

- пряме фінансування на рахунок школи за формулою: норматив бюджетної забезпеченості 1 учня помножений на кількість учнів;
- за ваучером, що надається родині на кожного школяра з розрахунку нормативу бюджетної забезпеченості, який вона повинна використати за власним вибором у будь-якому навчальному закладі, що має дозвіл на здійснення відповідної освітньої діяльності, або у формі сімейної освіти з подальшим незалежним оцінюванням освітніх результатів учнів на відповідність сформованим державним вимогам.

Наукові дослідження показують, що використання ваучерів призвело до покращення якості освіти (Нідерланди, Швеція, Данія, Італія).

У Грузії наслідком запровадження ваучерного принципу стали:

- мінімальний рівень корупції по всій системі (практична її відсутність);
- зрозумілість для всієї системи формування шкільного бюджету;
- підвищення якості освіти внаслідок посилення конкуренції шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний менеджмент: підручник / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.
2. Глухова В.І., Кравченко Ю.М. Міжбюджетні трансферти як форма бюджетного регулювання. Економіка і регіон. 2014. № 4. С. 80-84.
3. Деркач М. І. Сучасна державна політика у сфері подолання статичного й динамічного дисбалансів місцевих бюджетів. Фінанси України. 2011. № 4. С. 55-64.
4. Деякі питання стабілізаційної дотації з державного бюджету місцевим бюджетам. Постанова Кабінету міністрів України від 16.09.15 р. № 727 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/6-2015-%D0%BF#n18> (дата звернення 13.01.2019)
5. Звіти про виконання місцевих бюджетів України у 2014-2018 рр. URL: <http://treasury.gov.ua/> (дата звернення: 16.04.2019)
6. Звіт Рахункової палати України про результати аналізу формування та використання міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету України місцевим бюджетам у 2016–2018 роках. Київ: 2019. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16756589/Zvit_11-1_2019.pdf?subportal=main (дата звернення: 16.04.2019)
7. Порядок та умови надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Постанова Кабінету міністрів України від 14.01.2015 р. № 6. зі змінами і доповненнями. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/6-2015-> (дата звернення: 16.04.2019)
8. Федченко К.А. Механізми реформування міжбюджетних відносин в умовах економічної нестабільності. Вісник ЖДТУ. 2017. № 4 (82). С. 135-138.

2.5. Пріоритети розвитку інституту місцевих запозичень у забезпеченні економічного зростання територій

Практика місцевих фінансів давно апробувала широкий спектр інструментів формування доходів місцевих бюджетів, серед яких факультативне значення в Україні мають позикові ресурси. Натомість за кордоном, вміло беручи в борг, органи влади на місцях спрямовують грошові потоки в ті галузі господарства, які потребують цього найбільше. Синергетичний вплив місцевих запозичень проявляється на стані ринку капіталу, грошового обігу, виробництва й зайнятості населення, що сприяє економічному розвитку. Адже ринковий спосіб господарювання та демократичні традиції врядування передбачають відповідальність за раціональне використання взятих у борг коштів.

Місцеві запозичення є нічим іншим як витрачанням коштів майбутніх поколінь на основі принципів поворотності, платності та строковості, причому значно більших сум. До них потрібно ставитися обачно з тим, щоби не зашкодити економічному зростанню територій. Залучення позикових ресурсів та їх використання не за капітальним призначенням (так зване „золоте правило”), а на поточне споживання або інші потреби може підірвати економічні основи життя держави. Для недопущення порушення згаданого правила необхідно виправити помилки, зроблені у функціонуванні цього інституту в Україні раніше. У такому сенсі звернемо на них увагу крізь призму закордонного досвіду.

Для здійснення запозичень органи влади на місцях можуть або виходити на ринок капіталу та позичають кошти в банків й інших фінансових посередників, або випускати облігації та інші види фінансових зобов'язань. Важливий аспект, на який пропонуємо звернути увагу – це заборона здійснювати запозичення на фінансування поточного бюджетного дефіциту. Вона діє в США, Канаді й інших державах, проте за його наявності муніципальні утворення можуть отримати короткострокові позики, які повинні бути погашені впродовж наступного року [1, с. 94, 405]. В

Україні місцеві бюджети хоч є бездефіцитними, але практикується їх затвердження з дефіцитом у разі залучення до бюджету розвитку коштів від місцевих запозичень.

Відповідно до ст. 74 Бюджетного кодексу України позикові ресурси можуть залучатися для фінансування бюджетів розвитку та використовуватися для створення й оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або на задоволення інтересів населення Автономної Республіки Крим і територіальних громад міст [2]. Дилема полягає в тому, що безвідповідально та небезпечно на етапі бюджетного планування штучно створювати бюджетний дефіцит і під нього закладати цей інструмент. Зрозуміло, що доходи не завжди збігаються з обсягом фінансуванням функцій і завдань місцевої влади, у деяких випадках необхідно шукати альтернативні джерела, утім не серед позикових ресурсів.

Прагматично до цього питання підійшла Німеччина, де місцеві запозичення дозволено здійснювати для вкладення коштів в економіку й місцева влада може вдаватися до них тоді, коли вичерпані інші джерела доходів. До того ж органи влади на місцях попередньо зобов'язані представити на розгляд свої бюджети Міністерству фінансів, яке має право відмовити у їх визнанні, якщо проекти бюджетів потребують доопрацювання відповідно до вимог законодавства. Цих правил необхідно дотримуватися для попередження неплатоспроможності громади, за якої федеральна земля має погасити місцевий борг. Зазначимо, що у такий спосіб адміністративно-територіальні одиниці захищаються від ймовірного банкрутства.

Зазвичай використовуються коротко та довгострокові облігації терміном до 30 років. Короткострокові облігації є позиками, які мають бути сплачені протягом одного року та випускаються для покриття короткострокових бюджетних розривів, що виникають у період, коли доходи очікуються мобілізувати до бюджету. Крім того, можуть випускатися забезпечені та незабезпечені облігації. У першому випадку емітент гарантує, що отримані надходження будуть використані для виплати відсотків і взятих у борг коштів. Джерелом фінансування виплат за незабезпеченими облігаці-

ями є доходи від реалізації капітальних проєктів, тому ці інструменти мають значно більшу дохідність.

На ринку капіталу облігації мають конкурувати з іншими фінансовими інструментами, а відсотки, які сплачуються за ними органами влади на місцях, повинні бути вищими, аби залучити покупців. Це ще один аспект, яким визначатимуться перспективи розвитку інституту місцевих запозичень в Україні, адже, якщо впродовж 2009–2018 рр. дохідність за вкладками в банках становила 18,0 % і більше, то дохідність за деякими облігаціями внутрішніх місцевих позик навіть не покривала інфляційні збитки. Цікавою для адаптації є практика функціонування ринку капіталу в США, яка дає перевагу субнаціональним урядам у тому, що доходи, одержані власниками облігацій, не оподатковуються податком на доходи.

Довгострокові позики на фінансування вкладень у капіталомісткі проєкти є звичними засобами фінансування в розвинених державах. При цьому з практики Канади можна використати інституційний складник позикових ресурсів. У провінціях цієї держави існують уповноважені органи, за допомогою яких місцева влада може здійснювати запозичення. Вони є агентствами, що входять до складу органів влади провінцій, їх основною перевагою є можливість контролювати місцевий борг, застосувати малі відсотки та знижувати ризик для позичальників. До того ж агентства надають фінансові консультації та мінімізують адміністративні витрати на процедурні питання.

Зазначимо, що в Україні право здійснювати місцеві внутрішні запозичення належать Верховній Раді Автономної Республіки Крим і міським радам, стосовно місцевих зовнішніх запозичень – Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Київській, Севастопольській міським радам, міським радам міст обласного значення. Обсяг й умови залучення позикових ресурсів і надання місцевих гарантій мають погоджуватися з Міністерством фінансів України, що ускладнює бюрократичні процедури та йде в розріз із процесами фінансової децентралізації і деконцентрації державної

влади. Зазначимо, що така опіка пов'язана зі сформованим ще в радянські часи патерналістським підходом до фінансової підтримки із центру.

Законодавчі колізії проявляються в тому, що згідно з Бюджетним кодексом України держава не несе відповідальність за боргові зобов'язання Автономної Республіки Крим і територіальних громад [2]. Видатки місцевого бюджету на обслуговування місцевого боргу не можуть перевищувати 10 % видатків загального фонду впродовж того періоду, коли планується обслуговування місцевого боргу. Натомість у Франції місцева влада не запозичує багато і відповідно немає великих боргів, порівнюючи з центральним урядом. Така стриманість є наслідком обмежень, встановлених державою, та й банки неохоче йдуть на надання позик тим органам, які надмірно обтяжені боргами.

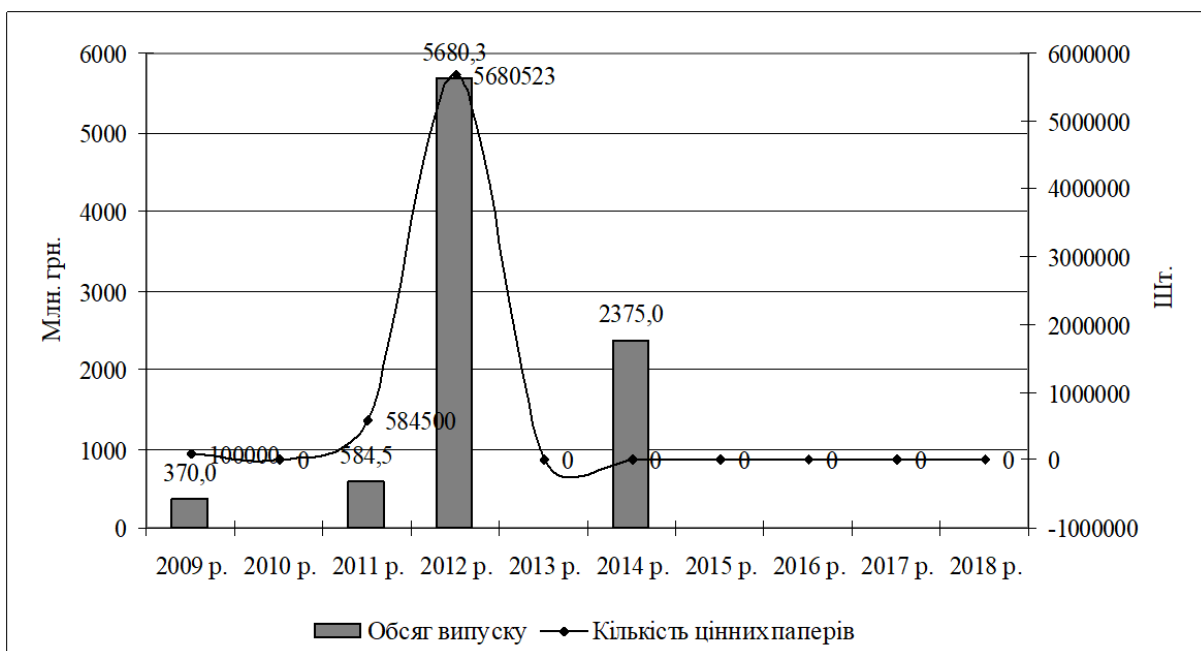
Однак органи влади усвідомлюють, що фінансування місцевого боргу несе за собою надмірні витрати. Крім того, ця проблема може перерости в ще небезпечнішу – банкрутство адміністративно-територіальних одиниць. Традиційно під ним розуміють, з одного боку, неможливість місцевої влади вчасно виплатити боргові зобов'язання через збільшення бюджетного дефіциту, а з іншого, – її нездатність забезпечити надання основних послуг населенню та вирішити питання місцевого значення [3, с. 280]. До причин його виникнення належать як-от порушення процесу складання проекту місцевого бюджету, неясність механізму відносин між місцевою владою та кредиторами, брак інформації щодо обсягу місцевого боргу.

Порушення процедури підготовки та розгляду проекту місцевого бюджету є однією з головних причин неплатоспроможності адміністративно-територіальних одиниць Згідно зі ст. 79 Бюджетного кодексу України до прийняття рішення про місцевий бюджет на поточний бюджетний період забороняється здійснювати капітальні видатки та надавати кредити з бюджету, здійснювати місцеві запозичення й надавати місцеві гарантії. Також місячні бюджетні асигнування місцевого бюджету не можуть перевищувати 1/12 обсягу бюджетних призначень попереднього бюджетного пе-

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

ріоду [2]. Цим самим місцева влада фактично відсторонена від процесу врегулювання боргових відносин.

У передкризові 2007–2008 рр. в Україні було здійснено випуски облігацій внутрішніх місцевих позик загальним обсягом 1130,3 млн грн. Найбільшими емітентами тоді виступали Львівська (у 2007 р. 9,2 тис. облігацій на суму 92,0 млн грн, а у 2008 р. 200,0 тис. облігацій на суму 200,0 млн грн) і Харківська міські ради (у 2008 р. 505,0 тис. облігацій на суму 505,0 млн грн). У 2010 р., 2013 р. і 2015–2018 рр. не було зареєстровано жодного випуску цих облігацій, що внесло деструктив у розвиток інституту місцевих запозичень (рис. 1). Значний обсяг торгів на ринку цінних паперів облігаціями місцевих позик було зафіксовано в жовтні 2016 р., до того ж у загальній структурі торгів їх частка збільшилася з 0,11 % у 2015 р. до 0,14 % у 2016 р.

*Рис. 1. Динаміка зареєстрованих випусків облігацій місцевих позик в Україні за 2009–2018 рр.**

** Розраховано за даними [4].*

Останній випуск облігацій внутрішніх місцевих позик здійснювався у 2014 р. Київською міською радою на суму 2375,0 млн грн. Термін їх погашення мав би настати 10 жовтня 2016 р., але ще в березні було здійснено

остаточний викуп відповідних облігацій. Щоби не сплачувати кошти за обслуговування рахунку, відбулося анулювання достроково викуплених облігацій серії Н. Загалом же, крім згаданих міських рад, упродовж досліджуваного періоду місцеві запозичення здійснювали Бердянська, Бориспільська, Вінницька, Донецька, Запорізька, Краматорська, Луганська, Луцька, Сєвєродонецька, Черкаська міські ради й Автономна Республіка Крим загальним обсягом 10140,1 млн грн [4].

Місцеві запозичення мають іншу сторону – надмірні витрати, закладені в місцеві бюджети в наступні бюджетні періоди. Відволікання коштів на погашення та обслуговування місцевого боргу не сприяє економічному зростанню територій і потребує перегляду всієї системи фінансово-кредитних відносин. Адже за останні роки зі взятих місцевою владою позик на це витрачалося понад 10 %, що є непрямом ознакою неефективності інституту місцевих запозичень в Україні. У тих державах, де спостерігається високе боргове навантаження на економіку, про ефективність залучення позикових ресурсів говорять у разі їх прояву на макроекономічні індикатори, як-от ВВП, до того ж вони повинні мати високі значення.

ВВП є тим показником, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального та нематеріального виробництва. Збереження його високої динаміки дає змогу уряду відмовитися від використання дефіцитних інструментів фінансування, зокрема здійснення місцевих внутрішніх і зовнішніх запозичень. Фінансово-кредитні відносини, які виникають при цьому, закономірно призводять до нагромадження місцевого боргу, витрат на його погашення та обслуговування. Не дивлячись на зменшення за 2012–2018 рр. внутрішнього та зовнішнього боргу із 22823,9 млн грн до 6236,5 млн грн, відносний показник у ВВП становив 0,1 % (рис. 2 і 3).

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

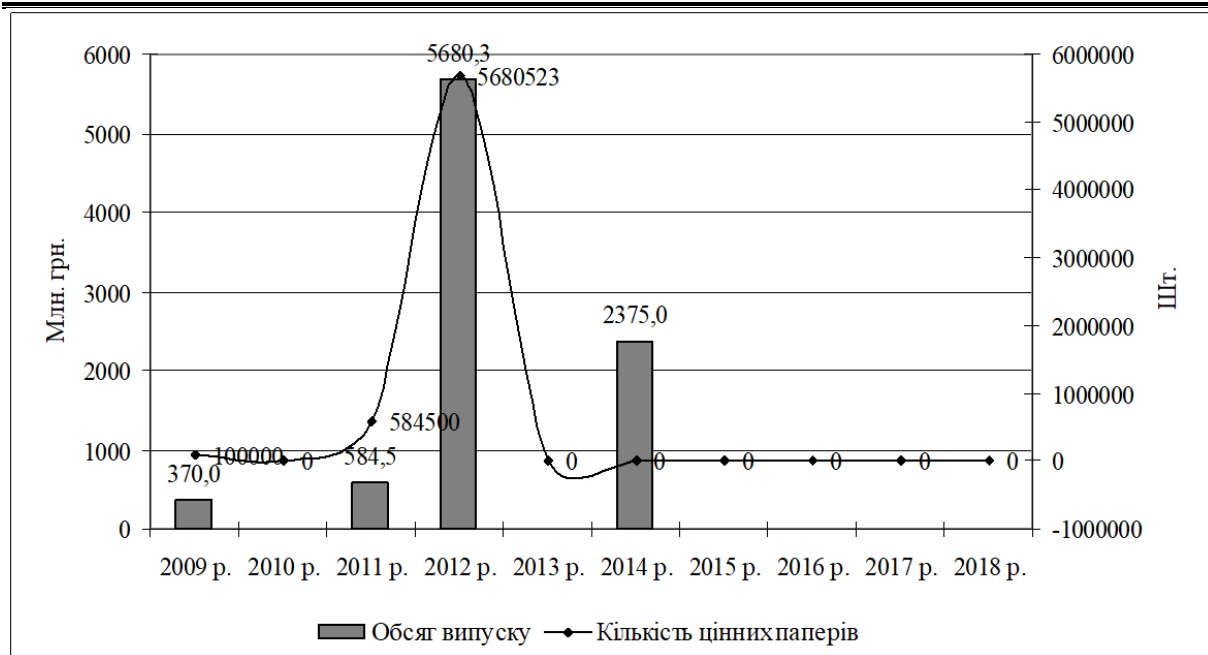

Рис. 2. Динаміка показників, які характеризують стан внутрішнього місцевого боргу в Україні за 2011–2018 рр.*

* Розраховано за даними [5].

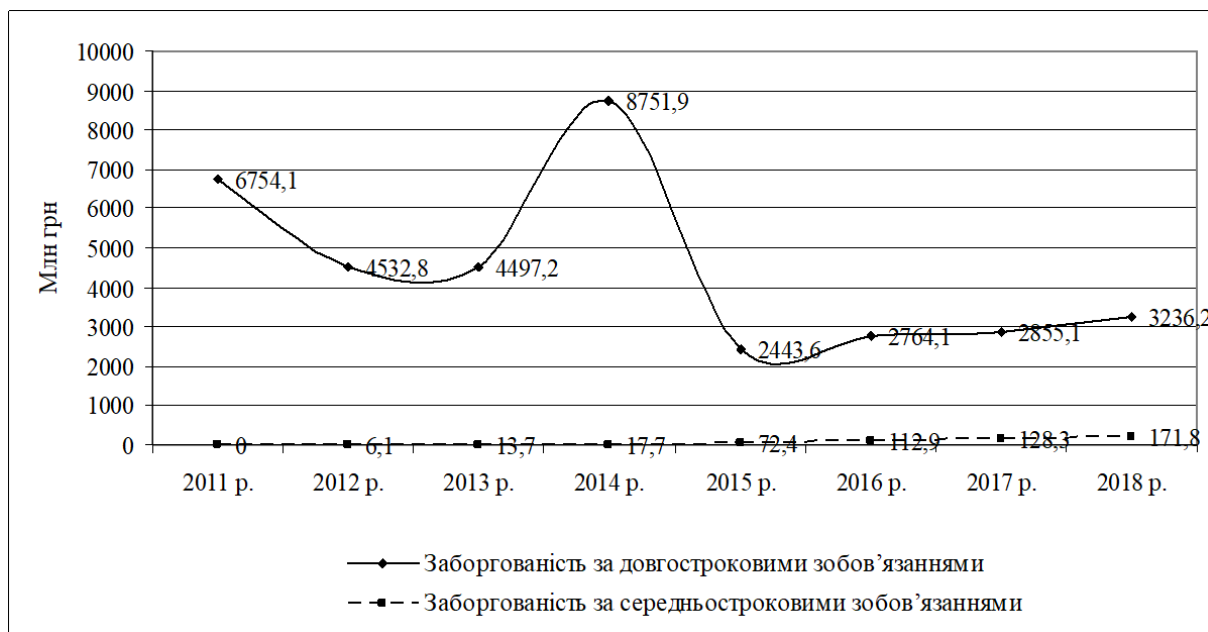

Рис. 3. Динаміка показників, які характеризують стан зовнішнього місцевого боргу в Україні за 2011–2018 рр.*

* Розраховано за даними [5].

Упродовж досліджуваного періоду показники заборгованості місцевої влади за кордоном зростали високими темпами, головним чином, через відсутність страху брати в борг кошти. На відміну від України, у розвинених державах місцеві запозичення використовуються широко й успішно: у Європі вони формують у середньому 10–15 % доходів місцевих бюджетів, а найпотужніше інститут місцевих запозичень функціонує в США, де становить майже 75 % світового ринку [6, с. 46]. У 2018 р. фактичні показники запозичень превалювали у Великобританії – 7948,4 млн євро, Польщі – 1729,2 млн євро, Фінляндії – 1911,0 млн євро та Швеції – 3602,1 млн євро, а понад 0,3 % у ВВП вони були, крім означених держав, у Латвії [7].

Активне функціонування цього інституту виправдане за умови вкладення позикових ресурсів в економічну діяльність. Водночас зусилля місцева влада має сконцентрувати на стабілізації економічного зростання, створенні прозорого ринкового середовища та впровадженні наукомістких технологій. В узагальненому вигляді пріоритетними галузями, яким сьогодні в Україні мала б надаватися позачергова підтримка за рахунок місцевих запозичень, є енергетика, сільське господарство, та дорожнє господарство. Взяті в борг кошти повинні спрямовуватися на розв'язання стратегічних завдань, що мають важливе народногосподарське значення та визначають економічне зростання територій.

За прикладом закордонного досвіду імперативним для України має стати так зване „золоте правило”, згідно з яким капітальні видатки повинні фінансуватися за рахунок місцевих запозичень, що сприятиме накопиченню капіталу з довгостроковими економічними вигодами. До того ж природне збільшення місцевого боргу немає перетнути небезпечних меж ВВП. Це означатиме, що місцева влада справляється з викликами економічного розвитку, а система фінансово-кредитних відносин функціонує ефективно: позикові ресурси приносять дохід й ще неодноразово зможуть циклічно влитися в систему місцевих фінансів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Управление на местном уровне в индустриально развитых странах / под ред. А. Шаха. – Москва: Изд-во „Весь Мир”, 2010. – 416 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572.
3. Софінська І. Муніципальне банкрутство: правове регулювання та аналіз застосування / І. Софінська // Право США. – 2013. – № 1–2. – С. 279–286.
4. Звіти Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/reports>.
5. Звіти про виконання місцевих бюджетів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
6. Сторонянська І. З. Проблеми організації та ефективність використання муніципальних запозичень / І. З. Сторонянська, І. С. Музика // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 45–55.
7. Government Deficit/Surplus, Debt and Associated Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. National financial markets: principles and opportunities

The establishment and development of national financial markets is a long, complex and multidimensional process that is closely connected with the change of socio-economic formations. The theoretical concepts that economists have developed in order to explain the essence of movement of the international financial and commodity flows in the context of globalization, are characterized by diversity and contradictions, but, in general, provide an opportunity to note that financial markets are the set of exchange-redistributive relations associated with the processes of redistribution of capital between the participants of the reproduction process [1]. The theory of market volatility, financial innovations, portfolio management of securities recognize the need for the introduction of new financial products, developing and implementing of innovative tools and technologies [2; 3].

International monetary fund pays special attention to the variability of the nature of money and the revolution of financial technics, the assessment of the role of central banks in the new financial landscape (particularly in the use of digital currency), the possibility of construction of negative factors to a minimum [4]. The managing director of the IMF Christine Lagarde acknowledges that any technological changes can be destabilizing, because they have an impact on tradition, social interaction and jobs.

It is quite clear that in such circumstances source and defining moment for the final formation of the economic essence and principles of financial markets is to overcome the contradiction which arises between the excess of cash savings in some sectors of the economy and the need to attract additional financial resources for investment in others. In general, the development of financial mar-

kets is an objective process caused by the actual need of economic activity. The need for accumulation occurs in the process of expansion of consumption, which requires appropriate material conditions. The latest ones create a jumble, which further affects consumption, identifying opportunities for its expansion. The current understanding of accumulation for the twenty-first century testifies a kind of evolution of the material conditions of reproduction.

In financial science the most important stages of the process of formation and development of the financial market are explored logically – from the abstract to the concrete, from partial to complete. Research of abstract highlights and the essence of the financial market with the theoretical reflection of its concepts and principles; description of factors affecting the real state of the financial market; research of relations of financial market with other socio-economic phenomena, grouping of these phenomena by importance, and then a combination of the most significant of them to reach a holistic definition of the current financial market is the fundamental basis for the development of financial-credit relations. In this regard, a comprehensive study of trends of financial capital in various relationships and dependencies makes it possible to identify the main regularities of financial market development in emerging digital economy.

In the financial markets they are guided by the “Principles for financial market infrastructures” (2012), developed by the Bank for international settlements and the International organization of securities commissions [5]. These principles should ensure the establishment of internal procedures for the assessment of financial stability, the continuity of the performance and appropriate risk management infrastructure of the financial market. The principles should contribute to the harmonization of the interests of members, customers and employees of financial market infrastructure.

Economic and political uncertainty and associated risks affect the development of the financial market in Ukraine, therefore, to respect the principles it is important to implement regulations and rules that may directly affect the financial situation and management decisions. So the principles of the financial

market are the main rules which ensure the functioning of an efficient financial market.

The priority principles include the following principles: the integrity of the market (the commitment of the relevant institutions of the financial market); centralization (the availability of appropriate regulators); transparency (availability of significant amounts of reliable information for all market participants (investors, issuers, financial intermediaries)); competition (to ensure competitive conditions for all market participants); protection of interests and guaranteeing of the rights (economic, social, political) of the investors; monitoring (for the prevention and the prevention of abuses in the financial market) and other, the regulations that affect the markets include the following: positioning rules (position rules), border rules (boundary rules), the rules of the subject (scope rules), authorization rules (authority rules), the rules of aggregation (aggregation rules), rules of information (information rules), the rules of the reward (payoff rules).

An important role in defining the rules of development of national financial market plays project office “Support of reforms for financial sector in Ukraine”. European partners who are cooperating with the National Commission on securities and stock market of Ukraine is the European Bank for reconstruction and development, the Spanish stock exchange BME and legal company Dentos.

The national Commission on securities and stock market of Ukraine is implementing a phased process of adapting of conditions of national trading systems to the EU rules to achieve greater transparency in the market, establishing fair prices that allows the regulator to respond more quickly to the so-called “manipulative transactions” [6]. In the process of comprehensive reform of the rules and conditions of organised trade a special attention is payed to:

– implementation of a new model of regulatory supervision of the capital markets, based on risk assessment (Risk-based regulatory supervision), which allows to determine the feasibility of inspections and audits of market participants subject to identify the potential effects of possible irregularities in the capital markets;

- to improve the activities of stock exchanges and settlement procedure of admission of securities of the issuer to the stock exchange;
- the introduction of new terms “before sessional period” and “after sessional period” instead of the term “trading session” that will allow stock exchange to divide trading day for the relevant periods and the trading session for the submission of applications for the purchase and sale of securities, other financial instruments and to conclude exchange contracts (agreements) for such applications, including with the participation of a market maker;
- the changing the rules of reports on OTC transactions (the parties to the transactions must report the fact of their detention, and not the fact of their execution);
- to establish new requirements for trading systems, cyber protection and implementation of the corporate governance of exchanges;
- the introduction of restrictive measures, in particular the ban on the use of economic entities in their activity of electronic trading systems “the Plaza software” and “Forts software”.

In accordance with the current law, issuers whose securities are admitted to trading, as well as banks, insurers, pension funds and other financial institutions are classified as “enterprises of public interest”, therefore, recent years the requirements are significantly increased to specified categories of enterprises regarding accounting and auditing [7]. In addition, the holders of securities of "large enterprises" and public joint stock companies have the right, at its own initiative, to include securities (total cost of such block of securities is not less than UAH 5 million) in the exchange list by making appropriate proposals to the stock exchange.

To achieve the efficiency of investment the financial instruments are divided into: conceptual tools – implementation of specific concepts (the theory of hedging); physical tools – tools (securities) and processes (electronic system for trade in securities). In the global economy the market of “synthetic” securities is actively developing that are in the process of synthesis of derivatives of shares and bonds. The use of exotic financial instruments (derivatives on the weather,

contracts, economic data, investment contracts) requires further typology of instruments.

In scientific research the concept of financial innovation is treated as a new financial product or instrument; new products introduced in the financial institutions created on the basis of use of modern information and communication technologies; automation of financial processes, technological innovation, informatization of economic processes, introduction of new methodologies and techniques of financial transactions [8; 9]. Thus, financial innovations can be considered as new financial instruments and financial technologies, the use of which contributes to the qualitative development of the financial and credit processes. To ensure the effectiveness of financial innovation, it is advisable to take into account the reliability, representativeness, validity and diagnostic approach.

At the conclusion of contracts on the exchange market of Ukraine the main financial instruments were bonds, stocks and corporate bonds, which are for 2008 to 2017, accounted for 80% to 98% of their volume. The share of equities in 2010 reached a maximum value of 40.15%, and by 2016, decreased to 0.92%, respectively the proportion of government bonds were characterized by growth – from 22.64% in 2008 to 92,10% in 2017; in 2011-2012, the proportion of derivatives accounted for about 10% [10].

Active institutional members of the national financial market are the banking institutions that have a direct impact on the investment climate in the state. In terms of economic and political instability, Ukrainian banks carried out the search of the optimal variant of formation of Bank resources and risk prevention.

Professor Professor of Finance at the University of Chicago Booth School of Business Raghuram G. Rajan believes that the important role in “repulsion” and “attraction” of cross-border flows of capital the policy of monetary and credit policy has a great importance in countries with the advanced economies. Liberal monetary and credit policy is transmitted to recipient countries through flows of capital, currency appreciation, rising borrowing and increasing financial asset prices and real estate [11, p. 16].

The national Bank of Ukraine recognizes that the application of the new liberal currency regulation will contribute to the empowerment of the banks to conduct their own operations with foreign currency in the interbank market, more active trading in the interbank currency market and in this way to manage effectively their foreign currency liquidity, and will contribute to the market to find a balance effectively and by itself [12, p. 8-9]. We have note that David Lubin in his famous work “Dance of the Trillions” (2018), exploring the cycles of capital flows, the impact of “hot money” on markets that are forming, recognizes the illusion of the possibility of stability through exchange rate management [13].

The IMF determines that the revolution of financial technologies throws doubts on the development of the two forms of money (bank deposits and coins), as well as the role of the state in the provision of money [4; 14]. Bank deposits fall under pressure from new forms of payment. New specialized payment systems (Alipay and WeChat in China, PayTM in India, M-Pesa in Kenya), which offer electronic money are developed in accordance with the requirements of the digital economy. These systems respond effectively to the needs of the economy and people, provide an opportunity to expand access to financial services because the digital currency is able to reach people and businesses in remote and marginal regions. In contrast, banks pay enough attention to the rural and indigent population.

Competitive advantages and opportunities for the development of financial markets in the context of the creativity are connected with innovative tools and the use of specialized payment systems. The effectiveness of the innovative instruments depends on monetary easing programs, non-traditional tools of regulation (quantitative easing), “devaluation race” of the world currencies relative to the dollar (“currency wars”), unsecured liquidity on a global scale. Singapore demonstrates economic vision, which has become a regulatory test, where you test new ideas: financial and technological innovation lab in the segment of cooperation with the largest central banks in the field of cross-border payments is developing.

The application of technology financial engineering allows to increase the efficiency of financial operations and financial risk management by designing innovative tools and use of existing financial tools in interests of participants of the financial and economic relations. Thanks to the wide range of investment management at minimum cost innovative tools facilitate the optimization of the operating cash flows of economic agents, the ratio of debt to equity to reduce their cost and create the conditions for making investment decisions that meet the needs and conditions of implementation of the investment policy of market participants.

Summing up the above, we can conclude that on the national financial markets the progressive integration of regulatory oversight, information and financial technology in order to improve economic efficiency and competitiveness of their members is monitored.

In Ukraine, the development of the financial market needs an increase of productivity of the banking system, the development of FinTech and payment infrastructure (implementation of EU Directive PSDII), the implementation of ISO standards and cybersecurity for market participants. In the future a new model of regulatory supervision of the capital markets will minimize the occurrence of crisis situations as individuals and in the overall market, which will contribute to the efficiency and quality of financial services provision.

In terms of digital economy development, there is a need in the typology of financial innovations and the implementation of a system of organisational and administrative measures to implement these innovations. Accordingly, in Ukraine the order of organizing and holding exchange auctions should contain procedures to prevent the manipulation of prices during transactions with securities and other financial instruments in case of their introduction into circulation on the stock exchange.

Because financial institutions have special features in the sphere of pricing on financial services and products, it does not allow them to conduct full-price competition. In this context, the urgent priorities in attraction of financial / credit institutions and customers is to improve the quality of financial services,

the use of a neural network that is able to simulate the ability of the human mind to solve the problem of recognition based on specific precedents.

REFERENCES

1. Capital Markets Union. Measuring progress and planning for success. September 2018. 47 p.
2. Abbritti Mirko, Weber Sebastian. Market Regulation, Cycles and Growth in a Monetary Union // Working Paper. No. 19/123. June 3, 2019.
3. Shi Yu, Townsend M. Robert, Wu Zhu. Internal Capital Markets in Business Groups and the Propagation of Credit Supply Shocks // Working Paper. No. 19/111. May 21, 2019.
4. Лагард Кристин. Ветры перемен: доводы в пользу новой цифровой валюты Фестиваль финансовых технологий в Сингапуре. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2018/11/13/sp111418-winds-of-change-the-case-for-new-digital-currency>
5. Principles for Financial Market Infrastructures, April 2012 / Committee on Payment and Settlement Systems. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/cpmi/publ/d101.htm>
6. Рекомендації щодо стратегічного підходу до створення, ліцензування та нагляду за інфраструктурою ринку капіталу з фокусом на біржі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rekomendats-shtodo-strategchnogo-pdhdudo-stvorennya-ltsenzuvannya-ta-naglyadu-za-nfrastrukturoyu-rinku-kaptalu-z-fokusom-na-b>
7. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень від 05.10.2017 року № 2164-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 44. – Ст. 397.
8. Инновации на финансовых рынках : коллект. многр. / Н. И. Берзон, Е. А. Буянова, В. Д. Газман и др.; под науч. ред. Н. И. Берзона, Т. В. Тепловой. – М. : Изд. дом. Высшей школы экономики, 2013. – 420 с.
9. Кузнецова Л. В. Інноваційні фінансові інструменти захисту банків від ризиків на кредитному ринку / Л. В. Кузнецова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 15. – Част. 2. – С. 142–145.
10. Річні звіти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/reports/>.
11. Рагурам Раджан. Нарастающий прилив // Финансы и развитие. – 2019. – Июнь. – С. 15–19.
12. Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019. НБУ, 2019. 32 с.
13. David Lubin. Dance of the Trillions: Developing Countries and Global Finance. Washington, DC, and London: Brookings Institution Press/Chatham House, 2018, 154 p.
14. Luisa Anderloni, David T. Llewellyn, Reinhard H. Schmidt. Financial innovation in retail and corporate banking. – Edward Elgar Publishing, 2009. – 339 p.

3.2. Інституційна різноманітність в європейській вищій освіті: приклад Словаччини

Розвиток суспільства знань характеризується розширенням меж знань, скороченням їх життєвого циклу і появою нових знань швидкими темпами. Тому навчання все більше стає процесом, що триває впродовж всього життя. Водночас зростає конкуренція між постачальниками послуг вищої освіти, оскільки ринок все більше приватизується. За таких умов якість послуг вищої освіти стає ключовим орієнтиром для постачальників послуг.

Як зазначає Мартін Троу, серед головних трендів розвитку вищої освіти на рубежі тисячоліття – це, по-перше, вплив нових інформаційних технологій на традиційні форми вищої освіти. Це одночасно і найбільш трансформуючий, і найбільш дестабілізуючий фактор розвитку системи вищої освіти, так, як одним з наслідків розвитку ІТ-технологій є зниження рівня конкурентоспроможності та підвищення ризику виживання дослідницьких університетів [1].

Ще одним домінантним трендом розвитку системи вищої освіти є зростаючі витрати на вищу освіту в умовах державного фіскального тиску, а також значне недофінансування системи вищої освіти майже скрізь, але найбільш у країнах Європи. Незважаючи на значне збільшення чисельності, уряди країн Європи чинять опір запровадженню плати за навчання студентів. За деякими винятками, механізми фінансування публічних установ і інституцій все ще нагадують способи, якими центральні уряди підтримували університети 50 років тому. Результатом такої політики у всіх країнах Європи є виражене недофінансування системи вищої освіти, в якій стверджується підвищення продуктивності (що не завжди спостерігається) на тій підставі, що більше учнів отримують освіту за ті ж або менше грошей. Додатковий тиск на освітні бюджети пов'язаний з тим, що у сучасній науці кожне просування знань у даній галузі є більш дорогим. Це є серйозною

проблемою для таких країн, як Великобританія, де фундаментальні дослідження в основному здійснюються в університетах.

Інституційна різноманітність або диференціація є однією з найбільш інтенсивне обговорюваних питань вищої освітньої політики та досліджень. У Європі ці дебати, як правило, зосереджуються на різноманітності інституційних профілів та їх здатності задовольняти різноманітні потреби та суспільні вимоги, які, як правило, пов'язані з розширенням вищої освіти [2, 11, 13], і все більш різноманітними профілями, компетенціями та кваліфікаціями студентів.

Інституційне розмаїття стає більш важливим для політики вищої освіти, оскільки вищі навчальні заклади переходять до центральної стадії політичної та громадської уваги, очікуючи, що вони повинні відповідати широкому спектру вимог, пов'язаних з появою суспільства знань. Розроблені нові ролі та завдання, які виходять далеко за межі традиційних функцій навчання та досліджень. Інновації в бізнесі, трансфер знань і постійний професійний розвиток стають все більш важливими аспектами діяльності вищої освіти, водночас з розширенням доступу для створення більшої кількості кваліфікованих працівників для економіки знань.

Поєднання цих різноманітних потреб призводить, у багатьох випадках, до того, що інституційні ресурси поширюються на широкий спектр місій. Дійсно, таке розповсюдження місії може стати навіть «перевантаженням місії», що може загрожувати інституційній послідовності, цілісності та ефективності [3]. Отже, в конкурентній боротьбі за обмежені ресурси з іншими інституціями, установи (або підрозділи в них) відчувають тиск щодо визначення пріоритетів, а інституційні орієнтації та профілі відображають різноманітність (або однорідність) навколишнього середовища та його впливу.

Ці впливи обумовлені практикою та розвитком самої науки та вимог спеціалізації і диференціації на ринку праці, державним регулюванням та джерелами фінансування і інструментами винагород у системах вищої освіти [4]. Слід зазначити, що інструменти державного регулювання, фі-

нансування та моніторингу якості діють як стимули для поведінки інституцій та їхніх учасників. Однак, неявні цінності та ставлення можуть також впливати на поведінку окремих викладачів, дослідників або інституційних лідерів, і таким чином на загальну інституційну поведінку, а також на національних політиків та їх вибір. Як часто спостерігають дослідники вищої освіти, інституційне розмаїття буде процвітати, лише якщо система регулювання та фінансування, а також цінності, що лежать в основі інституційного розвитку, не сприяють певному профілю або конкретним вимірам інституційної діяльності над іншими. Ці цінності охоплюють академічні цінності та цінності суспільства в цілому.

Така інституційна різноманітність може потребувати допомоги від політики та стимулів, що зазначається багатьма представниками вищої освіти та дослідниками вищої освіти. Тому національні політики, інституційні лідери та менеджери та їх зацікавлені сторони все частіше запитують себе, як сприяти інституційному різноманіттю. Ця проблема стає більш гострою в умовах міжнародної конкуренції, зважаючи на високу вартість міжнародних конкурентних досліджень та функціонування орієнтованих науково-дослідних університетів. Високі витрати, необхідні для підтримки таких університетів, вимагають деякої концентрації ресурсів. Водночас, інші аспекти вищої освіти повинні бути негайно запроваджені, наприклад, необхідність освіти та підготовки кваліфікованих та адаптованих працівників у все більш різноманітних сферах, розвиток навичок та знань вже кваліфікованих працівників, або вплив вищої освіти та наукових досліджень на підвищення інноваційного потенціалу бізнесу. Тобто виникає питання, як національні системи та інститути вищої освіти можуть відповісти на таке розмаїття вимог, одночасно реагуючи на все більш взаємопов'язаний світ, в якому країни, установи та особистості конкурують на міжнародному рівні за ресурси вищої освіти? Які типи стимулів для систем вищої освіти та окремих інституцій забезпечують ці різноманітні потреби та функції? Чи повинні вони сприяти більшій диференціації інституційних про-

філів, з точки зору функціональних акцентів або місій, або спеціалізації предметних областей?

Дослідження на тему інституційного різноманіття в першу чергу орієнтовано на теорії та пов'язано з історичними відомостями про диверсифікацію між інституційними типами, приділяючи недостатньо уваги складності та взаємодії факторів, які стимулюють диверсифікацію або конвергенцію на різних рівнях системи вищої освіти [5-8].

Орієнтуючись на цінності, притаманні різним аспектам різноманітності, в дослідженні, проведеному за підтримки Європейської асоціації університетів, розглядається питання про інституційну різноманітність не тільки на системному рівні, але й на інституційному рівні. Таким чином, інституційне розмаїття розглядається як зовнішнє розмаїття – тобто, різноманітність орієнтації та профілю, що існує між інституціями – і як внутрішнє розмаїття – тобто орієнтація на профіль, що існує між різними компонентами або групами в межах однієї установи. В емпіричних деталях і в рамках міжнародної порівняльної точки зору досліджується складна взаємодія сил, які стимулюють диверсифікацію або конвергенцію на системному і інституційному рівнях. Зокрема, як різні сили, що працюють на різних рівнях, можуть конфліктувати або зміцнювати [9].

До таких драйверів належать:

- нормативно-правова база, включаючи критерії акредитації;
- діапазон основних інструментів фінансування, їх акценти та критерії розподілу;
- вимоги, вподобання та потреби різних груп студентів;
- вимоги та цінності всіх зацікавлених сторін, у тому числі пов'язані з професійними секторами або регіональними розробками;
- міжнародні події, такі як глобалізація окремих секторів наукових дослідницьких ринків;
- зовнішні та внутрішні критерії та стандарти забезпечення якості, що стосуються надання вищої освіти;
- академічні норми та цінності;

- інституційна політика, включаючи внутрішній розподіл ресурсів, вибір академічного персоналу та системи винагород (наприклад, критерії просування) [13].

Наведемо ключові аспекти розвитку та диверсифікації системи вищої освіти на прикладі Словаччини. Національна політика Словаччини чітко вказує на необхідність розширення дослідницького потенціалу викладацького складу ВНЗ і, в більш обмеженій мірі, необхідності сприяння інноваційній діяльності в університетах [10].

Найбільший виклик у диверсифікації академічних кадрів пов'язаний з розширенням їхньої наукової кваліфікації та залученням. Цей пріоритет має регуляторну підтримку (через складні процедури акредитації та рейтингування інституцій, для яких показники досліджень та профілю персоналу є визначальними показниками), а також фінансування через значне збільшення фінансування на основі результатів та збільшення частки досліджень в інституційних грантах. Таким чином, відстежується вертикальна диференціація, в якій деякі інституційні моделі з традиційними сильними напрямками досліджень і більшою кількістю хабілітованих співробітників є більш сприятливими у порівнянні з нещодавно створеними інституціями, функція яких більш орієнтована до навчання.

У таблиці 1 представлені основні наслідки диверсифікації вищої освіти Словаччини [9, 10].

Наведені оцінки диверсифікації або конвергенції інституційних профілів інтерпретуються наступним чином: 0 є нейтральним рахунком і означає, що ні сили зближення, ні сили диверсифікації не мають більшої ваги, тоді як домінування сил конвергенції відображається в балах нижче 0 (порогова оцінка -2) і домінування сил диверсифікації відображається в балах вище 0 (максимум 2). Атрибуція позитивних або негативних балів представляє різні напрямки сил і має розумітися як така, що не має цінності. Візуалізація у вигляді павутинної мережі була обрана для ілюстрації різноманітності та часто суперечливого характеру різних системних впливів [9].

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Таблиця 1

Наслідки диверсифікації або конвергенції вищої освіти Словаччини

Ключові аспекти системи вищої освіти (оцінка)	Ключові наслідки диверсифікації або конвергенції у словацькій вищій освіті
1	2
<p>Нормативно-правова база Швидкість диверсифікації (0,5)</p>	<p>- До 2008 року словацька система ВО була по суті єдиною. У Законі 2002 року була зроблена перша спроба, але не виконана, щоб визначити різні інституційні типи закону, щоб задовольнити різні потреби та більш ефективно розподілити ресурси. У 2008 р. була ратифікована і впроваджена друга спроба визначити категорії, що призвело до детального регуляторного визначення трьох інституційних типів: категорії диференціюються за різними ступенями наукової інтенсивності і професійної орієнтації, створюючи формальну вертикальну диференціацію.</p> <p>- Також існує детальна регламентація вищих навчальних закладів та обмежена автономія з точки зору розробки програми, детальне визначення керівництва університету та кар'єрних структур, що залишає обмежений простір маневру для окремого інституційного розвитку.</p>
<p>Національна політика у сфері вищої освіти Швидкість диверсифікації (1)</p>	<p>- Для того, щоб усунути негативні побічні ефекти швидкого розширення, які погіршили якість і призвели до зближення з моделлю всеохоплюючого університету, уряд вибрав сильне регулювання інституційних типів за результатами досліджень.</p> <p>- Загалом, існує поштовх до підвищення ефективності досліджень у університетах (історично домінують академії науки).</p> <p>- Існує заклик до більш інноваційної орієнтації, але це ще не відображено у багатьох стимулах.</p> <p>- Різноманітність студентів або співробітників не є національною проблемою, за винятком певної уваги до релігійної конфесії в деяких ВНЗ і ромського походження в двох установах.</p> <p>- Гендерна проблема не є суттєвою, незважаючи на високий гендерний дисбаланс.</p>
<p>Інструменти фінансування Швидкість диверсифікації (-0,5)</p>	<p>- У системі фінансування університетів, де обсяг викладання визначає основну частину інституційних коштів, останнім часом робляться спроби збільшити увагу до результатів досліджень:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Через частку конкурентних грантів у дослідженні порівняно з минулим. 2. Через збільшену дослідницьку частину інституційного гранту. 3. Через те, що ВНЗ отримує звання «університет» на основі результатів дослідження, що призведе до збільшення інституційного фінансування. <p>- Порівняно малі або взагалі відсутні стимули для залучення до інновацій (окрім підтримки регіональних зацікавлених сторін).</p> <p>- Можливості нових структурних фондів можуть стати стимулом для регіональної мережі та пошуку регіональної політики розвитку бази знань.</p>

**ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Закінчення табл. 1

1	2
Якість та акредитація Швидкість диверсифікації (-1,5)	<p>- Процедури та критерії акредитації, які слугують для забезпечення мінімальних стандартів, діють як сильний засіб конвергенції, як щодо розробки програм, так і до кар'єрних структур академічного персоналу.</p> <p>- Агентства з акредитації та експерти також будуть відповідати за виконання законодавчо визначених інституційних типів, оскільки вони оцінюють, до якої інституційної категорії потрапляє кожна установа. Таким чином, вони стають агентами диверсифікації, хоча ключовим інструментом є регулювання.</p>
Регіональна політика та впливи Швидкість диверсифікації (1,5)	<p>- Підвищення регіонального різноманіття відбувалося протягом першого десятиліття розширення (90-ті роки), коли нові вузи були створені в більшості регіонів. Тим не менш, спочатку різноманітні профілі ВНЗ, які відповідають регіональним потребам, наблизилися до всеосяжної моделі університету і можуть постраждати в подальші роки з новою загальною увагою до критеріїв дослідницької діяльності в акредитації на звання університету.</p> <p>- Спроби задовольнити регіональні потреби та промисловість відображені у визначенні програм у багатьох регіональних установах.</p>
Цінності зацікавлених сторін Швидкість диверсифікації (1)	<p>- Працездатність і увага до потреб на ринку праці стає основною цінністю. В даний час існує більша потреба у науково-технічних ступенях, яких недостатньо, а також приділяється більша увага до компетентності та міждисциплінарності, отже, прагнення до більшої різноманітності програм.</p>
Академічні цінності Швидкість диверсифікації (-1)	<p>- Існує сильне домінування егалітарних відносин і занепокоєння щодо перерозподілу ресурсів на основі результатів діяльності. Ідея створення переможців і переможених в атрибуції титулу університетського університету явно суперечить основі рівноправних академічних цінностей.</p> <p>- Що стосується функцій вищого навчального закладу, існує традиційне домінування викладання, яке сприймається як основна функція, незважаючи на те, що дослідження стали новим напрямком, пов'язаним з вищим інституційним статусом.</p>
Міжнародні розробки Швидкість диверсифікації (-0,5)	<p>- Значна увага приділяється міжнародному дослідницькому змагання та поганій позиції словацької вищої освіти в цьому відношенні. Політична та інституційна увага до вдосконалення дослідницьких умов в значній мірі була результатом цих міжнародних порівнянь і призвела до того, що вузи відійшли від домінанти викладання. Але, це також призвело до зосередження на дослідженні ефективності ВНЗ проти функціональної диференціації.</p> <p>- Увага до можливого внеску вищих навчальних закладів до інновацій була викликана обговоренням місця словацької вищої освіти та дослідницького середовища в порівнянні з рештою Європи, але ще не призвела до багатьох стимулів політики або конкретних інституційних заходів.</p>

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

На рис. 1 представлена ілюстрація різноманітності ключових сил диверсифікації або конвергенції інституційних профілів для системи вищої освіти Словаччини.

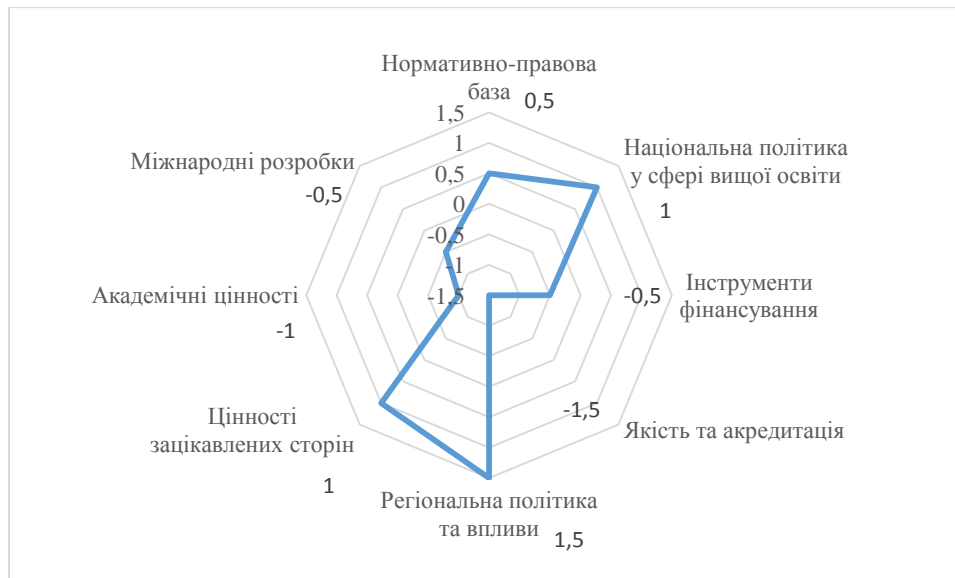

Рис. 1. Діаграма ранжування ключових сил диверсифікації або конвергенції інституційних профілів для системи вищої освіти Словаччини

Джерело: розроблено авторами

Оскільки кожна оцінка відображає сукупну суму декількох сил, вона лише відображає інтерпретацію даних, і, таким чином, обов'язково залишається суб'єктивним судженням. Тим не менш, така агрегація вважається значущою, як спосіб підвищення обізнаності про загальний вплив часто суперечливих факторів, які беруть участь у диверсифікації або конвергенції, і таким чином стимулює дискусію, спрямовану на корегування політики на національному та регіональному рівнях.

Як показав нещодавній огляд EUA (Європейської асоціації університетів) [11, 12] словацької системи вищої освіти та її дослідницького потенціалу, впровадження найкращих умов для розвитку досліджень у університетах, а також послідовне нагородження тих, хто демонструє сили та потенціал досліджень, є однозначно необхідними в системі, яка не має минулого розвиненого дослідницького потенціалу своїх університетів. Однак, незважаючи на те, що новий підхід до вертикальної диференціації сектору

може сприяти підвищенню статусу та орієнтації на дослідження словацькими університетами на першому етапі, можна очікувати посилення дослідницького потенціалу в більш сильних університетах та паралельне ослаблення дослідницького потенціалу в менш розвинених інституціях. Цей ефект може зрости через конкуренцію між викладачами, що ускладнює реалізацію інших аспектів інституційної практики. Такий підхід до диференціації не дає можливості вищим навчальним закладам самоорганізуватися відповідно до власних автономних цілей та оцінок майбутнього потенціалу. Керівництво вищого навчального закладу є глибоко вбудованим у підходи державної політики, і, як показали дослідження, управлінські механізми помітно інтерналізовані у вищих навчальних закладах. Отже, більш автономний процес інституційного профілювання, не є орієнтиром державної вищої освіти в Словаччині в найближчі кілька років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Trow M. Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education / M. Trow // Policies for Higher Education (from the General Report on the Conference on Future Structures of Post-Secondary Education). - Paris: OECD, 1974. – P. 55-101.
2. Trow M. Reflections on the transition from mass to universal higher education / M. Trow // Daedalus 99. – 1970. – № 1. – P.1-42.
3. Scott P. Hierarchy or Diversity? Dilemmas for 21st-century Higher Education. Key note, CHE conference 29-30 April, 2004. Berlin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.che.de/news.php?id=183
4. Clark B. The Higher Education System / B. Clark. – Berkeley and Los Angeles: Univ. Of California Press. 1983.
5. Fairweather J. Diversification or homogenization: how markets and governments combine to shape American higher education / J. Fairweather // Higher Education Policy. – 2000. – vol. 13. – P.79-98.
6. Guri-Rosenblit S., Sebková , Teichler T. Massification and diversity of higher education systems: Interplay of complex dimensions / S. Guri-Rosenblit, T. Sebková // Higher Education Policy. – 2007. – № 20. – P. 373-389.
7. Neave G. Diversity differentiation and the market: the debate we never had but which we ought to have done / G. Neave // Higher Education Policy. – 2000. – vol.13. – P. 7-22.
8. Teichler U. The future of higher education and the future of higher education research / U. Teichler // Tertiary Education and Management. – 2003. - № 9. – P. 171-185.

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

9. Institutional diversity in European higher education. Tensions and challenges for policy makers and institutional leaders [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eua.eu/resources/publications/407:institutional-diversity-in-european-higher-education-tensions-and-challenges-for-policy-makers-and-institutional-leaders.html>
10. Jensen H., Kralj A., McQuillan D., Reichert S. The Slovak Higher Education System and its Research Capacity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/newsletter/Slovakia_SectorEvaluationReport_080208.pdf
11. Higher Education 2020 debate [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dius.gov.uk/higher_education/shape_and_structure/he_debate
12. European Commission/ЕАСЕА/Eurydice, 2018. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/european-higher-education-area-2018-bologna-process-implementation-report_en
13. Widiputera F. Measuring Diversity in Higher Education Institutions: A Review of Literature and Empirical Approaches / F. Widiputera, K. De Witte, W. Grootand, H. M. van den Brink // IAFOR Journal of Education. – 2017. – vol. 5 (issue 1). – P. 47-63.

3.3. Транспорт – третинний сектор розвитку економіки

Транспорт відіграє важливу роль у розвитку економіки будь-якої держави. Саме він забезпечує взаємодію основних компонентів господарства і цілісність всього господарського комплексу. Одночасно транспорт забезпечує здійснення міжнародних економічних і політичних зв'язків.

Взаємовплив і взаємозв'язок між транспортною галуззю і економікою вивчаються досить активно. Ефект інвестування в транспортну інфраструктуру з подальшим економічним зростанням, взаємодія між різними видами транспорту і застосування сучасних логістичних технологій досліджувалися в багатьох наукових роботах. Дослідженням різних аспектів розвитку транспортної галузі займаються такі науковці, як Ю. Є. Пашенко, Д. Прейгер, С. Пирожков, І. Малярчук, М. Лізанець та ін. Зокрема, Ю. Пашенко досліджує особливості розвитку та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України [1]. С. Пирожков, Д. Прейгер, І. Малярчук розглядають питання реалізації транзитного потенціалу України в контексті розширення ЄС [2]. Сирийчик Т., Фургальські А., Клімкевич Ч., Камола М., Дяченко Т., Пугачов М., Філіпенко О. досліджують транспортну політику України та її наближення до норм Європейського Союзу [3].

Разом з тим, існують різні підходи до того, що первинно: економіка (структура і пропорції в даній господарській системі), що впливає на транспорт чи транспортний сектор, що стимулює економіку.

Завдяки діяльності транспортного сектору в будь-якій країні вдається досягти забезпечення максимальної зайнятості населення, раціонального використання всіх видів ресурсів, переміщення виробленої продукції і надходження необхідних імпорتنих товарів. Рівень і якість розвитку транспортної системи багато в чому визначає успішність і рівень розвитку країни.

Враховуючи існування різних видів господарської діяльності виробничої та невиробничої сфер, теорія секторів (теорія структурних змін) була розроблена британськими економістами Аланом Фішером та Коліном Кла-

рком, а також французьким економістом і соціологом Жаном Фурастьє в 30-40-і рр. ХХ століття [6].

Вчені стали вперше розділяти економіку на три сектори:

1. Основною метою первинного сектора є видобуток сировини. В першу чергу сюди відноситься сільське господарство та видобувна промисловість (рибна, гірська, лісова, видобуток природної сировини)

2. До вторинного сектора належать обробна промисловість і будівництво.

3. До третинного сектору відноситься сфера послуг, в яку входить транспорт, охорона здоров'я, зв'язок, туризм, інформаційні послуги, наукова діяльність та освіта.

Якщо слідувати теорії Фішера-Кларка, то суспільство розвивається з первинного сектора до вторинного, а потім плавно переходить до третинного сектору економіки. У розвинених країнах домінуючим є саме третинний сектор, так як зі збільшенням доходів населення зростає попит на галузі сфери послуг [5].

Сфера послуг займає домінуюче становище серед основних напрямків розвитку сучасної економіки. Це відноситься не тільки до країн з розвиненою ринковою економікою, а й до держав з економікою перехідного типу, які лише недавно стали на шлях ринкових реформ.

Третинний сектор економіки включає різні галузі (рис. 1), які допомагають поліпшити продуктивність і ефективність виробництва. Підсумковим результатом цієї галузі стає не готовий продукт, а надання послуг. Послуги можуть надаватися не тільки підприємствам, але і фізичним особам – кінцевим споживачам. Сюди входить транспортні послуги, як транспортування загалом, так і постачання товару від постачальника до замовника.

Важливість сектора транспорту незрівнянно вище його вельми скромного внеску в економічну статистику, оскільки інфраструктура цього сектора обслуговує всі інші галузі економіки та домашні господарства. Транс-

порт – це скоріше послуга, ніж виробництво, і цей сектор зростає швидше, ніж промислові галузі у всіх сучасних економіках світу.

Рис. 1. Третинний сектор економіки

Транспортні послуги – це сфера здійснення перевезень пасажирів, багажу, технічного обслуговування, допоміжних та інших видів робіт (послуг), пов'язаних із перевезеннями, що дає змогу запропонувати види транспортних послуг: за видом споживача, за характером діяльності та за ознакою взаємозв'язку (рис. 2).

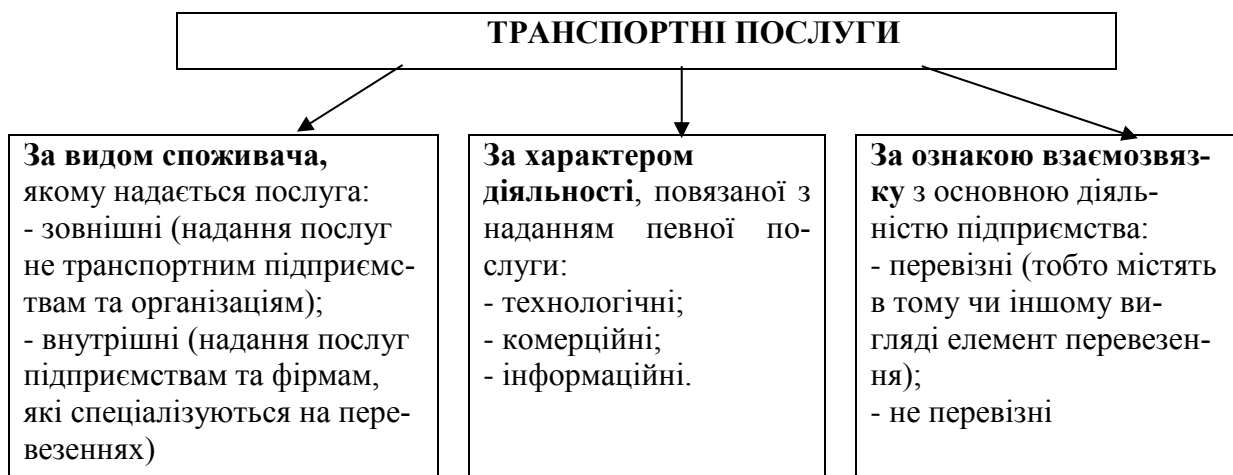

Рис. 2. Транспортні послуги

Транспортні послуги (переміщення вантажів і пасажирів) виступають на ринку як товар в тому випадку, якщо вони (послуги) є об'єктом ку-

півлі-продажу. В узагальненому розумінні послуга являє собою якусь дію, яка приносить користь споживачу. За визначенням американського фахівця з маркетингу Ф. Котлера [9], послуга – це будь-який захід, яку одна сторона може запропонувати іншій.

Як елементи ринку транспортних послуг виступають продавці послуг (в особі виробників і посередників); клієнти; держава (організаційно-економічний механізм регулювання галузі); механізм самоорганізації (саморегулювання).

Визначальним елементом транспортного ринку є клієнт, який диктує транспортному підприємству умови транспортного обслуговування. Найголовніші критерії, які визначають поведінку споживача послуг перевезення це: швидкість доставки; якість, комфортність та мобільність перевезень; цінова політика; географія обслуговування; наявність спеціалізованого рухомого складу.

В цілому транспортні послуги можна класифікувати за основними ознаками (табл. 1.).

Клієнтів можна розділити по типу споживання транспортних послуг: для особистого користування (індивідуальні клієнти); для виробничого споживання (організації і підприємства). Під впливом ринкової структури (умов ринку) складається кон'юнктура транспортних послуг – співвідношення (у деяких випадках рівновага) попиту і пропозиції на транспортні послуги на певний момент часу на деякій території, що задає рівень цін і формує рівень витрат виробників послуг. Це вплив взаємопов'язаний, тобто і ринкова структура динамічно пристосовується до мінливої кон'юнктури. Значна номенклатура вантажів для перевезення, специфічні властивості і характеристики послуг, умови діяльності вантажоодержувача і відправника – все це вимагає виділити особливості та оцінити потреби кожного сегмента (групи клієнтів) [8].

У транспортному обслуговуванні значне місце належить вивченню попиту на послуги і створення (формування) попиту, оскільки від якості

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

цієї роботи в кінцевому підсумку залежать ефективність і стабільність функціонування транспортних підприємств та економіки в цілому.

Таблиця 1

Класифікація транспортних послуг

За характером використання транспортних засобів	- автомобільний (індивідуальний); - автобусний; - авіаційний (рейсовий і чартерний); - залізничний; - теплохідний (морський, річковий, круїзний).
За видом споживача, якому надається послуга	- зовнішні (надання послуг не транспортним підприємствам та організаціям); - внутрішні (надання послуг підприємствам та фірмам, які спеціалізуються на перевезеннях).
За характером організації	- регламентована (планова); - самодіяльна: організована, неорганізована.
За сезонністю	- цілорічний; - сезонний.
За тривалістю	- вихідного дня; - багатоденний (довготривалий).
За територіальною ознакою	- приміська (місцева); - внутрірайонна (загальнодержавна); - міжнародна.
За схемою маршруту	- лінійний; - радіальний; - кільцевий; - комбінований.
За видом транспорту	- власність фірми; - орендований; - громадський; - приватний.
За способом пересування	- авіаційний; - автобусний; - залізничний; - водний; - комбінований.

У більшості високорозвинених країн (США, Німеччини, Японії) завдання формування транспортної галузі вирішувалися на основі довгострокових державних програм, що встановлювали показники розвитку транспортної мережі та відповідні обсяги фінансового забезпечення. Так, за оцінками фахівців, за останні 100 років найбільший вплив на економіку США і спосіб життя американців надала програма створення федеральної

системи швидкісних автомагістралей (Interstate Highway System). Будівництво системи швидкісних доріг призвело до збільшення ділової активності США, зростання ефективності праці і обсягів інвестицій, призвело до створення нових робочих місць і знизило рівень аварійності [7].

Державою з найрозвиненішим третинним сектором є США. Це означає, що протягом року вартість наданих послуг була вище, ніж в інших країнах. На другому місці знаходяться країни Євросоюзу [10]. Третинний сектор економіки України, на жаль, не входить в першу десятку країн. В цьому секторі зайнято 58% економічно-активного населення країни. Проте завдяки своєму економіко-географічному положенню Україна має потужний транзитний потенціал. Це означає, що вона може надавати послуги транспортування для провезення транзитних вантажів і пасажирів через свою територію. Отже, особливого значення набуває проходження через Україну міжнародних транспортних коридорів (МТК).

До першочергових заходів країн ЄС та України в галузі транспортної політики відносяться формування транс'європейської транспортної інфраструктури та інтеграція «новачків» Євросоюзу в загальну транспортну мережу. Для цього передбачені суттєві обсяги фінансування країнами ЄС пріоритетних проектів розвитку транс'європейської автодорожньої мережі, необхідних для підвищення пропускної здатності доріг.

Вигідне географічне розташування України обумовлює проходження її територією чотирьох Пан'європейських транспортних коридорів (табл. 2), шести коридорів Організації співробітництва залізниць та транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія.

В рамках проекту транснаціонального транспортного коридору Go Highway планується з'єднати українські чорноморські порти Миколаїв і Одеса з польським Гданськом на Балтійському морі. За інформацією Міністерства інфраструктури України, загальна довжина транспортного шляху становитиме 1746 кілометрів, з яких 658 пролягають у Польщі, а 1088 пролягатиме в Україні. Реалізація проекту дозволить прискорити і здешевити перевезення вантажів від Балтійського до Чорного моря. Загальна вартість

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

проекту 1 мільярд євро. Проект підтримується Світовим банком (підтримав підготовку техніко-економічного обґрунтування). На реалізацію проекту передбачено кошти в державному бюджеті України [4]. Також організовані поромні перевезення, що сполучають Україну із Грузією (Чорноморськ – Поті та Чорноморськ – Батумі), Туреччиною (Чорноморськ – Хайдарпаша) [12].

Таблиця 2

Міжнародні транспортні коридори України

Транспортні коридори	Маршрут	Країни учасниці	Протяжність
1. Пан-європейський транспортний коридор №3	Берлін (Дрезден) – Вроцлав – Львів – Київ	Німеччина, Польща, Україна	1640 км зокрема через Україну: залізниця – 694 км, автошляхи – 611,7 км
2. Пан-європейський транспортний коридор №5	Трієст – Любляна – Будапешт – Братислава – Ужгород – Львів	Італія, Словенія, Угорщина, Словаччина, Україна	1595 км через Україну: залізниця – 266 км, автошляхи – 338,7 км
3. Пан-європейський транспортний коридор №7	Дунайський (водний)	Австрія, Угорщина, Болгарія, Румунія, Молдова, Україна	1600 км через Україну – 70 км.
4. Пан-європейський транспортний коридор №9	Гельсінкі – Санкт-Петербург – Вітебськ – Київ (відгалуження на Москву) – Одеса (відгалуження на Кишинів) – Пловдів – Бухарест – Александруполіс.	Фінляндія, Росія, Україна, Білорусь, Молдова, Румунія, Греція	3400 км через Україну: залізниця – 1496 км, автошляхи – 996,1 км.

Україна бере участь у програмі міжнародного співробітництва ТРАСЕКА (від англ. Transport Corridor Europe – Caucasus – Asia), що передбачає розвиток МТК Європа – Кавказ – Азія. Він забезпечить сполучення Західної Європи через Чорне море, Кавказ і Каспійське море із Центральною Азією [11].

В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що транспорт безумовно відноситься до числа пріоритетних галузей народного господарства і є одним із значущих чинників економічного розвитку країни. Варто зазначити, що транспорт виконує різні функції у підсистемах

світового господарства при реалізації зовнішньоторгових зв'язків. Тому всі види транспорту та усі ланки транспортного процесу в їх взаємодії на національному, міжнародному, міжконтинентальному та глобальному рівнях складають світову транспортну систему. На оцінку роботи транспорту впливають багато показників. Наприклад, пропускна здатність, провізна здатність, склад і вантажопідйомність. Безумовно, важливо володіти інформацією про доступність транспортних шляхів, складнощі пересування та інші проблеми, які впливають на роботу транспорту.

Вступ України до міжнародних транспортних організацій і структур, ратифікація ряду міжнародних угод, конвенцій та інших документів з питань транспортних систем і перевезень стали першими кроками, з яких має починатись інтеграція українського транспортно-дорожнього комплексу в міжнародну транспортну систему. Зволікання з прийняттям відповідної нормативно-правової бази та організацією на світовому рівні сучасної логістичної інфраструктури може обернутися для державного бюджету великими фінансовими втратами. Крім того, міжнародна практика показує, що неадекватний розвиток транспортних систем на національному рівні призводить до невиправдано завищених витрат в сфері виробництва і надання послуг, стримування розвитку практично всіх галузей господарської діяльності, обмеження соціальних гарантій громадян. Раціональне використання транзитно-транспортних можливостей стимулює прискорений розвиток пов'язаних галузей і сфер економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пащенко Ю. Є. Розвиток та розміщення транспортно-дорожнього комплексу України: Монографія / За ред. С. І. Дорогунцова.– К.: Наук. світ, 2003.– 467 с.
2. Пирожков С., Прейгер Д., Малярчук І. Проблеми реалізації транзитного потенціалу України в контексті розширення ЄС і формування ЄЄП // Економіка України.– 2005.– № 3.– С. 4–19.
3. Сирийчик Т., Фургальські А., Клімкевич Ч., Камола М., Дяченко Т., Пугачов М., Філіпенко О. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу / За редакцією Марчіна Свенціцкі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2015. – 102 с.

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

4. Центр транспортних стратегій [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cfts.org.ua>
5. Clark C. The Conditions of Economic Progress. - London : Macmillan, 1940.
6. Fisher A.G.B. Production, primary, secondary and tertiary. — Economic Record 15.1. – 1939. - С. 24-38.
7. Interstate Highway System [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.fhwa.dot.gov/programadmin/interstate.cfm>.
8. Khadaroo J. Transport infrastructure and to Research / J Khadaroo ,B. Seetanah. – 2007. – N 34 (4). – P.1021-1032
9. Kotler, Philip. Marketing management/Philip Kotler, Kevin Lane Keller. — 14th ed. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://trove.nla.gov.au/work/4070618?q&sort=holdings+desc&_=1561540808624&versionId=209696922
10. Stopher P. Transport survey methods: keeping up with a changing world / Stopher, P R P Lee-Gosselin, M Zmud, J and Madre, J-L / Emerald. – 2009. –P. 361-391
11. Traseca [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.traseca.org/ru/strany/ukraina/transport-i-svjaz/>
12. Ukrferry [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrferry.com>

3.4. Розвиток концепції циркулярної економіки в Китаї

Швидкий розвиток Китаю протягом останніх чотирьох десятиліть підживлювався інтенсивним використанням ресурсів, що, як наслідок, завдало великих втрат навколишньому середовищу та призвело до виснаження природних ресурсів країни. Проте, розвиток циркулярної економіки було запроваджено китайським урядом вже у своєму 11-му п'ятирічному плані, і з того часу уряд постійно презентував політику для підвищення стійкості економіки. Перехід економіки в останні роки також був обумовлений технологічними проривами, які дозволили компаніям подолати бар'єри, які раніше обмежували використання та поширення бізнес-моделей, пов'язаних з економікою замкненого циклу.

Циркулярна економіка – модель економічного розвитку, основою якої є раціональне використання ресурсів та їхнє відновлення. Ця концепція базується на трьох принципах «3R»: скорочення споживання, повторне використання та переробка (reduce, reuse, recycle) [8]. Економіка замкненого циклу створює можливості для сталого розвитку держав та формування конкурентоспроможності. Перевагами цієї моделі економічного розвитку є: інноваційні та ресурсоефективні способи виробництва та споживання; захист підприємств від дефіциту ресурсів та нестабільних цін; оптимальна утилізація відходів; економія енергії внаслідок замкненого виробничого циклу; зменшення негативного впливу на довкілля.

Саме тому ця концепція стала пріоритетом у довгостроковому стратегічному плануванні для постіндустріальних та індустріальних країн, зокрема, країн Європейського Союзу, США, Японії, Південної Кореї та КНР.

Початок політики економічних реформ та відкритості у 1978 році сприяв швидкому економічному зростанню КНР. Разом з тим, прискорена індустріалізація спричинила негативний вплив на довкілля. Згідно зі світовою базою даних Numbeo, КНР належить до топ-10 країн за індексом забрудненого повітря – 7 позиція після М'янми, Монголії, Афганістану, Бангладеш, В'єтнаму та Єгипту. Майже 47% ВВП Китаю створюється у про-

мисловому секторі, а за обсягами виробництва та споживання енергії він посідає 1 місце в світі, відповідно 2 538 та 3 123 млн. т. н. е. у 2016 році.

Недавня політика центрального уряду спрямована на тестування рішень у визначених галузях, а також промислових парках. Інші реформи включають фіскальні субсидії, такі як кошти для переробки відходів та електронні продукти для компаній, які використовують переробку. Кошти на цю схему надаються виробниками, як частина розширеної відповідальності виробника. Найбільш амбіційним з представлених пілотних проєктів для рішень кругової економіки є Xiongan, нове місто, яке було побудовано за 100 кілометрів на південний захід від Пекіна, в провінції Хебей у 2017 році [3, 11]. Це нове місто покликане слугувати рольовою моделлю для сталого розвитку шляхом впровадження кругової економіки у великих масштабах. Плани створення великого стійкого міста є дуже амбітними і вимагають численних технічних рішень, які ще не були реалізовані в Китаї.

Незважаючи на хороші наміри урядових зусиль, короткострокове зростання все ще є найвищим у країні, а економічний прогрес часто дорівнює збільшеному кількісному випуску продукції з невеликою турботою про виснаження життєво важливих ресурсів та шкідливих екосистем [5]. Пошук узгодженої політики, яка може бути реалізована на національному рівні, є важким під час розгляду великої фрагментації економічної політики та практики в країні, де існують відмінності не тільки між провінціями, але і між ними [2]. Політика, що підтримується центральною владою, в багатьох сферах ще має відбутися в законодавстві і часто є керівними принципами, які досі не надають реального впливу на економіку в цілому.

Завдяки володінню та використанню технологій та бізнес-моделей, які поєднують економічне зростання з практикою, яка є екологічно стійкою, багато іноземних компаній мають хороші можливості для пошуку бізнес-можливостей на китайському ринку. Компанії також можуть позитивно вплинути на стійкість китайської промисловості, що вже було досягнуто кількома зарубіжними компаніями, оскільки вони змогли змінити свої

ціннісні ланцюги, сприяючи круговим рішенням на всіх етапах ланцюга створення вартості. Використання цифрового розвитку в Китаї, а також партнерство з компаніями, що мають додаткові компетенції, дозволить іноземним компаніям взяти участь у безлічі бізнес-можливостей, що надаються на китайському ринку.

У тринадцятому п'ятирічному плані Китаю уряд представляє п'ять напрямків, пов'язаних із сталим розвитком, і робить економіку Китаю більш циркулярною [1]:

1. Вектор щодо збереження енергії в масштабах суспільства

- Реалізувати план досягнення та перевищення міжнародних стандартів енергоефективності з акцентом на шість основних енергоємних галузей – електроенергію, залізо і сталь, будівельні матеріали, хімічну промисловість, нафтову та нафтохімічну промисловість, а також промисловість кольорових металів.

- Підтримати демонстрацію комплексних зусиль з підвищення енергоефективності 500 основних споживачів енергії.

2. Вектор щодо збереження води

- Запровадити підхід DMA та модернізувати водопровідні труби для зменшення витоків у 100 містах.

- Сприяти модернізації водозберігаючого обладнання в індустріальних парках і п'яти основних водоспоживчих галузях – теплової, текстильної, паперової, нафтохімічної та хімічної промисловості.

- Запуск демонстраційних проектів з опріснення морської води для задоволення попиту на воду на островах.

3. Економічно інтенсивне використання земель, призначених для будівельних цілей

- Вдосконалити методики інспекції та оцінки економічного та інтенсивного використання земель, призначених для будівництва.

- Створити національну базу даних таких оцінок для земель, призначених для будівельних цілей у містах, зонах розвитку, вищих навчальних закладах, містах і селах.

- Сприяти застосуванню техніки для збереження землі та способів її розвитку.

4. Демонстраційні зони для зеленої промисловості

- Заохочувати інновації у видобувних технологіях та способах управління.

- Керувати трансформацією та модернізацією традиційних гірничодобувних галузей.

- Вибрати 50 ключових районів видобутку в регіонах з багатими мінеральними ресурсами та потужним потенціалом для управління та інновацій для розвитку демонстраційних зон гірничодобувної промисловості.

5. Циркулярний розвиток

- Працювати над тим, щоб 75% національних індустріальних парків та 50% промислових парків на рівні провінцій були модернізовані з метою сприяння циркулярним операціям.

- Побудувати 50 промислових центрів, які комплексно використовують промислові відходи.

- Організувати будівництво демонстраційних центрів утилізації ресурсів у 100 містах на рівні префектури або вище.

- Створити платформи для утилізації міських відходів, управління ресурсами в промислових парках і торгівлю відходами [4, 6].

Ці сфери вважаються ключовими для зменшення впливу промисловості Китаю на навколишнє середовище та кращого використання стратегічних ресурсів.

Під час трансформації своєї економіки у циркулярну, КНР стикнулася з рядом бар'єрів, які стояли на її шляху переходу.

Впроваджуючи більш сувору екологічну політику, центральний уряд Китаю має намір зменшити вплив на навколишнє середовище та підвищити стійкість економіки країни. Проте лише політика та закони не призводять автоматично до покращення середовища. Це також не означає, що бізнес-можливості для компаній, що постачають відповідні технології, є численними, або що компанії, які використовують бізнес-моделі кругової

економіки та ланцюжки вартості, будуть процвітати. Скоріше, можливості для споживачів, компаній та урядів використовувати стійкі технічні рішення та бізнес-моделі кругової економіки залежать від низки факторів та бар'єрів. Розвиток, спрямований на кругову економіку, не зумовлений передусім політичними змінами або стимулами, представленими урядом, а скоріше комбінацією бізнес-можливостей, що надаються клієнтськими перевагами, економічної життєздатності цих рішень, наявних технологій та інфраструктури, а також політики.

Основними бар'єрами на шляху впровадження бізнес-моделей циркулярної економіки та стійких технологій: уподобання споживачів; економічна життєздатність; політика та регулювання; технології та інфраструктура [7].

Уподобання споживачів. Можливості використання кругових рішень на ринку значною мірою залежать від вимог клієнтів та суспільного прийняття цих рішень. У Китаї часто все ще залишається відсутність прийнятності для повторно використовуваних або перероблених продуктів серед споживачів, які часто мають сильні уподобання щодо нових продуктів, виготовлених первинними матеріалами. Проте, прийняття повторно використовуваних продуктів або продуктів, що містять вторинні матеріали, зростає. У цьому відношенні існують великі відмінності між поколіннями, а також між частинами країни. Молоді заможні клієнти, які проживають у містах першого рівня, мають більшу прийнятність повторно використовуваних і перероблених рішень, і вони часто демонструють більш альтруїстичні цінності з більшою увагою на те, як їхні покупки впливають не тільки на них, але й суспільство. Для цих клієнтів стійкість є точкою продажу. Проте необхідні більші маркетингові зусилля для того, щоб змінити сприйняття споживачів відносно вторинної сировини в Китаї. Маючи на увазі це, може здатися, що китайці в більшій мірі прагнуть, ніж європейці, використовувати продукти та послуги, які поділяють інші (Nielsen, 2014), що сприяло зростанню обміну послугами в країні (Bloomberg, 2017) .

У галузях B2B все ще зосереджується на фізичному продукті в Китаї, з обмеженим розумінням аспектів обслуговування, а також оцінок життєвого циклу, хоча усвідомлення важливості останнього зростає в сегментах преміум-класу.

Політика та регулювання. Незважаючи на наміри уряду щодо поліпшення політики, ще існує низка політик, які обмежують перехід до циркуляційної економіки. Наприклад, однією проблемою для компаній в Китаї є те, що вторинні матеріали часто вважаються відходами, а не ресурсом, тим самим обмежуючи їх використання, а також імпорт. Це обмежує компанії при пошуку ресурсів, які використовуються належним чином. Причина обмежувальної позиції країни є багаторівневою і частково мотивована обмеженими механізмами контролю, які існують для відстеження матеріалу. Етикетки часто забуваються або навмисно залишаються поза увагою. Оскільки імпортний вторинний матеріал також підпорядковується таким самим строгим стандартам і з високими тарифами, що застосовуються до їх імпорту, використання кількох видів вторинних матеріалів у виробничих процесах в Китаї економічно неможливо. Відсутність систем контролю також перешкоджає повторному використанню продукції з метою, яка має менш жорсткі вимоги до якості. Наприклад, сталь, яка використовувалася в будівлях, могла бути повторно використана в секторах з низькими вимогами. Інший приклад: пластмаси, які використовують небезпечні інгредієнти, надсилаються до сміттєспалювальних заводів, а не повторно використовуються в подібних нових продуктах, які замість них створюються з первинної пластмаси та суміші тих самих небезпечних інгредієнтів [8]. Отже, неадекватні системи контролю для відстеження перешкоджають компаніям повторно використовувати матеріал або продукти, які більш ніж добре відповідають вимогам нового продукту.

Технологічні прориви з підвищенням рівня цифрової глобалізації в секторі нададуть багато можливостей для поліпшення. Наприклад, підвищена простежуваність продуктів і речовин, які вони містять, може поліпшити знання про те, як їх переробляти або повторно використовувати. Ди-

гіталізація також дає можливість перетворити сировину на щось, що пов'язане з виробником, де відповідальність чи можливість піклуватися про ресурс, дозволяючи, наприклад, орендувати метали або пластмаси як послугу, забезпечуючи при цьому виробників матеріалами, які будуть використовуватися в відновлення. Застосування таких технічних рішень залежить від політик, які або дозволяють, або заважають їх використанню.

Інший конкретний приклад того, де зміни в політиці можуть мати дуже позитивні наслідки, є в області мінералів рідкісних земель. Оскільки ці мінерали часто є цінними і їх видобуток має дуже негативний вплив на навколишнє середовище, зміни політики, які можуть підвищити рівень утилізації мінералів, буде дуже корисним. Технологія ще не готова ефективно переробляти ці корисні копалини, а відправляються в інсинератори. Політика, яка дозволить компаніям відкладати корисні копалини на майбутнє, може мати дуже позитивний вплив, оскільки більша частка корисних копалин може бути перероблена з новими технологіями [10].

Економічна життєздатність. Прогрес був досягнутий у підвищенні ефективності раціональних рішень у багатьох сферах. Проте, стабільним рішенням часто бракує економічної життєздатності, щоб конкурувати з більш ресурсомісткими альтернативами або з тими, які використовують нестійкі вихідні матеріали. Це справедливо не тільки для місцевих органів влади, які здійснюють одноразові фінансові інвестиції в інфраструктурні розробки, такі як технологія очищення стічних вод і установок для спалювання відходів. Це також стосується компаній, які намагаються підвищити стійкість своїх операцій. Наприклад, у текстильній промисловості все ще існують деякі технічні проблеми, які необхідно вирішити до того, як переробка тканин може бути економічно виправданою альтернативою використанню первинних волокон. Причина цього полягає в тому, що відокремлення змішаних тканин у великих масштабах є дуже складним, де механічне утилізація розбиває волокна, і вони стануть коротшими за звичайні волокна [12]. Проблемою в Китаї, зокрема, є те, що багато китайських компаній в даний час не мають розуміння переваг використання перероблених

та повторно використовуваних ресурсів з точки зору витрат. Проте, коли стають очевидними економічні вигоди, китайські компанії часто є дуже спритними в налаштуванні своїх процесів.

Технології та інфраструктура. Наявні технології та інфраструктура можуть служити основними перешкодами у розвитку більш кругової економіки в Китаї. Наприклад, інфраструктура для утилізації сильно гальмує ефективне використання ресурсів у країні. Сьогодні більшу частину утилізації здійснюють поглиначі без доступу до адекватних технологій. Це робить компаніям дуже важким доступ до джерела високоякісних вторинних ресурсів [9].

Великі компанії, які домінують у своїх галузях, іноді можуть змінити інфраструктуру у своїх секторах, щоб краще задовольнити свої вимоги до сталого розвитку, однак вони все ще залежать від державної політики та керівних принципів. Менші компанії не мають однакових можливостей змінити свої умови. У той же час, технічні прориви демонструють велику обіцянку у поліпшенні загальної ситуації у багатьох частинах ланцюга створення вартості, починаючи з матеріалу пошуку до зміни поведінки кінцевих споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. 13th Five-Year Plan of the People's Republic of China
2. A review of the circular economy and its implementation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://entreprenorskapsforum.se/wp-content/uploads/2015/12/Circular Economy_webb.pdf](https://entreprenorskapsforum.se/wp-content/uploads/2015/12/Circular_Economy_webb.pdf)
3. Bloomberg. 2017. China Is the Future of the Sharing Economy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-05-18/china-could-be-the-future-of-the-sharing-economy-j2uyrh27>. Retrieved 07-07-2017
4. Business Insider. 2017. China, once the world's biggest polluter, is now the world's largest backer of green energy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businessinsider.com/china-green-energy-plan-2017-5>. Retrieved 07-07-2017
5. China Daily. 2016. China rolls out rules to evaluate local government green efforts. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chinadaily.com.cn/china/2016-12/22/content_27749416.htm. Retrieved 10-07-2017

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

6. China Daily. 2017. Xiongan New Area a torchbearer of reform. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017-04/12/content_28885853.htm. Retrieved 10-07-2017
7. Developing the circular economy in China: Challenges and opportunities for achieving 'leapfrog development' Yong Geng and Brent Doberstein/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/249060904_Developing_the_circular_economy_in_China_Challenges_and_opportunities_for_achieving_leapfrog_development
8. Feng, Z. Yan, N. 2006. Putting a circular economy into practice in China. *Sustain Sci* (2007) 2:95–101
9. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology* 15 (2008) 231–239
10. Magazine Business Sweden. Business opportunities in China/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.business-sweden.se/contentassets/c5d6f8e5acc041aca5f7187920559930/circular-economy-in-china.-report-v.1.0_final.pdf
11. Ministry of Environmental Protection The People's Republic of China. 2017. Green concepts must define every aspect of Xiongan. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://english.sepa.gov.cn/News_service/media_news/201706/t20170602_415200.shtml
12. National Geographic. 2017. China's Surprising Solutions to Clear Killer Air. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.nationalgeographic.com/2017/05/china-air-pollutionsolutions-environment-tangshan/>
13. The Economist. 2013. Desperate measures. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/news/leaders/21587789-desperate-measures>

3.5. Витрати домогосподарств України: особливості та тенденції

Домогосподарства є важливими суб'єктами ринкових відносин національної економіки. Функціонування домогосподарств супроводжується формуванням доходів та здійсненням витрат, що є фінансовою базою для розвитку будь-якого економічного суб'єкта. Домогосподарство як економічний суб'єкт вступає в фінансові відносини у процесі формування доходів та здійснення витрат, необхідних для досягнення ними різноманітних економічних цілей. Основною метою домогосподарств є використання доходів для задоволення потреб їх членів [1, с. 61]. Кошти домогосподарств витрачаються у процесі виконання економічних функцій, зокрема споживчої функції, оскільки члени домогосподарств є основними споживачами товарів і послуг, які вироблені в економіці.

В економічній літературі існує чимало досліджень, присвячених витратам домогосподарств. Думки вчених щодо суті витрат домашніх господарств є неоднозначними. Так, в Економічному енциклопедичному словнику за редакцією С.В. Мочерного наведено таке визначення: витрати домогосподарств – це сума усіх грошових коштів і благ матеріального стану, котрі витрачені в ході виконання домогосподарствами своїх економічних функцій, в результаті чого між домогосподарствами, з одного боку, та відповідними гілками влади, фінансово-кредитними установами та іншими суб'єктами, з іншого боку, утворюються відносини приватного та неприватного характеру на різних етапах сфери суспільного відтворення [2, с. 412].

На думку Т.О. Кізими, витрати домашнього господарства представляють собою фактичні грошові витрати домогосподарства для забезпечення його життєдіяльності та розвитку [3, с. 246]. З таким трактуванням витрат домогосподарств не погоджуються Воробйов Ю.М. та Ворошило В.В., оскільки вважають, що витрати домашніх господарств не обмежуються тільки витратами на поточне споживання [4, с. 41].

Більш повним є трактування витрат домашніх господарств подане у підручнику «Фінанси» за редакцією Юрія С.І. та Федосова В.М.: сукуп-

ність платежів, що здійснюють домогосподарства для забезпечення їх життєдіяльності і включають витрати на придбання товарів та оплату послуг, інвестиційні витрати, податки [5, с. 355]. Як бачимо, дане визначення є досить повним і містить узагальнений перелік напрямів витрат домогосподарств. Такий підхід до трактування витрат є виправданим, оскільки у процесі дослідження вчені переважно класифікують їх за цільовим спрямуванням. Разом з тим, заслуговують на увагу інші підходи до групування витрат (табл. 1).

Комплексність підходу до класифікації витрат домогосподарств притаманний професору Т.О. Кізімі: учена розглядає їх за п'ятьма класифікаційними ознаками (за цільовим призначенням, за ступенем необхідності, за ступенем регулярності, за періодичністю, за напрямом використання).

На практиці обсяг та структура витрат домогосподарств є важливими індикаторами рівня добробуту, тому дослідження їх динаміки набуває особливого значення при розробці та реалізації державних програм, спрямованих на підвищення життєвого рівня різних соціально-економічних груп населення.

Державна служба статистики України оприлюднює інформацію про сукупні витрати домогосподарств у розрахунку за місяць на одне домогосподарство (табл. 2).

У 2010–2017 рр. середньомісячні сукупні витрати домогосподарств стабільно зростали: від 3073,3 грн. у 2016 р. до 7139,0 грн. у 2017 р. (табл. 2). Однак, зростання показника середньомісячних витрат домогосподарств зумовлено значним зростанням вартості товарів і послуг, що супроводжувалось знеціненням національної валюти.

У структурі сукупних витрат вітчизняних домогосподарств понад 90% займають споживчі витрати, пов'язані із придбанням продуктів харчування, тютюнових та алкогольних виробів, непродовольчих товарів, оплатою різноманітних послуг. Неспоживчі витрати домогосподарств ста-

**ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

новили менше 10% сукупних витрат причому їх частка упродовж 2010–2017 рр. стабільно знижувалася (див. табл. 2). Неспоживчі витрати спрямовують на допомогу родичам, придбання нерухомості, капітальний ремонт, будівництво, придбання цінних паперів, валюти, заощадження, сплату аліментів, податків, повернення боргів.

Таблиця 1

Систематизація поглядів вчених на класифікацію витрат домогосподарств

Автор	Класифікаційна ознака	Групування витрат
Нестерова В. В., Желтова Н. С. [6, с. 399]	за цільовим спрямуванням	споживчі витрати обов'язкові платежі, добровільні внески грошові накопичення і заощадження
Фетісов В. Д. [7, с. 297]	за цільовим спрямуванням	витрати на особисте споживання соціально обов'язкові (примусові) витрати інвестиційні витрати
Воробйов Ю.М. Ворошило В.В. [4, с. 42]	за напрямом використання	витрати на задоволення духовних потреб витрати на задоволенні матеріальних потреб
	за розміром	великі (понад 5000 грн) середні (від 1000 до 5000 грн) малі (до 1000 грн)
	за джерелом	витрати з власних коштів (внутрішні); витрати з кредитних коштів (зовнішні)
	за ступенем передбачення	передбачені; непередбачені
	за потреби здійснення	обов'язкові (податки, збори, штрафи, пені і т.п.); необов'язкові
Кізіма Т.О. [3, с. 245]	за цільовим призначенням	споживчі; інвестиційні; сплата податків і обов'язкових платежів; інші
	за ступенем необхідності	першочергові; бажані
	за ступенем регулярності	регулярні; разові
	за періодичністю	короткострокові; середньострокові; довгострокові
	за напрямом	споживчі потреби неспоживчі потреби формування заощаджень

Примітка. Складено та узагальнено авторами

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Таблиця 2

Динаміка і структура сукупних витрат домогосподарств України
у 2010–2017 рр., (в середньому на одне домогосподарство за місяць) [9]

Показники		2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Сукупні витрати	грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,0
	питома вага, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Споживчі витрати	грн.	2762,9	3115,7	3261,6	3445,9	3708,8	4600,4	5331,4	6632,1
	питома вага, %	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9
Неспоживчі витрати	грн.	310,4	342,3	330,5	374,4	340,1	351,6	389,0	506,9
	питома вага, %	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1

У результаті оцінки структури споживчих витрат вітчизняних домогосподарств виявлено переважне витрачання коштів на задоволення фізіологічних потреб (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка та структура споживчих сукупних витрат домогосподарств
України у 2010–2017 рр., % [9]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Споживчі витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9

Близько половини всіх витрат наші співвітчизники спрямовували на придбання продуктів харчування та безалкогольних напоїв (47,9–53,1%), причому у 2016–2017 рр. відбулось незначне зниження частки цієї групи витрат (табл. 3). При цьому слід зазначити, що доволі значні обсяги витрат населення України на продукти харчування супроводжувалось негативними якісними та кількісними змінами структури харчування. Так, через пос-

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

тійне зростання вартості продовольчих товарів значна частина населення споживає продукти низької якості [10, с. 103].

Для порівняння розглянемо частку витрат на харчування у різних країнах (рис. 1). У країнах із високим рівнем життя частка витрат на продукти харчування є низькою і дорівнює близько 10–15% від сукупних доходів родин. Європейці витрачають на харчування від 8,1% до 22,2%, при цьому жителі Великобританії, Ірландії та Нідерландів витрачали на їжу найменше (8,1%, 9,1% та 9,7% відповідно), найвищий рівень показника характерний для країн Балтії (Литва – 23,3%, Латвія – 18,4%)

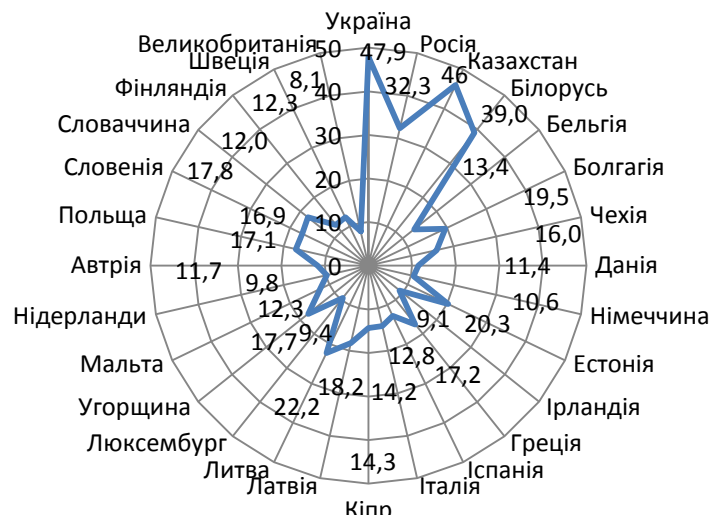

Рис. 1. Частка витрат на харчування в окремих країнах світу у 2017 р. [11]

Витрати на продукти харчування домогосподарств країн колишнього Радянського Союзу є значно вищими порівняно із європейськими країнами: Росія – 32,3%, Білорусь – 39%, Казахстан – 46% [11]. Як бачимо, частка витрат українців на продукти харчування є найбільшою.

Моніторинг рівня достатності споживання продуктів харчування свідчить, що споживання основних продуктів харчування в Україні залишається нижчим раціональних норм, розрахованих Міністерством охорони здоров'я (табл. 4). У 2010–2017 рр. збільшилося споживання продуктів харчування практично за всіма групами (виключенням стали хлібні продукти). Разом з тим, лише споживання картоплі, овочів, баштанних та хлібних продуктів відповідає раціональній нормі споживання, розрахованій Мініс-

**ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

терством охорони здоров'я. Найбільше відхилення від нормативного значення спостерігається у споживанні риби і рибопродуктів – 8,6 кг у розрахунку на особу у 2017 р. при нормі 20 кг (рівень достатності 43%), молока та молочних продуктів – 210 кг при нормі 380 кг (рівень достатності 55,3%), плодів, ягід та винограду – 53 кг при нормі 90 кг (рівень достатності 58,9%), а також по м'ясу та м'ясопродуктах – 51 кг при нормі 80 кг (63,8%) (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка споживання продуктів харчування домогосподарств України
у 2010–2017 рр., (на особу на рік, кг) [11; 12]

Показники	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Раціональна норма (розрахунок МОЗ)	Рівень достатності 2017 р.,%
М'ясо та м'ясопродукти	33	39	52	54	56	54	51	80	63,8
Молоко та молочні продукти	199	226	206	215	221	223	210	380	55,3
Яйця, шт.	166	238	290	307	309	310	280	290	96,6
Риба і рибопродукти	8,4	14,4	14,5	13,6	14,6	11,1	8,6	20	43,0
Цукор	37	38	37	38	37	36	36	38	94,7
Олія	9,4	13,5	14,8	13,0	13,3	13,1	12,3	13	94,6
Картопля	135	136	129	140	135	141	138	124	111,3
Овочі та баштанні	102	120	144	163	163	163	161	161	100,0
Плоди, ягоди та виноград.	29	37	48	53	56	52	53	90	58,9
Хлібні продукти (макаронні вироби у перерахунку на борошно; борошно, крупи, бобові)	125	124	111	109	108	109	101	101	100,0

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Оцінка показників табл. 3 та 4 дозволяє зробити висновок, що значні обсяги витрат населення України на продукти харчування не забезпечують нормативні потреби раціонального споживання. Така ситуація значною мірою зумовлена недостатнім рівнем доходів вітчизняних домогосподарств. Тому, для забезпечення повноцінного харчування українських громадян необхідно підвищити купівельну спроможність населення.

Доволі значними є витрати домогосподарств на непродовольчі товари (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка та структура споживчих сукупних витрат домогосподарств
України у 2010–2017 рр., % [9]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9
в т. ч.								
одяг і взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5
житло, вода, електроенергія, газ	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0
предмети домашнього вжитку, техніка та утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5

Зростання питомої ваги витрат на непродовольчих витрат є свідченням матеріального добробуту. Як бачимо, частка неспоживчих витрат у сукупних витратах вітчизняних домогосподарств у 2010–2017 рр. зростає від 34,9% у 2010 р. до 41,9% у 2017 р., що може свідчити про підвищення добробуту домогосподарств України. Однак, у цій групі найбільшою част-

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

кою вирізняються витрати на житло, воду, електроенергію, газ: упродовж аналізованого періоду їх питома вага зросла від 9,2% до 17% від сукупних витрат (табл. 5), тобто зростання даної групи витрат зумовлене значним підвищенням вартості житлово-комунальних послуг, а не покращенням матеріального стану населення.

Витрати на одяг та взуття складають 5,5–6,1% всіх витрат домогосподарств. Витрати домогосподарств на освіту, відпочинок та культуру, охорону здоров'я є інвестиціями у розвиток людського потенціалу, однак ці групи витрат в Україні є доволі низькими. Так, питома вага витрат на відпочинок і культуру вітчизняних домогосподарств становили 1,4–2,1%, причому 2014–2017 рр. характеризуються зниженням досліджуваного показника (табл. 5). Для порівняння розглянемо витрати на відпочинок і культуру громадян країн ЄС (рис. 2).

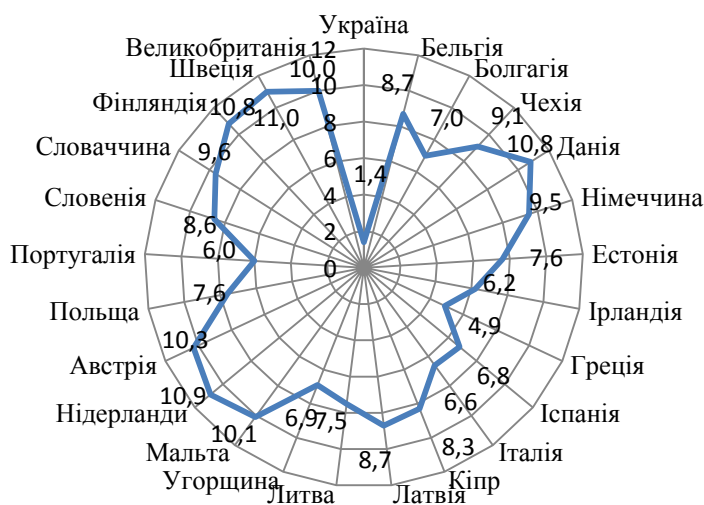

Рис. 2. Частка витрат на відпочинок і культуру в окремих країнах світу у 2014 р. [13]

Найбільше витрачають на відпочинок і культуру громадяни Швеції, Нідерландів, Данії, Фінляндії, Великобританії, Австрії, Мальти – понад 10% від усіх споживчих витрат (рис. 2). Такі показники є цілком закономірними – заможне населення має більше можливостей для відпочинку та дозвілля і навпаки: населення, що витрачає значну частину коштів для за-

доволення фізіологічних потреб має обмежені можливості задоволення духовних та культурних потреб.

Незначними за питомою вагою є витрати українців на ресторани і готелі (2,0–2,5%), освіту (1,0–1,3%), предмети домашнього використання, побутову техніку та утримання житла (1,7–2,3%). Недостатність фінансових ресурсів для відпочинку, духовного розвитку зумовлюють зниження якості життя та створюють ризики економічної та соціальної апатії. Низький рівень життя спонукає українських громадян виїжджати за межі держави у пошуку кращих умов для заробітку та самореалізації. На нашу думку, вирішити проблему якісного покращення рівня життя витрат вітчизняних домогосподарств можна реалізувавши комплекс заходів, спрямованих на подальший розвиток економіки, створення нових робочих місць, створення сприятливого середовища для активізації підприємницької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кізіма Т. Витрати домогосподарств України: сутнісно-аналітичний аспект. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль : Економічна думка, 2009. Вип. 2. С. 61–70.
2. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
3. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: монографія. Київ: Знання, 2011. 431 с.
4. Воробйов Ю.М., Ворошило В.В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: монографія. Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. 232 с.
5. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ : Знання, 2008. 611 с.
6. Нестерова В. В., Желтова Н. С. Финансовая система и экономика. Москва: Финансы и статистика, 2004. 429 с.
7. Фетисов В. Д. Финансы граждан : монографія. Н. Новгород : Изд-во ННГУ им. Н. И. Лобачевского, 2000. 383 с.
8. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Держ. служба статистики України. За ред. І.Є. Вернера. Київ, 2018. 540 с.
9. Структура сукупних витрат http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/str_vut2010.

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

10. Кучеренко Є. В. Споживання та доходи домогосподарств України: структура, динаміка та вплив на соціально-економічний розвиток. Економічний простір. 2015. № 104. С. 102–108.
11. Продовольча безпека в Україні у 2017 році. Огляд основних індикаторів <http://edclub.com.ua/analytika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2017-roci-oglyad-osnovnyh-indykatoriv>.
12. Споживання продуктів харчування. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Держ. служба статистики України. За ред. І.Є. Вернера. Київ, 2018. 540 с.
13. На що витрачають кошти домогосподарства України та ЄС: 5.02.2016 р. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/na-shcho-vytrachayut-koshty-domogospodarstva-ukrayiny-ta-yes>.

РОЗДІЛ 4

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ

4.1. Використання інформаційних баз даних у діяльності органів кримінальної юстиції

У сучасному глобалізованому інформаційному суспільстві злочинність набуває більш масових масштабів і становить загрозу національній безпеці та національним інтересам багатьох держав світу. Саме тому, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності вимагає подальшого вдосконалення методів протидії на основі використання сучасних інформаційних технологій та подальшої розробки й впровадження новітніх автоматизованих систем, або, інакше кажучи, інформаційних баз даних.

Питання формування інформаційного забезпечення правоохоронних органів було предметом дослідження таких науковців, як: І. В. Арістової, К. І. Белякова, Р. А. Калюжного, В. С. Цимбалюка, М. Ю. Швеця, О. Н. Ярмиша та інших. Разом з тим, проблема створення, впровадження й використання інформаційних баз даних у протидії злочинності залишається досить актуальною та потребує подальших наукових досліджень.

Формування інформаційної бази даних у діяльності органів кримінальної юстиції здійснюється з урахуванням певних вимог, серед яких: достовірність інформації щодо потенційних загроз і проявів організованої злочинності, необхідність і достатність її обсягу, своєчасність передачі й подання з метою швидкого, повного та об'єктивного застосування заходів у сфері протидії злочинності. Крім того, важливо, щоб інформаційне забезпечення протидії злочинності відповідало таким принципам, як: цілісність, вірогідність, контроль, захист від несанкціонованого доступу, єдність і гнучкість, стандартизація та уніфікація, адаптивність, мінімізація

введення й виведення інформації. Цілісність – це здатність автоматизованих даних задовольняти принцип повного узгодження, точності, доступності й достовірності відображення реального стану злочинності як у державі, так і на території конкретної адміністративно-територіальної одиниці України [1, с. 86].

Як свідчить практика, щоб комп'ютеризована інформаційна система була працездатною, необхідно дотримуватися таких правил:

- 1) вся інформація, що вводиться, повинна записуватися з використанням спеціальної термінології мовою, що виключає різне тлумачення;
- 2) перероблення інформації має здійснюватися відповідно до алгоритму точно, з певною послідовністю операцій, що дає можливість вирішити будь-яку конкретну задачу з деякого класу однотипних задач, причому вихідні дані можуть у певних межах змінюватися [2, с. 84].

У зв'язку з посиленням боротьби зі злочинністю, значно збільшився потік інформації, що обробляється органами кримінальної юстиції, зросла кількість оперативних документів, які потребують негайного вирішення. Крім того, значно зріс обсяг ручних довідкових картотек та існуючих баз даних, які досягли тієї критичної межі, коли наявні технічні засоби та технології не дозволяють оперативно та якісно обробляти інформацію, що надходить. Останнім часом проблеми побудови єдиної системи інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів почали все більше розглядатися як вченими, так і практиками. Так, у даній сфері були вжиті такі заходи:

- створено науково-технічну раду МВС України з проблем інформатизації, яка за роки свого існування довела свою спроможність;
- вищими навчальними закладами МВС України передбачено обов'язкове включення до програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів вивчення інформаційних підсистем;
- розроблено структуру та формати обміну між інформаційними підсистемами; єдині словники – класифікатори інформаційних підсистем;

- створено проект інструкції щодо використання глобальної мережі Internet в правоохоронних органах України;
- розроблено концепцію комплексного захисту інформаційної системи правоохоронних органів України;
- визначено та затверджено спеціальні вимоги до засобів комп'ютерної техніки, передачі даних і криптографічних засобів, включаючи канали зв'язку для передачі конфіденційної інформації в правоохоронних органах України [3, с. 309].

Важливим напрямом взаємодії вітчизняних органів кримінальної юстиції є удосконалення обміну інформацією між ними. Такий досвід можна запозичити в країнах ЄС. Для реалізації мети боротьби із тероризмом і організованою злочинністю в ЄС вживають заходів щодо обміну інформацією між правоохоронними органами країн-членів. Відтак, найбільш потужною інформаційною базою даних ЄС є Шенгенська Інформаційна Система (з англ. Schengen Information System, SIS) – урядова база даних ЄС, створена на підставі Шенгенської Угоди та Шенгенської Конвенції про виконання Угоди. Доступ до Шенгенської Інформаційної Системи мають чітко визначені правоохоронні органи, органи контролю та перевірки кордонів, міністерства іноземних справ, органи видачі віз, митні органи та органи юстиції, а також Європол і Євроюст. База даних Шенгенської Інформаційної Системи містить такі дані: 1) заборони на в'їзд та перебування стосовно громадян третіх країн, тобто громадян держав, які не є членами шенгенського простору; 2) відомості про осіб, які підлягають арешту та передачі або видачі на підставі європейського наказу щодо затримання; 3) відомості про зниклих осіб; 4) відомості про осіб, які перебувають у судовому розшуку (осіб, які викликані судом під час провадження кримінальної справи; осіб, яких закликано відбути покарання, свідків); 5) відомості про приховане спостереження або цільову перевірку відносно осіб та предметів; 6) відомості про предмети, що підлягають арешту, або таких, що підлягають використанню в якості доказу під час провадження кримінальної справи [4, с. 122].

Можливості використання сучасного програмного забезпечення для розслідування корупційних правопорушень варто проаналізувати на досвіді Естонії, де для розслідування ряду правопорушень використовується програмне забезпечення VizKey. У результаті поєднання доступу до ряду баз даних та зручного інтерфейсу VizKey є зрозумілим і простим у використанні програмним забезпеченням для аналізу великої кількості інформації. Дана програма дозволяє представляти кожен елемент розслідування через графічне представлення системи взаємозв'язків у вигляді окремих пікторгам. Це дозволяє краще зрозуміти складні потоки інформації великих баз даних. Зручний інтерфейс роботи програми дозволяє поєднувати інформацію, отриману з різних баз даних шляхом імпорту із структурованих файлів CSV та TXT. Також VizKey має вбудовану інтеграцію з Google Maps [5, с. 33].

У Німеччині з 1972 року функціонує федеральна інформаційна система INPOL, яка з 2006 року працює в новій модифікації (5-а версія). Сучасна INPOL-neu є Федеральною транснаціональною системою поліції німецького Bundeskriminalamt (ВКА) – Федерального відомства кримінальної поліції. Система складається з двох частин: INPOL-zentral у ВКА та у відповідних підрозділах поліції земель (Landespolizei) – System INPOL-Land, яку ще називають POLAS чи POLIS. INPOL-neu надає дві форми баз даних: одну для кримінального розшуку, а іншу у вигляді файлу стандартних запитів. На додаток до швидкого пошуку інформації існує можливість установлення перехресних посилань між підозрюваними, місцями злочину та зброєю. INPOL-neu здатна автоматизовано встановлювати зв'язки-сітки між людьми, об'єктами (автомобілі, житло) та актуальними кримінальними провадженнями. Система надає можливість отримати, наприклад, із патрульної машини на місці події або при прикордонному контролі в німецькому аеропорту відповідь на такі питання: «Чи когось шукають? Чи щось шукають? Чи є ордер на арешт? Чи розшукують іноземні держави? Чи є підозрюваний членом злочинної організації? Чи був викрадений автомобіль?» [6, с. 171].

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ

Для забезпечення оперативної обробки інформації та виконання термінових запитів у Національному центральному бюро Інтерполу в Україні створено пункт цілодобового чергування, оснащений сучасними засобами зв'язку та захищеною телекомунікаційною системою I-24/7, яка забезпечує швидкий та безпосередній обмін інформацією з будь-якою країною-членом Інтерполу та доступ до баз даних Генерального Секретаріату [7, с. 33]. Так, складовими системи I-24/7 є:

- SLTD – англ. *Stolen and lost travel documents* – Абонентський пункт для виявлення вкрадених чи загублених документів;

- FIND – англ. *Fixed Interpol Network Database* – фіксована система бази даних Інтерполу, система підключена безпосередньо до Генерального секретаріату Інтерполу;

- MIND – англ. *Mobile Interpol Network Database* – мобільна система бази даних Інтерполу;

- Банк зображень про знущення над дітьми – складається з понад 520 тис. зображень, за допомогою програмного забезпечення дозволяє відсортувати зображення за фотосесією чи місцем зйомки; з моменту створення допоміг близько 700 жертвам;

- База даних «Розшук терористів» – містить дані про 9 тис. осіб від 120 країн;

- База даних «Розшук» – База Nominal Data містить інформацію про 178 тис. осіб, з них близько 600 надані Україною (включно фотографії, імена, відбитки пальців осіб які перебувають у міжнародному розшуку, зникли без звістки, а також дані про неідентифіковані трупи). Інтегрована з базою ордерів на арешт Notice;

- Автоматична дактилоскопічна ідентифікаційна система – ідентифікує в автоматичному режимі осіб на основі відбитків, поповнюється Національними бюро Інтерполу за допомогою єдиної форми *Interpol fingerprint transmission forms* чи за допомогою файлового формату NIST, налічує 80 тис. дактилограм;

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ

- Ідентифікаційна система на основі ДНК – налічує 77 тис. зразків, наданих 47 країнами світу;

- База даних «Загублені та вкрадені документи» – містить дані про 149 млн. посвідчень особи, наданих 133 країнами (Україною надані дані про близько 61 тис. документів), та 190 тис. інших документів;

- База даних «Вкрадені предмети мистецтва» – вміщує дані про близько 32 тис. вкрадених виробів мистецтва;

- База даних «Вкрадені транспортні засоби» – занесено 4,7 млн. транспортних засобів. Україною внесено дані про близько 11 тис. засобів. Ідентифікація відбувається на основі VIN/PIN номера та інших параметрів [8].

У своїй повсякденній діяльності НЦБ Інтерполу в Україні співпрацює зі 150 країнами світу, за час його існування встановлено понад 4000 злочинців, розшукуваних правоохоронними органами України та зарубіжних країн, 6000 одиниць автотранспорту, викраденого як в Україні, так і за кордоном, здійснено екстрадицію більш ніж 300 осіб, підозрюваних та обвинувачених у вчиненні різного роду злочинів, встановлено близько 1000 осіб, що вважалися безвісти зниклими, ідентифіковано більш ніж 8000 осіб та десятки невідомих трупів [7, с. 34].

З метою удосконалення інформаційно-оперативного забезпечення працівників органів кримінальної юстиції пропонуємо здійснити:

- широке застосування новітніх технологій в оперативно-розшуковій діяльності, а отже, поліпшення матеріально-технічної бази оперативної роботи;

- розробку та вдосконалення алгоритму дії щодо розкриття злочинів, пов'язаних з інформаційними ресурсами, та процесу їх документування;

- організаційні заходи щодо розробки нових оперативно-довідкових обліків про інформаційні ресурси, що пов'язані з розповсюдженням забороненого контенту в обігу через соцмережі, форуми, через відеохостинги, хостинги зображень у мережі Інтернет, обліки реєстратора та реєстранта доменного імені [9, с. 28].

Таким чином, формування ефективних інформаційних баз даних у діяльності органів кримінальної юстиції є вимогою сучасності, яку неможливо ігнорувати. Процеси інформатизації та глобалізації спричинюють утворення нових явищ, таких як транснаціональна злочинність, кіберзлочинність та багатьох інших, що, у свою чергу, вимагає нових форм та методів діяльності органів кримінальної юстиції. Саме тому, важливим напрямом удосконалення взаємодії даних органів є створення інформаційних баз даних для накопичення інформації про правопорушення та осіб, які їх вчиняють.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юрченко О.М. Засоби інформаційного забезпечення протидії організованій злочинності. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). № 2 (30) 2013. С. 84-92.
2. Крижна В.В. Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції : збірник наукових статей за матеріалами доповідей Всеукраїнської науково-практичного семінару 23 березня 2018 року. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 81-85.
3. Хахановський В.Г. Інтегрований банк даних: формування термінології та проблеми впровадження у правоохоронну діяльність. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). № 1 (27) 2012. С. 307-311.
4. Овчаренко О.М. Вдосконалення взаємодії органів кримінальної юстиції. Питання боротьби зі злочинністю. 2013. Вип. 25. С. 115-125.
5. Голота Н.П. Протидія корупції в Україні: інформаційний супровід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 53. Том 2. 2018. С. 32-35.
6. Особливості використання інформаційних технологій під час кримінального переслідування в романо-германській (континентальній) системі права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 168-173.
7. Гаврилюк В.І., Дубина В.І., Данилюк М.П. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України на напрямку протидії торгівлі людьми. К.: Цифра, 2007. 173 с.
8. I-24/7. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86-24/7> (дата звернення: 29.06.2019)
9. Бесчастний В.М. Окремі аспекти удосконалення інформаційного забезпечення протидії злочинності в системі Міністерства внутрішніх справ України. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції : збірник наукових статей за матеріалами доповідей Всеукраїнської науково-практичного семінару 23 березня 2018 року. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 24-32.

4.2. Проблеми ефективних засобів юридичного захисту в процесі гармонізації законодавства України з правовими позиціями ЄСПЛ

Інтернаціоналізація проблеми належного забезпечення захисту прав людини в другій половині ХХ століття привела до підвищення значимості функціонування міжнародного правосуддя. Гарантією здійснення суб'єктивних юридичних прав є право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Одним із найважливіших міжнародних судових органів у сфері захисту прав людини в цей період став Європейський суд із прав людини (ЄСПЛ), що функціонує на підставі Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р. та є унікальним міжнародним органом.

Ратифікація Україною Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 17 липня 1997 року створила правові підстави для впровадження норм цього важливого документа про захист прав людини в нашій державі, визнаючи для себе також обов'язковими рішення ЄСПЛ. Для України із цим кроком виникла проблема щодо узгодження законодавства з нормами Конвенції й практикою ЄСПЛ та впровадження їх у національну судову практику. Кількість задоволених ЄСПЛ скарг проти України зростає, особливо тих, що стосуються порушень ст. 6 Конвенції, що дає підстави говорити про неналежність реалізації норм Конвенції та, відповідно, неадекватний захист прав людини й основних свобод в Україні [7, с. 45].

У практиці ЄСПЛ саме він наповнює конкретним змістом і тлумачить у своїх рішеннях положення Конвенції, актуалізуючи їх відповідно до контексту кожної справи. Кожен, чиї права й свободи, викладені в ст. 13 Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинено особами, які діяли як офіційні персони.

Вважаючи недостатньо захищеними права й основоположні свободи вітчизняною судовою системою, пересічні українці звертаються до ЄСПЛ та успішно виграють справи.

Доктринальне й практичне забезпечення побудови правової держави в Україні актуалізує впровадження в національне законодавство загально-визнаних демократичних стандартів у різних сферах правового регулювання, насамперед у сфері прав і свобод людини. Однак із виконанням рішень ЄСПЛ, спрямованих на припинення порушень норм Конвенції, в Україні виникає чимало проблем.

У преамбулі Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 грудня 2006 р. зазначено: «Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю усунення причин порушення Україною Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і протоколів до неї з впровадженням в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини». Однак у цьому законі увага приділяється переважно поновленню порушеного права позивача, а не гармонізації законодавства України з правовими позиціями ЄСПЛ.

Проблемою гармонізації законодавства України з правовими позиціями ЄСПЛ є тривалий строк, необхідний для внесення змін до законів України. Дослідники цілком слушно зауважують, що виконання рішення ЄСПЛ у частині вжиття заходів загального характеру є імплементаційним заходом, оскільки потребує вчинення цілої низки дій щодо узгодження чинного законодавства з положеннями Конвенції та практикою ЄСПЛ із метою уникнення аналогічних порушень Конвенції в подальшому. Слід погодитися також, що для проведення законопроекту через парламент потрібен час, що внесення змін у законодавство або проведення правових чи законодавчих реформ є найскладнішим зі способів, оскільки вимагає значних ресурсів і часу. Саме із цих причин законодавство України, зокрема про реєстрацію громадських організацій, ще не зазнало змін, а законодавство України про громадські організації в цілому – потребує оновлення.

Шляхи вирішення наведених проблем вбачаються в активізації лобювання прийняття відповідних законодавчих актів, а також підвищенні правової свідомості пересічних громадян і посадових осіб органів публічної влади [8, с. 71].

Під час розгляду проблем, що виникають у процесі гармонізації законодавства України з правовими позиціями ЄСПЛ, за врахування нормотворчими органами у своїй діяльності виявлених ЄСПЛ вад чинного законодавства з метою усунення причин порушення Україною Конвенції та протоколів до неї, виявлено проблеми двох видів: поточні й перспективні. До поточних проблем належать досить тривалі строки внесення Верховною Радою України змін і доповнень до законів України, що унеможливує перегляд підзаконних актів. До перспективних проблем належить можлива проблема розходження позицій ЄСПЛ та національних нормотворців щодо захисту прав і свобод людини. Перспективи подальших розробок у цьому напрямі вбачаються в дослідженні можливостей ефективного вирішення згаданих проблем.

Невиконання судових рішень – одна з найнагальніших проблем доступу до правосуддя в Україні. Скарги на порушення ст. 6 Конвенції у зв'язку з невиконанням рішень національних судів складають найбільшу частку заяв до ЄСПЛ проти України. Ідеться про невиконання судових рішень у цивільних справах, насамперед щодо стягнення заборгованості із заробітної плати й соціальних виплат. Наявні механізми виконання судових рішень показали свою недостатню ефективність. У судів відсутні повноваження щодо контролю за виконанням своїх рішень.

Більшість справ, які надходять із ЄСПЛ на комунікацію з Урядом України, стосуються питань дотримання державними органами ст. ст. 6, 13 Конвенції та ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції в частині тривалості виконання судових рішень національних судів, винесених на користь заявників, наявності ефективних засобів правового захисту за тривалого невиконання судового рішення та втручання держави в право заявників на мирне володіння своїм майном. З огляду на те, що питання невиконання судових рі-

шень в Україні перебуває під пильною увагою ЄСПЛ, а також у зв'язку з постійним збільшенням кількості таких справ сьогодні виникає нагальна потреба в посиленні законодавчих гарантій захисту прав людини, зокрема, у сфері забезпечення права громадян на отримання належних їм за рішенням суду коштів у розумний строк [3, с. 412].

Виконання рішень ЄСПЛ є специфічним правовим інститутом, відмінним від схем, передбачених для виконання рішень національних судів, а також для визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержавних установ. Тому з огляду на міжнародні зобов'язання, передбачені Конвенцією, і наддержавний статус ЄСПЛ встановлено також особливі механізми реалізації його рішень. До повноважень ЄСПЛ не входить виконання винесених ним рішень, вони направляються до Комітету міністрів Ради Європи, який має контролювати їх реалізацію та забезпечувати виплату грошових компенсацій.

У більшості випадків ЄСПЛ присуджує грошову компенсацію заявнику, який виграв справу, за шкоду, заподіяну внаслідок порушення його прав державою. Під час розрахунку сум беруться до уваги конкретні обставини кожної справи. ЄСПЛ також може зобов'язати державу відшкодувати заявнику витрати, пов'язані з поданням скарги. Якщо ж ЄСПЛ не встановить порушення, заявник не повинен буде сплачувати додаткові кошти (зокрема, не компенсуватиме витрати держави-відповідача).

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виплата відшкодування повинна здійснюватися протягом трьох місяців із моменту набуття рішенням остаточного статусу. У разі порушення встановленого строку на суму відшкодування нараховується пеня. Виконання рішень ЄСПЛ у частині виплати відшкодування покладається на органи Державної виконавчої служби України [4, 19].

Проблемність виконання рішень у частині виплати відшкодування полягає в тому, що закон про виконання рішень ЄСПЛ не передбачає зобов'язань щодо визначення сум у Державному бюджеті України, необхід-

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ

них для щорічної реалізації ухвал ЄСПЛ. На необхідність передбачення коштів на виконання рішень ЄСПЛ в окремій бюджетній програмі вказано лише в Перехідних положеннях Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Оскільки Державний бюджет України приймається щороку, немає гарантій того, що необхідні суми буде передбачено в ньому регулярно. Тобто це питання залишається відкритим.

На особливу увагу заслуговують пілотні рішення щодо України. Зокрема, у першому рішенні у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15.10.2009 р. зверталася увага на дві стійкі системні проблеми: тривале невиконання внутрішньодержавних рішень (п. 1 ст. 6) і відсутність ефективних засобів правового захисту (ст. 13 Конвенції). Зокрема, у п. 73 Рішення, ЄСПЛ зазначив, що ця справа стосується існуючої проблеми, яка постійно нагадує про себе, породжуючи порушення Конвенції, які найчастіше виявляє ЄСПЛ у справах проти України; більше ніж половина рішень, винесених ЄСПЛ у справах проти України, стосуються питання тривалого невиконання остаточних судових рішень, відповідальність за які несуть органи влади України. Відповідно справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» підтверджує, що питання тривалого невиконання остаточних рішень та відсутності ефективних засобів юридичного захисту в правовій системі України залишаються невирішеними попри той факт, що існують відповідні рішення ЄСПЛ з чіткими закликами до Уряду вжити необхідних заходів для вирішення таких питань. При цьому, на момент винесення рішення у вказаній справі у провадженні ЄСПЛ перебувало близько 1400 аналогічних скарг на невиконання рішень національних судів. Відповідно винесення «чергового» рішення проти України особливо не могло би вирішити існуючих масштабних проблем [5, 390]. Тому ЄСПЛ наголосив, що слід невідкладно запровадити конкретні реформи в законодавстві та адміністративній практиці України для приведення їх у відповідність до висновків ЄСПЛ в цьому рішенні та до вимог ст. 46 Конвенції (п. 92 Рішення). При цьому, ЄСПЛ залишив за Комітетом міністрів право визначи-

ти, який саме шлях подолання зазначених проблем був би найдоцільнішим, та вказати той чи інший загальний захід, який має вжити держава-відповідач. Відповідно до п. 5 резолютивної частини Рішення, Україна як держава-відповідач зобов'язувалася невідкладно – не пізніше 1 року від дати, на яку це рішення набуває статусу остаточного, – запровадити в національній правовій системі відповідний засіб юридичного захисту або поєднання таких засобів та забезпечити, щоб такий засіб чи засоби відповідали як у теорії, так і на практиці ключовим критеріям, які ЄСПЛ встановив у своїй практиці.

У 2015 році ЄСПЛ надіслав Уряду України 8 863 справи проти України з пропозицією надати зауваження Уряду України. З них 8 143 справи стосуються невиконання або тривалого виконання рішень національних судів і належать до групи справ за «пілотним» рішенням Європейського суду «Юрій Миколайович Іванов проти України» [1, 12].

У 2015 році Уряд України надіслав до ЄСПЛ позицію щодо 2 456 справ проти України, 2 108 з яких входять до вищезазначеної групи справ «Юрій Миколайович Іванов проти України».

Друге «пілотне рішення» було винесене у справі «Харченко проти України» від 10.02.2011 р. У цій справі ЄСПЛ констатував, серед іншого, порушення (1, 3 і 4 ст.5 Конвенції) у зв'язку з незаконністю та безпідставною тривалістю тримання заявника під вартою, а також порушення права особи на справедливий судовий розгляд без зволікань її заяви про звільнення за ст. 6 Конвенції. У вказаному вище рішенні ЄСПЛ зазначив, що порушення в Україні цих положень Конвенції є численними, що свідчить про існування в Україні системної проблеми. Тому, визнавши порушення Конвенції та присудивши заявнику відповідне відшкодування, ЄСПЛ зобов'язав Україну протягом 6 місяців розробити та подати Комітету Міністрів Ради Європи план заходів щодо вирішення цієї проблеми [2, 73].

У справі «Балицький проти України», ЄСПЛ констатував порушення (п. 1 і підп. «с» п. 3) стосовно адміністративного арешту заявника та первісної кваліфікації злочину, в якому він підозрювався (ст. 6 Конвенції).

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ

Практика, за якої до особи застосовується адміністративний арешт для забезпечення її доступності для допиту в якості підозрюваного у вчиненні кримінального злочину, раніше вже визнавалася ЄСПЛ свавільною за ст. 5 Конвенції, оскільки державні органи не забезпечували процесуальних прав заявника як підозрюваного у вчиненні кримінального злочину. ЄСПЛ наголосив, що, формально застосувавши до заявника адміністративне затримання, а фактично поводячись із ним як із підозрюваним у вчиненні злочину, органи слідства позбавили його доступу до захисника, участь якого була б обов'язковою згідно законодавства України, якби він обвинувачувався у вбивстві, вчиненому групою осіб та/або з корисливих мотивів, тобто злочині, у зв'язку з яким його фактично допитували.

Практика первісної кваліфікації злочину як менш тяжкого, який не вимагає обов'язкового юридичного представництва підозрюваного, також визнавалася як така, що використовується фактично для позбавлення заявників належної юридичної допомоги з огляду на спосіб реалізації слідчим його дискреційних повноважень щодо кваліфікації злочину.

Беручи до уваги системний характер проблеми, яку виявлено в цій справі, ЄСПЛ наголосив, що слід невідкладно реформувати законодавство та адміністративну практику України для приведення такого законодавства і практики у відповідність із висновками ЄСПЛ, викладеними у цьому рішенні, щоб вони були сумісними з вимогами ст. 6 Конвенції. ЄСПЛ залишає за державою право визначити під наглядом Комітету Міністрів, який саме спосіб розв'язання цих проблем був би найбільш належним

Створення системи підпорядкування ЄСПЛ є прогресивним для української правової системи. Українське законодавство й судочинство повинні чітко слідкувати за збереженням традиційних європейських стандартів і норм у галузі національного права, не порушувати цінності справедливості, чесності, відкритості захисту та зберігати правову безпеку людини в суспільстві. З позиції позитивних зобов'язань держава повинна не лише мати законодавство, яке найбільшою мірою забезпечуватиме дотри-

мання конвенційних прав і свобод, а й застосовувати всі необхідні заходи, щоб воно реально діяло, а не залишалось декларативним.

В Україні необхідним є запровадження не судових органів, в яких би кожен, чиї права та свободи було порушено, мав би право на ефективний засіб юридичного захисту. При вирішенні питання про ефективність засобу правового захисту, який він може надати, мають значення його повноваження і гарантії. Оскільки наразі окремо взятий засіб правового захисту сам не цілком задовольняє вимоги статті 13 Конвенції, цієї мети може досягти сукупність засобів захисту, які необхідно передбачити національним правом [6, 211].

Отже, розробка та впровадження ефективних засобів правового захисту повинна розглядатися у якості одного з провідних завдань держави в рамках реформування її правової системи. Так як першочергове їх значення полягає не тільки в превенції звернення до Європейського суду як міжнародної судової інстанції, але, насамперед, у забезпеченні належного рівня національного гарантування та захисті прав і свобод громадян, що перебувають під юрисдикцією Договірної Сторони, сприянні досягненню більш високого ступеня імплементації правової визначеності та верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарасимів О. Ю. Практика Європейського суду з прав людини у справах проти України як чинник можливого удосконалення законодавчих правозахисних гарантій (за результатами юридико-статистичного дослідження). Вісник Львівського університету. 2015. Випуск 61. С. 10-15.
2. Данічева К. П. Європейський суд з прав людини та Україна: огляд пілотних рішень. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2016. Вип. 22. С. 70-74.
3. Жалій Т.В. До питання про критерії прийнятності скарги для розгляду Європейським судом з прав людини. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 2-1. С. 411-418.
4. Микієвич М. М. Правотлумачна діяльність Суду Європейського Союзу. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. Вип. 115(2). С. 17-22.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ

5. Мирошниченко Т. М. Право на ефективні засоби захисту прав і свобод у кримінальному судочинстві та практика його забезпечення Європейським судом з прав людини. Університетські наукові записки. 2012. № 4. С. 388-394.
6. Садовська О. В. Ефективні засоби правового захисту в контексті конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: теоретичне розуміння та емпіричне застосування. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2013. Том 26 (65). № 2-1 (Ч. 1). С. 203-212.
7. Севостьянова Н.І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 216 с.
8. Ягунов Д. В. Практика Європейського Суду з прав людини (прецеденти та коментарі з питань кримінального судочинства). О.: Фенікс, 2010. 256 с.

4.3. Регрес та суброгація: співвідношення понять

За загальним правилом цивільно-правові зобов'язання виконуються боржником відповідно до умов договору або вимог закону. Проте, в окремих випадках, пов'язаних зі специфікою цивільно-правових відносин, зобов'язання може виконуватись однією особою за іншу, що може призводити до виникнення права на регрес.

При цьому, як слушно зазначає О.В. Жила «законодавство не містить поняття регресного зобов'язання, не розкрита суть регресного зобов'язання, а також правове положення учасників регресного зобов'язання, що утрудняє практичне застосування регресу з причини його частого змішення з суброгацією. Тому вельми актуальним є проведення спеціальних досліджень, присвячених співвідношенню цих правових категорій» [5, с. 206].

Дослідженню регресних зобов'язань та суброгації присвячені праці Р.С. Березовського, О.В. Жили, Ю.В. Журавльової, Л.А. Зубкової, О.С. Йоффе, А.С. Мартюк, О.Є. Самбір, Є.О. Суханова, А.В. Терехова та інших вчених. Разом з тим окремі питання, пов'язані із застосуванням даних інститутів потребують подальшого наукового дослідження.

Метою дослідження є характеристика понять «регрес» і «суброгація», визначення їх подібних та відмінних рис.

Право на регрес виникає у випадку виконання солідарного зобов'язання одним із солідарних боржників, а також у випадку виконання зобов'язання додатковим боржником (субсидіарне зобов'язання). Зокрема право на регрес передбачено статтями 124, 198, 544, 569, 619, 1191 ЦК України, ст. 228 ГК України, статтями 317, 333 Кодексу торговельного мореплавства України, ст. 74 Закону України «Про господарські товариства».

Як зазначає Р.С. Березовський «регресним можна вважати всяке зобов'язання, у силу якого боржник зобов'язаний зробити для кредитора пе-

вні дії у зв'язку з тим, що кредитор зробив аналогічні дії на користь іншої особи замість боржника або за його провиною» [1].

На думку А.С. Мартюк «регресне зобов'язання – це зворотна вимога про повернення грошей або майна, виконане однією особою за іншу або з вини останньої третій особі. Як правило, регресат відповідає перед регредієнтом, а регредієнт – перед третьою особою [11, с. 179].

Отже, регрес є зворотною вимогою регредієнта до регресата, метою якої є повернення грошей (іншого майна), переданих регредієнтом третій особі на виконання основного зобов'язання. При цьому первісне зобов'язання припиняється виконанням.

Регресному зобов'язанню властиві наступні ознаки: а) воно є похідним від іншого, основного зобов'язання; б) один або всі його учасники є також суб'єктами основного зобов'язання; в) виконання одним із них основного або навіть саме його виникнення обумовлюється дією чи бездіяльністю осіб, з якими внаслідок цього і встановлюється регресне зобов'язання [4, с. 75].

Ю.В. Журавльова виділяє наступні ознаки регресу:

1. Регресна вимога здійснюється тільки на підставі виконання будь-якого зобов'язання.

2. Регрес має місце у тих випадках, де обов'язок з виконання зобов'язання покладений на одну особу, а, в кінцевому результаті, виконання здійснюється іншою особою; або у тих випадках, коли виконання зобов'язання однією особою здійснюється з вини іншої особи.

3. Наявність третьої особи (три суб'єкти, пов'язані між собою двома правовідношеннями, одне з яких виникає з припиненням іншого).

4. Відсутність у особи, право якої порушене, можливості пред'явити вимогу безпосередньо до порушника (в межах основного зобов'язання) [6, с. 21].

Регресне зобов'язання виникає на підставі складного юридичного складу, який включає в себе: а) факт завдання шкоди потерпілому безпосереднім заподіювачем шкоди (особами, які спільно завдали шкоду); б) ви-

никнення в результаті цього факту деліктного зобов'язання боржника (особи, відповідальної за завдану шкоду, або солідарних боржників – за спільно завдану шкоду) перед кредитором-потерпілим; в) задоволення кредитора особою, відповідальною за завдану шкоду, або одним із солідарних боржників; г) виникнення регресного зобов'язання безпосереднього заподіювача шкоди (осіб, які спільно завдали шкоду) перед особою, яка відшкодувала цю шкоду (заподіювачем шкоди, який відшкодував спільно завдану шкоду) [12].

Суброгація є різновидом переходу прав кредитора у цивільному зобов'язанні. Як зазначає О.О. Кот «сутність суброгації як підстави переходу прав кредитора до третіх осіб у силу закону полягає у виконанні зобов'язання (платежі) за боржника третьою особою із вступом зазначеної особи в права кредитора. Суброгація являє собою встановлений законом виняток із загального правила про припинення зобов'язання належним виконанням. При цьому обсяг прав, що переходять до суброганта, залежить від обсягу виконаного ним зобов'язання за боржника» [10, с. 6].

Л.А. Зубкова вказує, що «термін «суброгація» (у страхуванні) можна визначити як перехід до страховика, який виплатив страхове відшкодування, права вимоги, що належить страхувальнику або вигодонабувачу до особи, відповідальної за шкоду, нанесену страхувальнику або вигодонабувачу в обсязі, що визначається згідно з нормами права» [8, с. 55].

Я.В. Головачов визначає поняття «суброгація» у цивільному праві як передбачений законом перехід прав кредитора до третьої особи (суброганта) в результаті виконання зобов'язання боржника третьою особою на користь кредитора (суброгата) в рамках існуючих зобов'язальних правовідносин внаслідок здійсненого платежу і, як правило, в межах здійсненого платежу» [2, с. 8].

Суброгація є однією з особливостей майнового страхування. Відповідно до ст. 993 ЦК України та ст. 27 Закону України «Про страхування» до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги,

яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Разом з тим ні ЦК України, ні Закон України «Про страхування» не містять самого поняття «суброгація». Даний термін використовується у ст. 269 Кодексу торговельного мореплавства України, відповідно до якої у разі сплати страхової суми, за винятком випадку, передбаченого статтею 266 цього Кодексу, до страховика за його згодою переходять:

1) усі права на застраховане майно – у разі страхування на повну вартість;

2) право на частку застрахованого майна пропорційно відношенню страхової суми до страхової вартості – у разі страхування на неповну вартість.

Загальними умовами суброгації, які для окремих видів можуть доповнюватися та уточнюватися, вважаються наступні: наявність зобов'язальних відносин, у яких відповідно до ЦК України допускається суброгація; виконання обов'язку боржника перед кредитором; виконання обов'язку боржника здійснюється третьою особою [16, с. 86]

Характеризуючи регрес і суброгацію, слід зазначити, що вони мають як подібні, так і відмінні риси. Спільним для даних категорій є те, що вони є різновидами права зворотної вимоги. Крім того, і для регресу, і для суброгації формальною підставою їх виникнення є закон, а фактичною – наявність первісного зобов'язання.

Ю.В. Журавльова до спільних рис регресу та суброгації відносить наступні: 1) і при суброгації, і при регресі одна особа здійснює платіж за рахунок іншої; 2) за допомогою суброгації та регресу захищаються майнові інтереси відповідних осіб, якщо вони відшкодовують збитки, завдані в результаті чийхось неправомірних дій [6, с. 41].

Подібність суброгаційного та регресного зобов'язання полягає також в тому, що ці зобов'язання переслідують одну мету – конкретизувати відповідальність учасників правовідношення шляхом покладення її на дійсного заподіювача шкоди в тих випадках, коли відшкодування шкоди було

здійснено особою, яка не є її заподіювачем. Таким чином при суброгації, так само як при регресі, забезпечується реалізація штрафної функції цивільно-правової відповідальності [12].

Разом з тим для регресу і суброгації характерні певні відмінності. О.Є. Самбір зробила висновок, що «суброгація є самостійною конструкцією, яка, з одного боку, зумовлює заміну кредитора у зобов'язанні, відрізняючись при цьому від цесії цілеспрямованістю, підставою застосування, умовами здійснення та обсягом прав, що переходять до нового кредитора, а з другого – опосередковує виникнення права зворотної вимоги, відрізняючись від регресу тим, що є випадком сингулярного правонаступництва, а отже, і за правовими наслідками» [15, с. 12].

Оскільки суброгація є видом заміни кредитора у зобов'язанні, то відповідно до положень ч. 2 ст. 516 ЦК України боржник повинен бути письмово повідомлений про таку заміну. Крім того боржнику повинні бути надані докази переходу до нового кредитора праву зобов'язанні (ч. 2 ст. 517 ЦК України).

В.І. Пушай вказує, що «головна відмінність суброгації від регресу полягає в тому, що при суброгації переходить зобов'язальне право, що вже існує, а регрес породжує нове право. При регресі змінюється не лише сторона раніше існуючого зобов'язання, але й саме зобов'язання [14, с. 504].

Регрес передбачає існування двох зобов'язань: основного, яке виконала третя особа, та похідного, яке виникло у зв'язку з виконанням основного зобов'язання. Регресне зобов'язання є новим зобов'язанням, а не є заміною кредитора в основному зобов'язанні.

Так, відповідно ч. 1 ст. 544 ЦК України боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.

Подібне правило передбачено ч. 2 ст. 556 ЦК України, згідно з якою до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, перехо-

дять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання.

При суброгації нове зобов'язання не виникає, а відбувається лише заміна кредитора. Як вказує В.П. Мороз «основою суброгації є правовідношення, яке пов'язувало страховика не з правопорушником, а зі страхувальником (вигодонабувачем), який отримав страхове відшкодування. Саме в силу страхового правовідношення страховик набуває право вимоги, яке страхувальник (вигодонабувач) має до особи, відповідальної за заподіяну шкоду, яка була відшкодована в результаті страхування» [12].

Дане положення підтверджується судовою практикою. У постанові Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 755/9320/15-ц зроблено висновок, що під час суброгації нового зобов'язання із відшкодування збитків не виникає, відбувається заміна кредитора: потерпілий, яким є страхувальник або вигодонабувач, передає страховику своє право вимоги до особи, відповідальної за спричинення шкоди.

Натомість регрес – це право особи, яка здійснила відшкодування шкоди, заподіяної не її діями, звернутися з вимогою про повернення виплаченого до боржника, з вини якого заподіяно шкоду. Регрес характеризується тим, що правовідношення, за яким особа здійснила відшкодування, припинилося, у зв'язку з чим виникло нове правовідношення, пов'язане саме з регресною вимогою.

Суброгація допускається у договорах майнового страхування, правовою підставою її застосування є стаття 993 ЦК України та стаття 27 Закону України «Про страхування». Право регресу регулюється частиною першою статті 1191 ЦК України [13].

Оскільки при суброгації існує лише одне зобов'язання і належне виконання його не припиняє, то суброгація виникає на стадії виконання зобов'язання. Протилежна ситуація виникає в регресних відносинах. Оскільки регресне зобов'язання діє окремо від основного, яке припиняється виконанням, регрес виникає на стадії припинення зобов'язання [6, с. 42].

Щодо позовної давності, слід зазначити, що відповідно до ч. 6 ст. 261 ЦК України за регресними зобов'язаннями перебіг позовної давності починається від дня виконання основного зобов'язання. Що стосується суброгації, то оскільки заміна сторони не призводить до виникнення нового зобов'язання, отже й не впливає на перебіг позовної давності.

Виконання регресного зобов'язання здійснюється відповідно до загальних умов виконання цивільно-правового зобов'язання, визначених у ст. 526 ЦК України. До виконання зобов'язання, яке виникло в результаті суброгації, застосовуються ті самі правила, що регулювали відносини між суброгантом і боржником.

Досліджуючи суброгацію О.В. Терехов висловив думку, що «суброгація є аналогічним, але не ідентичним регресу способом захисту майнових інтересів особи, яка задовольнила вимоги кредитора за рахунок боржника. Перевага суброгації як способу регулювання відносин сторін обумовлена тією обставиною, що перехід до третьої особи (суброгата) прав кредитора зберігає зобов'язання боржника і разом з тим дозволяє третій особі (суброгату) не тільки компенсувати, але і гарантувати відшкодування сплаченого за рахунок боржника [17].

Разом з тим, як слушно зазначає Г.Г. Гриценко, «регрес також має певні переваги: 1) у новому зобов'язанні новий об'єкт – колишній солідарний боржник отримує від решти боржників саме гроші; 2) обчислення позовної давності починається з моменту виконання солідарного зобов'язання» [3, с. 122].

Отже, регрес і суброгації є двома способами реалізації права зворотної вимоги, які мають особливе правове регулювання, сферу застосування, порядок реалізації, а також правові наслідки. Все це зумовлює необхідність чіткого розмежування даних категорій у зобов'язальному праві України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовський Р.С. Співвідношення регресних зобов'язань та суброгації. URL:www.apdp.in.ua/v53/44.pdf

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ

2. Головачов Я.В. Суброгація у страхових правовідносинах; автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 20 с.
3. Гриценко Г.Г. Множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2015.
4. Иоффе О.С. Обязательственное право. М., «Юрид. лит.», 1975. 880 с.
5. Жила О.В. Випадки застосування регресу у страхових правовідносинах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. Серія ПРАВО. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 206-210. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6661/1/>
6. Журавлева Ю.В. Регресс в гражданском праве России: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. М., 2009. 166 с.
7. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Зубкова Л.А. Суброгація та регресс в обов'язковому страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів України URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2...
9. Кодекс торговельного мореплавства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
10. Кот. О.О. Перехід прав кредитора до третіх осіб в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2002. URL: <https://mydisser.com/files/34981689.doc>
11. Мартюк А.С. Загальна характеристика інституту регресних зобов'язань у цивільному праві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 6-1. Т. 1. С. 178-180. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_1/42.pdf
12. Мороз В.П. Регресс и страховая суброгация: общность и различия. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/42849/>
13. Постанова Верховного Суду від 30 січня 2019 року по справі № 755/9320/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79834874>
14. Пушай В.І. Проблемні аспекти здійснення заміни осіб у зобов'язаннях. Форум права. 2013. № 3. С. 502-506. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_3_84
15. Самбір О.Є. Суброгація в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Національна академія прокуратури України. Київ, 2014.
16. Самбір О.Є. Підстава та умови суброгації в цивільному праві України. Університетські наукові записки. 2016. № 58. С. 79-88. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1534.pdf>
17. Терехов А.В. Суброгация в современном гражданском праве России: вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. М., 2008. URL: <https://www.dissercat.com/content/subrogatsiya-v-sovremennom-grazhdanskom-prave-rossii-voprosy-teorii-i-praktiki>
18. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

ДОДАТКИ

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ТА АНОТАЦІЇ

РОЗДІЛ 1

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

1.1. Public finances and sustainable development: opportunities and challenges

д. е. н., проф. Крисоватий А. І.

д. е. н., проф. Десятнюк О. М.

д. е. н., проф. Тулай О.І.

Тернопільський національний економічний університет

Аргументовано, що основним імперативом формування нової суспільної моделі є ідея сталого розвитку, що передбачає екологічно обґрунтований економічний і соціальний розвиток, який задовольняє інтереси щодо збереження та використання навколишнього середовища як сучасного, так і майбутніх поколінь, невід'ємною складовою якого є публічні фінанси. Проаналізовано особливості формування тандему «публічні фінанси – сталий розвиток». Розкрито базові засади соціальної й еколого-економічної складової сталого розвитку. Розглянуто основні виклики публічним фінансам для забезпечення сталого розвитку. Окреслено стратегічні орієнтири вдосконалення функціонування публічних фінансів у контексті пріоритетів сталого розвитку.

It is argued that the main imperative for the formation of a new social model is the idea of sustainable development, which provides ecologically sound economic and social development that satisfies the interests of preservation and use of the environment for both present and future generations, an integral part of which is public finances. The peculiarities of forming the tandem "public finances – sustainable development" are analyzed. The basic principles of the social, ecological and economic components of the sustainable development are studied. The main challenges for the public finances to provide the sustainable development are considered. Strategic guidelines for improving the functioning of the public finances in the context of the priorities of sustainable development are outlined.

Аргументировано, что основным императивом формирования новой общественной модели является идея устойчивого развития. Она предусматривает экологически обоснованное экономическое и социальное развитие, которое удовлетворяет интересы по сохранению и использованию окружающей среды как современного, так и будущих поколений. Неотъемлемой составляющей такого развития являются публичные финансы. Проанализированы особенности формирования тандема «публичные финансы – устойчивое развитие». Раскрыты базовые основы социальной и эколого-экономической составляющей устойчивого развития. Рассмотрены основные вызовы публичным финансам для обеспечения устойчивого развития. Определены стратегические ориентиры совершенствования функционирования публичных финансов в контексте приоритетов устойчивого развития.

1.2. Fiscal policy in Ukraine and in the world

к. е. н., доц. Дмитрів В. І.

Тернопільський національний економічний університет

В роботі приділено увагу фінансовій політиці в Україні, а також досліджено і зарубіжний досвід реалізації фінансової політики Польщі, Туреччини, Італії та інших країн. Розкрито інструментарій проведення фінансової політики в країнах. Показано вплив цих інструментів на економічні процеси в державах. Проведено аналіз показників розвитку рівня економіки в країнах. На основі зарубіжного досвіду запропоновані шляхи покращення ефективності проведення фінансової політики.

The paper focuses on fiscal policy in Ukraine, as well as researched foreign experience in implementing fiscal policies in Poland, Turkey, Italy and other countries. Tools for fiscal policy in the countries are outlined. The influence of these instruments on the economic processes in the states is shown. The analysis of indicators of development of the level of the economy in the countries is carried out. On the basis of foreign experience, ways to improve the effectiveness of fiscal policy are proposed.

В работе уделено внимание фискальной политике в Украине, а также исследован зарубежный опыт реализации фискальной политики Польши, Турции, Италии и других стран. Раскрыто инструментарий проведения фискальной политики в странах. Показано влияние этих инструментов на экономические процессы в государствах. Проведен анализ показателей уровня развития экономики в развивающихся странах. На основе зарубежного опыта предложены пути повышения эффективности проведения фискальной политики.

1.3. Особенности формирования бюджетов на различных уровнях иерархии в странах ЕС: опыт Словакии

к.е.н., доц. Дубровіна Н.А.

*Вища школа економіки, менеджменту та публічного адміністрування
в Братиславі (Словаччина)*

д.е.н., проф. Гур'янова Л.С.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

PhD, доц. Неубауєрова Е.

Економічний університет в Братиславі (Словаччина)

У роботі були вивчені особливості формування бюджетів в Словаччині і індикатори динаміки їх розвитку на регіональному та локальному рівнях. Проведено дослідження структури податкових надходжень і трансфертів в поточних бюджетах на регіональному і локальному рівнях, розраховані і проаналізовані показники, що характеризують стійкість агрегованих бюджетів на регіональному і локальному рівнях.

In the work, the features of the budgets forming in Slovakia and indicators of the dynamics of their development at the regional and local levels were studied. A study of the structure of tax revenues and transfers in current budgets at the regional and local levels has been carried out, indicators characterizing the stability of aggregated budgets at the regional and local levels have been calculated and analyzed.

В работе были изучены особенности формирования бюджетов в Словакии и индикаторы динамики их развития на региональном и локальном уровнях. Проведено исследование структуры налоговых поступлений и трансфертов в текущих бюджетах на региональном и локальном уровнях, рассчитаны и

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ АНОТАЦІЇ

проанализированы показатели, характеризующих устойчивость агрегированных бюджетов на региональном и локальном уровнях.

1.4. Інституціоналізм і неінституціоналізм у формуванні теорії фінансів об'єднаних територіальних громад

к. е. н., доц. Спасів Н. Я.

Тернопільський національний економічний університет

Розглянуто роль інституціональної та неінституціональної теорії у формуванні теоретичних постулатів фінансів об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Розмежовано сутність інститутів, інституцій, інституційного та інституціонального забезпечення. У даному аспекті висвітлено інституціональну структуру фінансів ОТГ.

The role of institutional and non-institutional theory in the formation of the theoretical postulates of the finances of the united territorial communities (UTC) is considered. The essence of institutions, institutions, institutional and institutional provision is distinguished. In this aspect, the institutional structure of UTC finances is highlighted.

Рассмотрены роль институциональной и неинституциональной теории в формировании теоретических постулатов финансов объединенных территориальных общин (ОТГ). Разграничены сущность институтов, институций, институционного и институционального обеспечения. В данном аспекте освещена институциональная структура финансов ОТГ.

РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Віхи розвитку децентралізації в Україні

к. е. н. Квасниця О. В.

Тернопільський національний економічний університет

У роботі розглядаються етапи розвитку децентралізації та кроки щодо підвищення якості життя громадян. Завдяки процесам децентралізації забезпечено поліпшення структури управління, активізацію членів громади (розвиток бізнесу, місцевих ініціатив тощо). Оцінку розвитку процесів децентралізації розглянуто в контексті забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад України, а її результати через досягнення стратегічних пріоритетів та цілей розвитку у відповідності до прийнятих законодавчих актів на кожному етапі. Відповідно до цього ідентифіковано успіхи реформи децентралізації на усіх етапах її розвитку та висунуто основні вимоги щодо подальшого розвитку законодавчої бази та нових законодавчих ініціатив для реалізації реформи. Наголошено на доцільності розвитку нового етапу децентралізації, який полягатиме у закріпленні вже набутих успіхів і формуванні нових спроможних громад, зміні територіального устрою на рівні районів та громад, чіткому розмежуванні повноважень та функцій контролю різних рівнів управління, а також розвитку форм місцевої демократії.

The paper considers the stages of decentralization and steps towards improving the quality of life of citizens. Thanks to the processes of decentralization management structure improvement, activation of community members (business development, local initiatives, etc.). Assessment of the process of development is considered in the context of the development of united regional communities of Ukraine and its results through the

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ АНОТАЦІЇ

achievement of strategic priorities and development goals in accordance with the passed legislative acts in each stage. Accordingly, the success of the decentralization reform has been identified at all stages of its development and put forward the main requirements for further development of the legislative base and new legislative initiatives for its realization. It is emphasized on expediency of development of a new stage decentralization, which will consist in consolidating already achieved successes and the formation of new capable communities, the change of the territorial structure at the level of regions and communities, a clear separation of powers and control functions different levels of government, as well as the development of forms of local democracy.

В работе рассматриваются этапы развития децентрализации и шаги по повышению качества жизни граждан. Благодаря процессам децентрализации обеспечено улучшение структуры управления, активизация членов общины (развитие бизнеса, местных инициатив и т.д.). Оценка развития процессов децентрализации рассматривается в контексте обеспечения развития объединенных территориальных общин Украины, а ее результаты через достижение стратегических приоритетов и целей развития в соответствии с принятыми законодательными актами на каждом этапе. Проведен анализ успешности реформ децентрализации на всех этапах ее развития и выдвинуты основные требования по дальнейшему развитию законодательной базы и новых законодательных инициатив. Отмечено целесообразность развития нового этапа децентрализации, который будет заключаться в изменении территориального устройства на уровне районов и общин, четком разграничении полномочий и функций контроля на различных уровнях управления, а также развитии форм местной демократии.

2.2. Decentralization: Slovakia's experience and the realities of Ukraine

к. е. н. Русін В. М.

Тернопільський національний економічний університет

У дослідженні розглядається досвід реалізації реформи децентралізації в Словаччині, а також сучасні реалії її реалізації в Україні. З'ясовано, що Україна та Словаччина впродовж майже усього ХХ століття не мали змоги й досвіду розбудови місцевого самоврядування, майже одночасно здобули незалежність в результаті краху соціалістичного тоталітарного режиму, однак подальші демократичні реформи в контексті децентралізації проводились по різному і у різні часові періоди. В Україні на відміну від Словаччини реформа децентралізації ще далеко не завершена. Обґрунтовано, що для подальшого просування реформи децентралізації в Україні та її завершення доцільно врахувати позитивний досвід відповідної реформи у Словаччині, зокрема в контексті забезпечення самостійності та незалежності у реалізації повноважень територіальних громад та формування відповідних фінансових ресурсів для цього, а також щодо поширення практики співробітництва між громадами із залученням приватних інвесторів у процесі забезпечення населення громад суспільними послугами.

The study examines the experience of implementing the decentralization reform in Slovakia, as well as the current realities of its implementation in Ukraine. It was clarified that Ukraine and Slovakia, during almost the entire twentieth century, had no experience of building local self-government, almost simultaneously gained independence as a result of the collapse of the socialist totalitarian regime, but further democratic reforms in the context of decentralization were conducted in different and different time periods. In Ukraine, unlike Slovakia, decentralization reform is far from complete. It is substantiated that in order to further the reform of decentralization in Ukraine and its completion, it is appropriate to take into account the positive experience of the relevant reform in Slovakia, in particular in the context of ensuring independence and independence in the realization of the powers of territorial communities and the formation of appropriate financial resources for this, as well as on

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ АНОТАЦІЇ

the spread of the practice of cooperation between communities with the involvement of private investors in the process of providing the population with public services.

В исследовании рассматривается опыт реализации реформы децентрализации в Словакии, а также современные реалии реализации этой реформы в Украине. Показано, что Украина и Словакия в течение почти всего XX века не имели опыта развития местного самоуправления, одновременно получили независимость в результате крушения социалистического тоталитарного режима, однако дальнейшие демократические реформы в контексте децентрализации проводились по-разному и в разные временные периоды. В Украине в отличие от Словакии реформа децентрализации еще не завершена. Обосновано, что для дальнейшего повышения эффективности реформ децентрализации в Украине целесообразно учесть положительный опыт соответствующей реформы в Словакии, в частности в контексте обеспечения самостоятельности и независимости в реализации полномочий территориальных образований и формирования соответствующих финансовых ресурсов для этого, а также по распространению практики сотрудничества между территориальными образованиями с привлечением частных инвесторов в процессе обеспечения населения общественными услугами.

2.3. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів України

к. е. н., доц. Карпишин Н. І.

к. е. н., доц. Булавинець В.М.

Тернопільський національний економічний університет

Досліджено тенденції формування доходної частини місцевих бюджетів України в умовах здійснення бюджетної децентралізації. Проаналізовано роль та динаміку зростання власних доходів місцевих бюджетів. Особливу увагу приділено питанню пошуку резервів зростання основних бюджетоутворюючих податків: податку на доходи фізичних осіб, податку на майно, єдиного і акцизного податків. Запропоновано органам місцевого самоврядування здійснити низку заходів, які допоможуть підвищити обсяг надходжень в місцеві бюджети і покращити фінансування потреб територіальних громад.

The tendencies of forming the revenues of local budgets of Ukraine in the conditions of budget decentralization implementation are investigated. The role and dynamics of growth of revenues of the local budgets are analyzed. Particular attention is paid to the search for reserves of growth of the main budget-forming taxes: personal income tax, property tax, single and excise taxes. Local self-government bodies are proposed to implement measures that will help increase local budget revenues and improve the financing of the needs of territorial communities.

Исследованы тенденции формирования доходной части местных бюджетов Украины в условиях проведения бюджетной децентрализации. Проанализирована роль и динамика роста собственных доходов местных бюджетов. Особое внимание уделено вопросу поиска резервов роста основных бюджетообразующих налогов: налога на доходы физических лиц, налога на имущество, единого и акцизного налогов. Предложено органам местного самоуправления осуществить ряд мероприятий, которые помогут повысить объем поступлений в местные бюджеты и улучшить финансирование потребностей территориальных общин.

2.4. Освітня субвенція в контексті регулювання міжбюджетних відносин в Україні

д. е. н., проф. Трусова Н. В.

Таврійський державний агротехнологічний університет (м. Мелітополь)

к. е. н., доц. Сидор І. П.

Тернопільський національний економічний університет

Розглянуто необхідність державного регулювання міжбюджетних відносин в контексті подолання фіскальних дисбалансів соціально-економічного розвитку регіонів. Проведено аналіз вітчизняної практики надання міжбюджетних трансфертів, зокрема акцентовано увагу на параметрах освітньої субвенції та з'ясовано її вплив на фінансування навчальних закладів різного рівня. Визначено недоліки та прорахунки вітчизняної моделі освітньої субвенції. Намічено напрями її удосконалення.

The necessity of state regulation of inter-budgetary relations in the context of overcoming of fiscal imbalances of socio-economic development of regions is considered. The analysis of the domestic practice of providing intergovernmental transfers was carried out, in particular the emphasis was placed on the educational subventions parameters and its influence on financing of educational institutions of different levels was clarified. The defects and miscalculations of the domestic model of educational subvention are determined. Directions of its improvement are planned.

Рассмотрена необходимость государственного регулирования межбюджетных отношений в контексте преодоления фискальных дисбалансов социально-экономического развития регионов. Проведен анализ отечественной практики предоставления межбюджетных трансфертов, в частности акцентировано внимание на параметрах образовательной субвенции и выяснено ее влияние на финансирование учебных заведений разного уровня. Определены недостатки и просчеты отечественной модели образовательной субвенции. Намечено направления ее совершенствования.

2.5. Пріоритети розвитку інституту місцевих запозичень у забезпеченні економічного зростання територій

к. е. н., доц. Письменний В. В.

Тернопільський національний економічний університет

Розглянуто організаційно-правові аспекти здійснення місцевих запозичень в Україні. Проаналізовано досвід економічно розвинених держав, де цей інструмент функціонує на засадах „золотого правила”, яке передбачає капітальну спрямованість взятих у борг коштів. У вивченні питання місцевих запозичень звернено увагу на наслідках накопичення місцевого боргу, що потребує вироблення антикризової політики на місцевому рівні. Дослідження показало необхідність вдосконалення інституційної складової розвитку позикових ресурсів у частині створення уповноважених органів, за допомогою яких місцева влада може брати в борг кошти.

The organizational and legal aspects of local borrowing in Ukraine are considered. The experience of economically developed countries, where this instrument operates on the basis of the „golden rule”, is analyzed. In studying the issue of local borrowing, attention is drawn to the consequences of accumulating local debt, which requires the development of an anti-crisis policy at the local level. The research showed the need to improve the institutional component of the development of borrowed resources, in particular, the creation of authorized bodies.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ АНОТАЦІЇ

Рассмотрены организационно-правовые аспекты осуществления местных заимствований в Украине. Проанализирован опыт экономически развитых стран, где этот инструмент функционирует на основе „золотого правила”, которое предусматривает капитальную направленность взятых в долг средств. При изучении вопроса местных заимствований обращено внимание на последствиях накопления местного долга, что требует выработки антикризисной политики на местном уровне. Исследование показало необходимость совершенствования институциональной составляющей развития заемных ресурсов в части создания уполномоченных органов, с помощью которых местные власти могут брать в долг деньги.

РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. National financial markets: principles and opportunities

д. е. н., проф. Алексеєнко Л.М.

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

д. філол. н., доц. Косович О.В.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

д. е. н., проф. Алексеєнко М.Д.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Досліджено теоретичні і емпіричні засади закономірностей та суперечностей розвитку сек'юритизації фінансових ринків і фінансових активів, принципів, конструювання інноваційних інструментів та появи структурованих фінансових продуктів. Методологічною основою дослідження є системний метод пізнання економічних явищ і процесів, методи теоретичного узагальнення, систематизації, що дало змогу розкрити суть фінансових ринків та еволюцію системи поглядів на проблематику реінжинірингу бізнес-процесів на основі базових і нових теоретичних концепцій. Систематизовано основні теоретико-методичні підходи застосування фінансово-кредитними установами принципів та інноваційного інструментарію з урахуванням виявлених переваг і недоліків, що дає їм змогу удосконалювати й підвищувати якість надання фінансових послуг, створюючи конкурентні переваги. Розвиток глобальної цифрової економіки потребує активного використання інноваційних інструментів, створення банків розвитку для кредитування проектів, що мають високий потенціал і вимагають ефективного управління за допомогою інструментів фінансування розвитку. Емпіричні дослідження дають можливість отримувати різнобічну інформацію про стан явищ, процесів і сприяють поглибленню їх кількісного та якісного аналізу. Для забезпечення ефективності застосування інноваційних інструментів визначено доцільність враховувати надійність, репрезентативність, валідність і діагностичний підхід.

Systematic method of understanding economic phenomena and processes, methods theoretical generalization, systematization have become the methodological basis of the study. They helped reveal the evolution of the system of views on issues of business process reengineering on the basis of basic and new theoretical concepts. The theoretical and empirical aspects of scientific research of laws and contradictions of financial markets and the securitization of financial assets, principles, the construction of innovative tools and the emergence of structured financial products are considered in the article. The basic theoretical and methodological approaches

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ АНОТАЦІЇ

to the use of principles and innovative instruments by financial and credit institutions are defined. Strengths and weaknesses which are revealed allow to improve and enhance the quality of financial services, creating a competitive advantage. The development of the global network economy requires active use of innovative instruments, creation of banks of development for crediting projects with high potential and require effective management tools for financing development. Empirical studies make it possible to obtain diverse information about events, processes and contribute to the deepening of quantitative and qualitative analysis. To ensure the effectiveness of innovative instruments usage we have defined feasibility to consider the reliability, representativeness, validity and diagnostic strength.

Исследованы теоретические и эмпирические основы закономерностей и разногласий развития секьюритизации финансовых рынков и финансовых активов, принципов, конструирование инновационных инструментов и появление структурированных финансовых продуктов. Методологической основой исследования является системный метод познания экономических явлений и процессов, методы теоретического обобщения, систематизации, которые дали возможность раскрыть сущность финансовых рынков и эволюцию системы взглядов на проблематику реинжиниринга бизнес-процессов на основе базовых и новых теоретических концепций. Систематизированы основные теоретико-методические подходы применения финансово-кредитными учреждениями принципов и инновационного инструментария с учетом выявленных преимуществ и недостатков, которые дают им возможность совершенствоваться и повышать качество предоставления финансовых услуг, создавая конкурентные преимущества. Развитие глобальной цифровой экономики нуждается в активном использовании инновационных инструментов, создание банков развития для кредитования проектов, которые имеют высокий потенциал и требуют эффективно-го управления с помощью инструментов финансирования развития. Эмпирические исследования дают возможность получать разностороннюю информацию о состоянии явлений, процессов и оказывают содействие углублению их количественного и качественного анализа. Для обеспечения эффективности применения инновационных инструментов определена целесообразность учитывать надежность, репрезентативность, валидность и диагностический подход.

3.2. Інституційна різноманітність в європейській вищій освіті: приклад Словаччини

д. е. н., проф. Пономаренко В. С.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

PhD, as. prof. Пеліова Я.

Економічний університет в Братиславі (Словаччина)

Дубровіна В. А.

Харківський торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розкрито поняття інституціональної різноманітності в Європейській вищій освіті, наведено причини цього явища та основні тенденції. Обговорюється майбутнє науково-дослідницьких університетів у Східній та Центральній Європі в умовах жорсткої конкуренції з боку університетів – лідерів у Великобританії та США. Проводиться аналіз досвіду вузів Словаччини та ті проблеми, що виникли в наслідок диверсифікації або конвергенції складових системи вищої освіти Словаччини до загальних тенденцій у країнах ЄС.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ АНОТАЦІЇ

The article describes the concept of institutional diversity in European higher education, the reasons for this phenomenon and the main tendencies are presented. The future of research universities in Eastern and Central Europe is being discussed in the face of fierce competition from leading universities in the UK and the United States. The analysis of the experience of Slovak universities and the problems that arose as a result of the diversification or convergence of the components of the system of higher education in Slovakia to the general trends in the EU.

В статье раскрыто понятие институционального разнообразия в Европейском высшем образовании, приведены причины этого явления и основные тенденции. Обсуждается будущее научно-исследовательских университетов в Восточной и Центральной Европе в условиях жесткой конкуренции со стороны университетов - лидеров в Великобритании и США. Проводится анализ опыта вузов Словакии и те проблемы, которые возникли в результате диверсификации или конвергенции составляющих системы высшего образования Словакии в общих тенденциях в странах ЕС.

3.3. Транспорт – третинний сектор розвитку економіки

к. е. н., доц. Карась О.С.

Тернопільський національний економічний університет

В роботі окреслено теорію секторів (теорію структурних змін), а також третинний сектор. Наведено, що транспортні послуги є третинним сектором економіки. Розглянуто ринок транспортних послуг, а також тенденції його розвитку. Виявлено основні види транспортних послуг на досліджуваному ринку. Охарактеризовано транспортні послуги за трьома векторами та класифіковано за ознаками. Досліджено транзитний потенціал міжнародних транспортних коридорів та ефективність його використання в Україні. Проведено аналіз та оцінку тенденцій транзитних транспортних потоків територією України.

The article outlines the theory of sectors (the theory of structural changes), as well as the tertiary sector. It is indicated that transport services are the tertiary sector of the economy. The article deals with the transport services market and also the trend of its development. The main types of transport services in the market under investigation were identified. Transport services are described in three vectors and classified by signs. The article investigates the transit potential of international transport corridors and the effectiveness of its use in Ukraine. The analysis and estimation of trends of transit traffic flows in the territory of Ukraine are carried out.

В работе рассмотрены теория секторов (теория структурных изменений), а также третичный сектор. Показано, что транспортные услуги являются третичным сектором экономики. Рассмотрен рынок транспортных услуг, а также тенденции его развития. Выявлены основные виды транспортных услуг на исследуемом рынке. Транспортные услуги охарактеризованы по трем векторам и классифицированы по определенным признакам. Исследован транзитный потенциал международных транспортных коридоров и эффективность его использования в Украине. Проведен анализ и оценка тенденций транзитных транспортных потоков по территории Украины.

3.4. Розвиток концепції циркулярної економіки в Китаї

Слюсаревська Н. М.

к. е. н., доц. Уніят А. В.

В роботі розглядаються результати та нові можливості впровадження циркулярної економіки у КНР. Страждаючи від гострих екологічних проблем, Китай гостро потребує зміни своєї моделі зростання для сприяння сталому розвитку. Незважаючи на те, що країна в останні десятиліття в змозі значно скоротити ресурсну інтенсивність своєї економічної продукції, в абсолютному виразі, використання ресурсів

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ АНОТАЦІЇ

зросло з зростанням економічної активності. З цих причин в роботі проаналізовано програми сталого розвитку в останніх п'ятирічних планах, які спричинили політику в круговій економіці, пов'язаних з повторним використанням та переробкою. Їх застосування досі залишається низьким, і більшість китайських виробників все ще перебувають на ранніх стадіях розвитку.

The paper examines the results and new opportunities for the implementation of the circular economy in the People's Republic of China. In acute environmental problems, China needs to change its growth model to promote sustainable development. In spite of the fact that the country in the last decades has been able to significantly reduce the resource intensity of its economic products, in absolute terms, the use of resources has increased with the growth of economic activity. For these reasons, the program has analyzed the programs of sustainable development in the last five-year plans that have triggered a policy in the circular economy related to recycling, reuse and recycling. Their use is still low, and most Chinese manufacturers are still in the early stages of development.

В работе рассматриваются результаты и новые возможности внедрения циркулярной экономики в КНР. Страдая от острых экологических проблем, Китай остро нуждается в изменении своей модели роста для содействия устойчивому развитию. Несмотря на то, что страна в последние десятилетия значительно сократила ресурсную интенсивность своей экономической продукции в абсолютном выражении, использование ресурсов возросло с ростом экономической активности. По этим причинам в работе проанализированы программы устойчивого развития в последних пятилетних планах, которые создали предпосылки для формирования адекватной политики в экономике замкнутого цикла, связанной с повторным использованием и переработкой. Применение инструментов такой политики до сих пор остается недостаточным, и большинство китайских производителей все еще находятся на ранних стадиях ее имплементации.

3.5. Витрати домогосподарств України: особливості та тенденції

д. е. н., проф. Ясинська Н. А.

Донецький державний університет управління (м. Маріуполь)

к. е. н., доц. Коваль С. Л.

Тернопільський національний економічний університет

Досліджено теоретичні засади витрат домогосподарств. Здійснено оцінку динаміки складу та структури витрат домогосподарств України за 2010–2017 рр. Проведено порівняльний аналіз витрат на харчування, відпочинок і культуру в Україні та зарубіжних країнах. Виявлено особливості витрат вітчизняних домогосподарств.

The theoretical bases of expenses of households have been investigated. The estimation of dynamics, composition and structure of expenditures of households of Ukraine for 2010-2017 have been carried out, the features of expenses of domestic households have been revealed. The comparative analysis of household expenses for food, recreation and culture in Ukraine and foreign countries have been conducted.

Исследованы теоретические основы расходов домохозяйств. Осуществлена оценка динамики состава и структуры расходов домохозяйств Украины по 2010–2017 гг. Проведен сравнительный анализ доли расходов домохозяйств на питание, отдых и культуру в Украине и зарубежных странах. Выявлены особенности расходов отечественных домохозяйств.

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ЗАПИТІВ**

4.1. Використання інформаційних баз даних у діяльності органів кримінальної юстиції

к. ю. н., доц. Банах С. В.

Тернопільський національний економічний університет

У статті охарактеризовані інформаційні бази даних у діяльності органів кримінальної юстиції, виявлені їх ознаки та ключові елементи. Досліджено зарубіжний досвід удосконалення обміну інформацією шляхом використання сучасного програмного забезпечення для розслідування правопорушень. Запропоновано напрями удосконалення інформаційно-оперативного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції.

Information databases in the activity of the criminal justice bodies, their features and key elements are described. The foreign experience of improving information exchange through the use of modern software for investigating offenses has been researched. Areas of improvement of information and operational support of criminal justice bodies are proposed.

В статье охарактеризованы информационные базы данных в деятельности органов уголовной юстиции, выявлены их признаки и ключевые элементы. Исследован зарубежный опыт совершенствования обмена информацией путем использования современного программного обеспечения для расследования правонарушений. Предложены направления совершенствования информационно-оперативного обеспечения деятельности органов уголовной юстиции.

4.2. Проблеми ефективних засобів юридичного захисту в процесі гармонізації законодавства України з правовими позиціями ЄСПЛ

к. ю. н., доц. Кравчук М. Ю.

к. ю. н., доц. Коруц У. З.

Тернопільський національний економічний університет

У роботі з'ясовано сутність та значення Європейського суду з прав людини в контексті забезпечення права на ефективний засіб юридичного захисту. Досліджено практику ЄСПЛ у справах проти України як чинник можливого удосконалення законодавчих правозахисних гарантій. Обґрунтовано пропозиції щодо досягнення більш високого ступеня імплементації правової визначеності та верховенства права.

The article clarifies the essence and significance of the European Court of Human Rights in the context of ensuring the right to an effective remedy. The ECHR practice in cases against Ukraine is investigated as a factor of possible improvement of legislative human rights guarantees. The proposals for achieving a higher degree of implementation of legal certainty and the rule of law are substantiated.

В работе рассмотрены сущность и значение Европейского суда по правам человека в контексте обеспечения права на эффективное средство правовой защиты. Исследована практику ЕСПЧ по делам против Украины как фактор возможного усовершенствования законодательных правозащитных гарантий. Обоснованы предложения по достижению более высокой степени имплементации правовой определенности и верховенства права.

4.3. Регрес та суброгація: співвідношення понять

к. ю. н., доц. Слома В. М.

Тернопільський національний економічний університет

Робота присвячена дослідженню понять «суброгація» та «регрес» у цивільному праві. Здійснено аналіз законодавчого закріплення, доктринального тлумачення, а також судового застосування даних понять. Охарактеризовано підстави виникнення регресу та суброгації, їх спільні та відмінні риси.

Concepts of «subrogation» and «regress» in civil law are researched. The analysis of legal regulation, doctrinal interpretation and judicial application of these concepts is carried out. The grounds for regress and subrogation emergence, their common and distinctive features are characterized.

Работа посвящена исследованию понятий «суброгация» и «регресс» в гражданском праве. Осуществлен анализ законодательного закрепления, доктринального толкования, а также судебного применения данных понятий. Охарактеризованы основания возникновения регресса и суброгации, их общие и отличительные черты.

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ
ТА ФІНАНСОВІ ВИКЛИКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Друкується в авторській редакції